

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITÁRIUS EGYHÁZ

105 ÉVFOLYAM
ALAPÍTÁSI
ÉVE
1861

1-2
1999

KERESZTÉNY MAGVETŐ

105. évfolyam • 1999 • 1-2. szám
Kolozsvár

TARTALOM

Újévi pásztorlevél	3
------------------------------	---

TANULMÁNYOK

Léta Sándor:	Az észak-amerikai történeti Jézus-kutatás új korszaka	5
Czire Szabolcs:	A mai európai Jézus-kutatás	14
Molnár Lehel:	Az Erdélyi Unitárius Egyház anyakönyvei	23
Horn Ildikó:	Az unitárius elit stratégiái (1571–1603)	28
Bak Áron:	Emberhalászok	34
Sándor Attila:	A magyarsárosi régi templom	43
Gyerő Dávid:	Az ifjúsági egyesület helye egyházunk közösségében	50
Szabó László:	Egyház és politika (II.rész)	58
Kovács István:	Voltaire (II.rész)	67

SZÓSZÉK - ŪRASZTALA - SZERTARTÁSOK

Máthé Sándor:	Emmausi úton	81
	„Elhagytam a gyermeki dolgokat”	82
Simén Domokos:	Őnvizsgálat-megmértetés	84
	A gyógyítás hivatása	87
Kedei Mózes:	A példaadó Orbán Balázs	89
Pap Gy. László:	Hirdetem az evangéliumot	90
	A béna kezű ember	93
	Az ígret beteljesülése	96
Szépfolusi István:	Jézus egyháza család- és egyénlátogató egyház!	99
Eszmék-gondolatok		105
Egyházi élet - Hírek		106

Alapítási éve: 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.

Szerkeszti: dr. Szabó Árpád. Munkatársak: Kovács István,

Kürti Miklós olvasószerkesztő, Kriza János technikai-szerkesztő.

Szerkesztőség: Kolozsvár, December 21 út 9.sz. Tel: 064/193236

Fax: 064/195927. Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr.9.

Készült az Unitárius Egyház Nyomdájában.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania
CV • Cluj-Napoca • 1999/1-2

CONTENTS

New Year's Message of the Bishop 3

STUDIES

Sándor Léta:	A New Age in the Historical Jesus Research in The United States 5
Szabolcs Czire:	The European Jesus-Research Today 14
Lehel Molnár:	The Registers of the Unitarian Church from Transylvania 23
Ildikó Horn:	The Strategies of the Unitarian Elite (1575–1603) ... 28
Áron Bak:	Fishermen of Men 34
Attila Sándor:	The Old Unitarian Church of Magyarsáros 43
Dávid Gyerő:	The Place of the Youth Association within the Church Community 50
László Szabó:	Church and Politics (II) 58
István Kovács:	Voltaire (II.) 67

SERMONS

Sándor Máthé:	On the Road to Emmaus 81
	„I Put Childish Way Behind Me” 82
Domokos Simén:	Self-examination 84
	The Vocation of Healing 87
Mózes Kedei:	Balázs Orbán, as an Example 89
László Gy. Pap:	I Preach the Gospel 90
	A Man with a Shrivelled Hand 93
	The Fulfilment of the Promise 96
István Szépfalusi:	The Jesus' Church Is a Church of Caring for Families and Individuals 99
Ideas, Thoughts 105
Church Life - News 106

The President and Responsible Editor: dr. Árpád Szabó.

Members of the Editorial Board:

István Kovács, Miklós Kürti, János Kriza.

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie nr.9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

Tel: 064/19.32.36. Fax: 064/19.59.27.

Printed in the Unitarian Printing House Kolozsvár.

ÚJÉVI PÁSZTORLEVÉL

Szeretett Híveim, Lelkészársaim, Ünneplő Gyülekezet!

Minden újév reggelén az élet végtelen útjának újabb határvonalát lépjük át. Mögöttünk marad a megtett út, az elmúlt esztendő. Milyen is volt? Egy pillanatra hajtsuk le fejünket, és emlékezzünk, de ne csupán arra, amivel megajándékozott, vagy éppen adósunk maradt, hanem inkább arra gondoljuk, hogy mi hogyan jártuk életutunkat, volt-e célunk, szilárd eszményünk, ami vezetett, és volt-e erőnk, hitünk, kitartásunk megvalósítani álmainkat, véghez vinni terveinket?

Fontos e számbavétel, mert ez határozza meg elindulásunkat. Vár az új út, az új esztendő! Kémléljük a ködbe vesző horizontot, próbáljuk fellebbteneni az idő titokzatos fátylát, és bepillantani a hónapok, hetek, napok mélységeibe. Mit hoznak, mit tartogatnak számunkra?

Idő és élet örök vándorai, Kedves Testvéreim! Oda hívlak és vezetlek, ahonnan biztos az elindulásunk, ahol nincs múlt és jövő, ahová összefutnak mind az életutak: az élet örök kútfejéhez, a mi teremtető és megtartó Istenünkhöz. Hívlak hát és vezetlek a próféta szavával, évezredekben átzengető üzenetével: „Jertek menjünk fel az Úr hegyére, Jákóbb Istenének házához, hogy megtanítsa minket az ő útaira és mi járjunk az ő ösvényein” (Ézs 2,3).

Vándorként járjuk életutunkat, porába írjuk sorsunkat, álmainkat. De újév reggelén, amikor itt állunk az Isten hegyén, tekintetünk egyszerre hármas irányban villan szét, s búcsúzó, csodálkozó és reménykedő szemeink előtti összehajlik a múlt, a jelen és a jövő.

Indulásra készen állunk, és hátratekintünk, mögöttünk ott kígyózik a múlt hatalmas országútja. De vigyázzunk, hogy lelkünket meg ne habonázzák, szívünket rabul ne ejtsék, akaratunkat le ne igázzák a múlt eseményei. Emelkedjünk fölénk. Most ne gondoljunk másra, csak arra, aki adta nekünk a múltat, a tovatűnő évet, s mindazt, ami benne kedves és áldott volt: jusson eszünkbe az, „akiben élünk, mozgunk és vagyunk”. És zsoltáros szívvel énekeljük: „A Sionnak hegyén, Úristen, tied a dicséret”, s tegyük hozzá csendesen: a köszönet és hálaadás.

Ám okos emberként a múltból vigyük magunkkal örök értékeinket, s ragaszkodjunk ezekhez rendületlenül: mindahhoz, ami magasabbra emel, ami emberré tesz, széppé, jóvá és igazzá, egyszóval élni érdemessé teszi életünket. Nézzünk hátra, hogy erőt merítsünk, lendületet nyerjünk, hogy mindaz a gazdag örökség, amelyben elődeink áldozata ötvöződik a mi álmainkkal, forrása legyen a hitnek és a reménységnek. Mert vár az új út, vár a jövő.

A jövő arcát senki nem látta. A jövő egyedül az embernek adott ajándék, de olyan ajándék, amelyet sohasem kap meg és sohasem lát meg. A jövőnek meg kell hálnia, múlttá kell válnia, hogy legyen. És mégis a jövő gondolata az, ami állandóan alakít és táplál. Senki sem él a tegnapiért, mindenki a holnapért fárad és küzd. Azért van élet, mert van jövő, s ez annyira egyszerű és alapvető igazság, hogy a megfordítottja is áll: azért van jövő, mert van élet. A holnap az a reménység, amely az életet táplálja. Csak lehetőség a holnap, csak gondolat

és álom a jövő, de belőle születik a világ. Semmi sincs elveszve, aminek holnapja van, mindene van annak, aki reggelt várhat!

Itt az Úr hegyén választ és megoldást nyerhetünk minden kérdésünkre, hisz unitárius hitünk arra tanít, hogy a cél a szeretet, és az erő a hit. Kétkedni, habozni, halogatni annyi, mint a jövődőt elszalasztani. Járjunk hitben szeretetért, s akkor birtokunkká lesz a cél és az erő. Nézzünk a dolgok mögé, az örökkévalóság világába, és bízunk az örökkévaló igazságban, jóságban és bölcsességben, amely mindent összegyűjt, aki erőtlennek látszik, és legyőz mindent, ami alantas és gonosz.

Aki a múltba néz, hátra tekint, aki a jövőt vizsgálja, előre néz. De egyben felfele is. Az élet örök vándorának ez a legszebb és legáldottabb pillanata, hogy felfele nézhet. Mert megérzi egy olyan valakinek a létét és a vele való közösséget, aki mindenható és örök szeretet, aki Ura az időnek és a törtéetésnek, s aki mindezt nekünk adta az élet egyetlen, csodálatos lehetőségében. A múlt felett már nincs hatalmunk, a jövődő még nem a mienk, de mienk a pillanat, a nagy, a felséges, a kiváltságos örökség a jelen, amelyen át hozzánk hajol Isten, aki nagyobb, mint a múlt és jövő, mert mind a kettőt magában foglalja. Aki Istent csak a múltban látja, vagy akihez csak a jövőben szól, igazán sohasem bírhatja. Isten az örök jelenvalóság, és ő ebből adott egy részt nekünk, hogy ebben találkozhassunk vele. A távoli Isten legyen közel való, legyen az élet ereje, birtoka és ajándéka.

Mienk tehát a jelen, benne élünk, de nem mindegy, hogy miként. Új emberre van szüksége a jelennek, de még inkább a jövőnek. És szüksége szereteteink kis körének, családjainknak, de a közös sorsot és hivatást élőknek, felebarátainknak is. Egyénnek és közösségnek egyaránt: szeretett egyházunknak és népünknek, az egész Föld békésebb holnapjának, Isten szent ügyének a világban.

Induljunk hát, mert vár az új út, vagy a folytatás, de mindenképp a jövő. És Isten hegyén nézzünk mindig felfele, hogy megtanulhassuk: nincs más út, csak az Isten útja, és hogy ajándékát elfogadhassuk: „Isten kezében vagyunk, és ott vagyunk a legjobb helyen!”

Ilyen gondolatok és érzések között kívánok gyülekezeteinknek, lelkeszeinknek, gondnokainknak és híveinknek, valamint minden jó akaratú embernek szerte e hazában és a világon, áldott és békés új esztendő.

Kolozsvár, 1999. január 1.

Atyafiságos üdvözléssel és főpásztori szeretettel:

Dr. Szabó Árpád
püspök

Tanulmányok

LÉTA SÁNDOR

AZ ÉSZAK-AMERIKAI TÖRTÉNETI JÉZUS- KUTATÁS ÚJ KORSZAKA

I. Elsősorban is szeretném megmagyarázni előadásom címét.

A történeti Jézus kutatása e század kezdetén háttérbe szorult. A „régí”, vagyis első kutatást, amely a 19. században virágzott, egy olyan időszak követte, amelyiket a tudomány úgy ismer, mint a „nincsen kutatás” a Jézus hagyományos történetében. Az első nagy érv az volt, hogy a történeti Jézus kutatása nem tartozik a teológia tárgyához. Ez pedig Schweitzer Albert Jézus-képének a következménye volt, amelyet a *The Quest of the Historical Jesus - A történeti Jézus kutatása*-, 1906-ban megjelent munkájában rajzolt meg. Szerinte Jézus Isten országa eljövételét hirdette, és szándékosan kereste annak elhozatalát saját élete, szenvedése árán is. Schweitzer munkájának nagy hatása volt, ami a régi kutatásnak véget vetett. Az a gondolat, hogy a történeti Jézus teológiailag használhatatlan és ez a Jézus „idegen számunkra”, meggyőző volt. A másik érv az volt, hogy nagyon keveset tudunk a történeti Jézusról. Ennek alapja az a nagyfokú történeti kételkedés, amelyet a 19. századi teológusok fejtettek ki. Ők azt remélték, hogy ha lehámozzák az evangéliumokban található természetfeletti és hittani elemeket, akkor hozzájutnak az eredeti anyaghoz: vagyis Jézus tanításához, prédikálásához, üzenetéhez. Jézus szavainak különválasztása minden más képtől, cselekvéstől és szándékosan hozzáfűzött elemtől lehetővé teszi egy hiteles Jézus-kép összeállítását. A 20. században e gondolatnak a lehetősége megingott. Rudolf Bultmann 1921-ben írt könyvében: *The History of the Synoptic Tradition - A szinoptikus hagyomány története* - kimutatta, hogy a szóbeli hagyomány időszakában az evangéliumokban található Jézus-mondások és -tanítások közül nagyon keveset lehet biztosan visszavezetni Jézusra. A történeti kételkedést, amelyet Bultmann forma-történeti tanulmányozása előidézett, a második világháború után a kiadás-történet is megerősítette. Egyszerűen nagyméretű átalakítással állunk szemben a Jézus-hagyományt illetően.

Egy harmadik meggyőződés is uralta a „nincsen keresés” időszakot, és pedig Jézus üzenetének eszkatológikus volta: Jézus várta és hirdette a közelgő Isten országát. Bultmann számos munkájában érvel, hogy a történetileg hiteles Jézus-mondásokról szükséges lefejtetni a mitológiát, vagyis mitológiamentesíteni kell egy egzisztenciális értelmezésen keresztül.

A Jézus-tudomány időszakának egy újabb szakasza az „új kutatás”. Ernest Kasemann tartott egy előadást 1953-ban erről, amely két munkát eredmé-

nyezett: Günther Bornkamm: „A Názáreti Jézus” (1956-ban) és James Robinson: „A történeti Jézus új kutatása” (1959-ben) Az „új kutatás” lényegében osztotta a „nincsen keresés” időszak jellegzetességeit. A használt módszerek is ugyanazok voltak. Ami új volt ezekben a munkákban, az a teológiai aggodalom: a folytatásnak a kérdése, ami Jézus üzenete és az ösgyülekezetek prédikálása között volt.

A lényeg az, hogy nem sokat tudunk a történeti Jézusról, a személyről, és ami keveset is tudunk, úgy látszik, annak nincsen semmi köze a keresztény teológiához és a gyakorlati szükséglethez. Jézus történeti alakja nem tartozik a teológia tárgyához.

II. A Jézus-kutatás „megújulása”, vagy ahogyan Marcus Borg használja, a reneszánsza, sem kezdődött a semmiből (ex nihilo). Vannak előzményei. Egyes írott anyagok visszanyúlnak az 1860-as, 70-es évekbe. Lásd különösen Norman Perrin „Rediscovering the Teaching of Jesus”- Jézus tanításának az újralfelfedezése (1967-ben). Az eredeti szövegnek új fordításai és új Jézus-életrajzok jelennek meg. Több jelentős munka foglalkozik a történeti Jézussal: E. P. Sanders: Jézus és a Judaizmus (1985); Donald Georgen: Jézus munkássága és üzenete (1986); Richard Horsley: Jézus és az erőszak spirálja (1987); Burton Mack: Az ártatlanság mítosza: Márk és keresztény eredetek (1987); Marcus Borg: Jézus: egy új látomás (1987); J. D. Crossan: A történeti Jézus: egy Földközi-tenger vidéki zsidó paraszt élete (1991) és Jézus: egy csodálatos életrajz (1994).

Észak-Amerikában az 1980-as évektől, új módszerekkel, megindult a történeti Jézusnak egy erőteljes intézményes kutatása.

Az egyik ilyen első szervezet a Society of Biblical Literature (Bibliai Irodalmi Társaság), amelyik a történeti Jézus-kutatás érdekében jött létre. 1981-ben még kísérleti tanácsadóként működik, majd 1983-ban ennek keretében állandó csoportként megalakult a Historical Jesus Section (A történeti Jézus tagozat). 1985-ben egy másik tudományos szervezet alakult meg, a „Jézus Szeminárium” név alatt, amelynek alapítója Robert Funk. A 125 rendes tagja öt éves kutatási időszakon keresztül kutatta és fogadta el a történeti mondások hitelességét: különválasztva a Jézus-mondásokat a más őskeresztény szövegektől.

A harmadik jele a megújulásnak, az új korszaknak, az új megkülönböztető kérdések és módszerek hevezetése. A történelem nagy részében a Jézus-kutatás napirendjét tudatosan vagy tudattalanul a teológiai kérdések uralták és határozták meg. Ez nem véletlen, hiszen a kereszténység volt az uralkodó kultúra. Így a kérdések, amelyek alapján kutattak, akörül forogtak, hogy aláássa vagy támogatja a keresztény meggyőződést, felfogást. Mi a kapcsolat a keresztény hittételek és aközött, amit történetileg ismerhetünk? A Jézusnak tulajdonított krisztológiai címeket visszavezethetjük-e Jézushoz? Még az „új keresés” központi irányulása is teológiai aggodalmakat mutatott: a folytatás és szakadás kérdése a történeti Jézus és az őskeresztény gyülekezetek prédikálása között.

A közelmúltban a keret, amelyikben a kérdések megfogalmazódtak, a szövegeknek egy kevésbé keresztény jellegét mutatja. A kulturális tudatosság

változása és az intézményeknek a kereszténységtől távol álló volta felelős ezért. Habár nagy részében a munka még mindig a szemináriumi és teológiai intézetekben folyik, a tudósok egy jelentős része más egyetemeken és elvilágiasodott magán kollégiumokban tanít. Napjaink kutatói már nem jellegzetes keresztény aggodalmakat fűznek a szövegekhez. Ehelyett a kérdések általánosabbak lettek, amelyek az emberi történelem és tapasztalat átfogóképeségével vannak kapcsolatban. Jézus alakja mennyire hasonlít vagy különbözik más hagyományok vallásos alakjaitól, Jézus tanításai mennyire hasonlítanak vagy nem hasonlítanak más nagy bölcsek tanításához, mint pl. Lao Tse vagy Buddha? A Jézus-mozgalom mennyire hasonló vagy nem más szektás vagy megújító mozgalmakhoz? Az iparosodás előtti társadalmak kutatása mennyire világosítja meg Jézus világát? A valóságnak milyen értelmezése és milyen vallásos öntudat tükröződik a szövegekben?

Az új kérdéseket új módszerek követték. Amit eddig a tudósok használtak, az irodalmi és történeti módszer volt.

Az utóbbi tíz évben a tudósok rendszeresen használják azokat az új modelleket és módszereket, melyeket a vallástörténelem, a kulturális antropológia és a társadalomtudomány gyűjtött össze. Ezek nemcsak összehasonlító anyagot és elméleti megértést biztosítanak, hanem olyan modelleket, amelyeket empirikus és történeti adatokon keresztül építenek fel. Ezeket arra lehet felhasználni, hogy történelmi időszakokat világosítsanak meg, amelyekről eléggé hiányos adataink vannak. Az új kérdések és új módszerek az ismerős anyagnak új meglátását biztosítják: képesek leszünk új lencsén, szemüvegen keresztül felülvizsgálni az eddigi adatokat.

Ennek az új „szövetséges tudománynak” a használata a megújulásnak a legfeltűnőbb jellemzője. Nagy irodalmat eredményezett. Több mint 250 tudományos munka jelent meg 1980 óta. Két új szervezet jött létre: The Social Science and New Testament Interpretation (A Társadalom Tudomány és Újszövetségi magyarázat) és a Social Facets Seminar (Társadalmi Oldal Szemináriuma)

Ahogy az egyik tudós 1984-ben mondotta: „a történeti Jézus történeti keresésének vége lett, a történeti Jézus tudományközi keresése kezdődött el” (Bernard Brandon Scott)

Az új korszakot nemcsak az új módszerek jellemzik, hanem az új eredmények is. Ezek csak próbálkozások, kísérletezések, és nem véglegesek, egy bizonyos intellektuális történelem termékei, gyökeresen az emberi ismeret feltételéhez kötve. Ezek élesen átalakítják azt a Jézus-képet, amelyet e század eddigi kutatása nagy részben uralt. Az új eredmények a következők:

- a régi megegyezés, mely szerint Jézus eszkatológikus próféta volt, aki a közelgő világ végét hirdette, eltűnt;
- a második közmegegyezés Jézusnak egy új megértése, mint tanító, különösen mint a felforgató bölcsesség tanítója;
- a bibliai tudománynak egy új, világi szakasza: vagyis az egyházi ellenőrzés alól való kiszabadulása. A teológusok, habár az egyházhoz tartoznak, gondolataikat, tanulmányozásaikat már nem irányítja vagy befolyásolja az egyház;

- ez ugyanakkor egy újfajta ökumenizmust eredményezett: egy szélesebb körű kapcsolat más vallásos felfogásokkal és intézményekkel;
- az elkeresztényesített kor vége, vagyis a nyugati kereszténység birodalmi jellegű uralma megszűnt az amerikai teológusok számára;
- a példázatoknak tulajdonított fontosság és hangsúly, mint amelyek Jézus tanítási formájára jellemzőek;
- a bölcsesség hagyomány felismerése. Az Ószövetség egyik része a bölcsességirodalom - Példabeszédek, Prédikátor, Jób - amelyeknek a tudósok nem tulajdonítottak idáig nagy figyelmet, mivel Jézust gyakran Mózeszel vagy a prófétákkal azonosították. Most a hagyományos bölcsességnek nagyobb figyelmet szentelve, a tudósok úgy gondolják, hogy Jézus is bölcsesség-tanító lehetett.
- új források felfedezése: Holt tengeri tekercsek, Nag Hammadi könyvtár;
- más evangéliumok vagy evangélium-töredékek: a Nag Hammadi könyvtárban található: Péter evangéliuma, Tamás evangéliuma, Márk titkos írása;
- összehasonlító vallástudomány eredményei;
- a Biblia által élénk tárt szimbolikus világ összeomlása. Az asztrológia, asztrofizika, fizika, geológia - csak egy pár tudományt említve - egészen másfajta világot tár elénk, mint a Biblia;
- új és felújított módszerek, módszertan létrejötte: egy párat említek: a/ a bibliai nyelvek mellett új nyelvek elsajátítása, hogy eredeti formában lehessen olvasni a tudományos munkákat, kiküszöbölve a félreértést, b/ irodalom-kritika elsajátítása, hogy ugyanazt a technikát lehessen alkalmazni a bibliai szövegek értelmezésénél; c/ nyelvészet, a munkák nyelvezetének a megértése, d/ a számítógép használata, amely megkönnyíti az adatok elrendezését, összehasonlítását, e/ a társadalomtudományok: antropológia, szociológia ismerete, megérteni a Földközi-tengeri kultúrát, amelyikben megszületett a kereszténység;
- az archeológia, hogy a tudósok a felszínre került tárgyakat értelmezni és magyarázni tudják.

Ezek mind hozzásegítenek a megbízhatóbb adatok felfedezéséhez a Názáreti Jézussal kapcsolatban az előttünk levő tudósokhoz képest. Mi ma már sokkal többet tudunk Jézussal kapcsolatban, mint amennyit elődeink tudtak.

Még egyszer feltéve a kérdést: mire figyelnek a tudósok, amikor a történeti Jézus kutatásába kezdenek, mit remélnek, hogy találni fognak? A hűvöbbsébb válasz ez: lehet azt várják, hogy azonosítsanak és leírjanak egy különleges személyt, aki egy sajátos helyen és időben élt, és aki sajátos dolgokat cselekedett és mondott. A sajátosság felismeréséhez és bemutatásához szükséges megkülönböztetni az illető személyt az ugyanabban az időben és helyen élő személyektől. A mi esetünkben, kiválasztani egyetlen arcot a nagy galileai tömegből. Ehhez be kell mutatni nagyon sok arc nélkülit a nagy galileai tömegből, hogy egy elfogadható képet kapjunk a galileai Jézusról De hogy biztosak legyünk, tüzetesen meg kell ismerni azt a kort és helyet, ahol és amikor Jézus élt, és kifejtette tevékenységét. Tudni kell, hogy miben hasonlít

hatott és különbözhetett kortársaitól. Ez az összehasonlítás nagyon fontos a történeti helyreállításban. A másik nagy feladatunk: különbséget tenni a történeti Jézus, az evangéliumok Jézusa és a hit Krisztusa között.

III. Az egyéni munkák mellett az első nagy közösségi tudományos vállalkozás az volt, amikor a Jézus Szeminárium 1993 decemberében megjelentette az evangéliumok többszínű kiadását „Az öt evangélium kutatás Jézus hiteles szavai után” címen. Elemzés és viták után a szeminárium tagjai arról szavaztak, hogy a mondások Jézusnak tulajdoníthatók-e vagy sem. Ezért használtak négyféle színt: piros szín jelentése: „úgy gondolom, hogy ezek Jézus hiteles szavai”; a rózsaszín jelentése: „megközelíti azt, amit Jézus mondhatott”; a szürke jelentése: „nem Jézus szavai, habár tükrözhetik gondolatát”; és a fekete jelentése: „egyáltalán nem Jézus szavai, ilyen nem mondott, hanem az őskeresztények felfogását tükrözi”.

A Szeminárium természetesen tudatában volt annak, hogy szavazás által nem lehet eldönteni, mit mondott Jézus. Szavazással nem lehet történeti kérdést leszögezni, és a többség álláspontja is néha téves lehet. Sőt, tudjuk, hogy egyes vélemények bizonyos mondásokkal kapcsolatban talán tíz-húsz év múlva mások fognak lenni (mint ahogyan húsz, harminc évvel ezelőtt is mások voltak). Amit a szavazással cselekedtek, nem volt más, mint felmérték a jelenlegi tudomány álláspontját. A szavazás ismerteti, feltárja azt a közmegegyezési fokot, amely jelen van egy csoport tudós körében.

Ennek következménye, hogy olyan mondások, mint az „ember fia eljövetele” vagy a világ végére utaló mondások feketével vannak jelölve, mutatva, hogy nem Jézustól származnak, hanem az ősgyülekezet termelte ki. Tehát, ha Jézus nem várta a világ végét, akkor a bekövetkező Isten országának is más értelmet kell adni, mint „eljövendő”. Így azok a szövegek is, amelyek az eljövendő országról beszélnek, mind feketével vannak jelölve (ezek az oszlop-pillérei az eszkatológikus Jézus-felfogásnak). Például Mk 1,15: „az idő betelt és Isten országa közel van, térjetek meg és higgyetek az' evangéliumban”. Másrészt a rózsaszínnel jelölt mondások és parabolák a jelenlevő országról beszélnek. (Lk 17,20-21 és Lk 11,10 = Mt 12,28). A Szeminárium szerint Jézus úgy tanított Isten országáról, mint amelyik jelen van, csak nehéz észrevenni.

IV. Ezek alapján a következő két Jézus-képet állította össze Marcus Borg. Az egyik egy rendelkezésére álló hetvenöt perces ismertetés egy televíziós előadás keretében, amelyben a következőképpen jellemezte Jézust: „Jézus a paraszток társadalmi osztályához tartozott, de csodálatos személyiség volt. A nyelvet gyönyörűen és költőiesen tudta használni, képekkel és történetekkel töltve meg mondanivalóját. Matefórikus észjárás volt. Nem volt aszketikus, hanem világ-értékelő, igenlő és életkedvvel rendelkező személy volt. Nagy társadalmi-politikai szenvedéllyel rendelkezett, mint Gandhi vagy Martin Luther King, kivívta maga ellen kora uralkodó rendszerét. Vallásos eksztatikus volt, egy zsidó misztikus, aki számára Isten egy megtapasztalható valóság. Mint ilyen, Jézus egyben gyógyító is volt. Úgy látszik, hogy egy lelki, szellem aura vette körül, mint amilyet Szent Ferenc vagy a Dalai Láma körül észleltek.

Én úgy látom, hogy mint történeti személyiség Jézus kétértelmű, félreérthető ember lehetett: megtapasztalhatjuk őt, és arra a következtetésre juthatunk, hogy magánkívül volt, mint a családja is elismerte, vagy úgy ismerhetjük meg őt, mint egyszerű excentrikust, vagy éppen arra a következtetésre juthatunk, hogy isteni lélekkel telt személy volt.”(Marcus Borg: Jézus 2000-ben, 1997).

Egy másik, öt szempontból álló bemutatását több tanulmányon és könyvön keresztül vezette le. Ez pedig a következő:

1. Jézus **LÉLEKKEL TELT SZEMÉLY** volt. Ez a kifejezés arra a személyre, aki gyakran és élénken tapasztalja meg a szentséget, Istent, a Lelket, Szellemet. Ilyen emberek azok az eksztatikusok, akiknek a tudatosság nem mindennapi állapotában élményeik vannak, amelyek úgy tűnnek számunkra, hogy az istenit, a szentségest élik át.

2. Jézus **GYÓGYÍTÓ** volt. Nagyon erős az a történeti bizonyíték, hogy Jézus paranormális gyógyításokat végzett. Sőt, sokkal több gyógyítási történetet mondanak el vele kapcsolatban, mint bármelyik más személyről a zsidó hagyományban. Csodálatos erejű gyógyító lehetett.

3. Jézus **BÖLCSESSÉG-TANÍTÓ** volt. Azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy „Hogyan kell élnem?” Tágabb értelemben, a bölcsességnek két formája van: hagyományos és nem hagyományos. Jézus a nem hagyományos bölcsesség tanítója volt, amely kihívta a hagyományos világ bölcsességét. Mint Szókratész, Jézus is a kulturálisan felforgató bölcsességet tanította, mely szerint a nem tanulmányozott, felül nem vizsgált életet nem érdemes élni. Mint Buddha, Jézus is egy felvilágosult volt, aki egy felforgató és alternatív bölcsességet tanított, a legkevésbé járt utat, úgy a maga korában, mint a mi korunkban is.

4. Jézus **TÁRSADALMI PRÓFÉTA** volt, mint az Ószövetség nagy társadalmi prófétái. Tehát, Jézusnak van egy politikai szenvedélye is. Mint Ámos, Míkeás és Jeremiás, Jézus is kihívta, megkérdőjelezte kora uralkodó rendszerét, a hierarchikus és elnyomó társadalmi rendet, amelynek élethatárai voltak, és amelyet egy kis városi elit csoport vezetett, és e rendszeren keresztül uralkodott a nagy tömegben. Jézus nemcsak megkérdőjelezte és kihívta ezt a rendszert, hanem egy alternatív társadalmi látomásmóddal is rendelkezett.

5. Végül Jézus **MOZGALOM-ELINDÍTÓ, KEZDEMÉNYEZŐ** volt. Ezalatt azt a mozgalmat értem, amely körülötte jött létre, alakult ki még élete folyamán. Sőt e mozgalom formája, és amit gyakoroltak, nem volt véletlen; az ő alternatív társadalmi látomásának a tudatos megtestesülése volt, a mindent és mindenkit magában foglaló és egyenlőségre törekvő cél.

A kép úgy mutatja be, hogy Jézus sokkal nagyobb politikai szerepet játszott, mint ahogyan eddig elképzeltük. Jézus politikus volt abban az értelemben, hogy törődött és foglalkozott Izrael történeti közösségének alakulásával és irányulásával. Jézus gyökeresen bírálta a „szentségest”, mint társadalmi rendszerének paradigmáját, s az ő védelmező együttérzése alternatív paradigma szerepét töltötte be Izrael életének átalakulása érdekében. Jézus helyettesítette a „Legyetek szentek, miként Isten is szent” kifejezést azzal, hogy „Legyetek könyörületesek, miként Isten is könyörületes”. 3Móz 19,2; Lk 6,36. Én unitárius értelemben így mondanám: „Legyetek együttérzők, miként Isten

is együttérző”. Jézus mélyen belemélyedett társadalma életébe, mint próféta és megújítási mozgalom alapítója. Jézusnak tapasztalati kapcsolata volt az isteni lélekkel, és ez a felismerés központi szerepet játszik történeti személyiségében: karizmatikus gyógyító isten valóságának élénk érzékelésével. Csakugyan, csábító úgy látni őt, mint zsidó misztikus. Bölcs volt, bölcsesség tanító. Világ felforgató bölcsessége meglátszik a parabolákban és aforizmákban, amelyeket az utóbbi húsz év alatt kifejtettek.

Jézus bölcsessége nemcsak felforgatta a hagyományos bölcsességet (a széles út), de egyben hívja hallgatóit egy alternatív út elfogadására, követésére (a keskeny út). Így Jézus üzenete mindkettőt tartalmazza: felforgató és alternatív bölcsességet egyszerre, pontosabban: egy életlátomást, amely a Lélekben összpontosul.

Így felfogva, mint szent személy, bölcs, próféta és mozgalom alapító, Jézusnak egy eléggé teljes képét eredményezi .

Még egy Jézus-képet szeretnék bemutatni: a John Dominic Crossan-ét.

J. D. Crossan híres könyve: *The Historical Jesus: The life of a mediterranean Jewish Peasant* (1991) (A történeti Jézus: Egy Földközi-tenger vidéki zsidó földműves élete), a legjelentősebb könyv lehet Schweitzer Albert, *Quest of the Historical Jesus* könyve óta, és láthatóan meghatározta a tudományágat. Crossan ennek egy népszerűbb változatát is megírta, amelyet 1993-ban adtak ki: *Jesus: A Revolutionary Biography*: „Jézus forradalmi életrajza” címen.

Milyen Jézus-képet kapunk Crossan könyvében? Röviden így lehet összefoglalni: Jézus cinikus zsidó földműves volt, aki egy alternatív társadalmi látomással rendelkezett.

Először Jézus földműves volt, akinek hallgatósága is földművesekből állott. Egyszerűen azonosítás, hogy milyen társadalmi osztályhoz tartozott. Ennek a kihangsúlyozása pedig Crossannál két azonnali jelentőséget mutat: először azt jelentené, hogy Jézus nem tartozott az írástudók osztályához, azaz nem tudott írni. Másodsor, minden valószínűség szerint, nem ismerte az Írás szövegét, így sem olvasni, sem idézni nem tudott belőle. Így üzenete és tevékenysége a nép számára kellett jelentsen valamit, érthető kellett legyen. Nem lehetett túl nehéz, vagy teoretikus, hanem konkrétabb, gyakorlatiasabb. Crossan szerint Jézus beszéde inkább „társalgó, párbeszédés” kellett legyen, mintsem tudományos, ahogyan azt a tudósok elképzelték, feltételezték.

Másodsor, Jézus ZSIDÓ CINIKUS VOLT. Olyan és mégsem olyan volt, mint a hellenisztikus cinikus tanítók. Crossan szerint Jézus és a hellenisztikus cinikusok úgy tanítottak és cselekedtek, hogy megrázták, megdöbentették a szokásos társadalmi életet: belefoglaltak gyakorlatokat is, nemcsak elméletet; hasonló volt a kinézésük, öltözködésük, étkezésük, életformájuk és kapcsolatauk. A különbség a hellenisztikus cinikusok és Jézus között az volt, hogy azok városiak voltak, tevékenyek a piacokon, és individualisztikusak, Jézus ezzel szemben a vidéki emberekhez beszélt, és társadalmi látomása volt.

Harmadsor ez a társadalmi látomás testet öltött, kifejeződött Jézus két legjellegzetesebb tevékenységében: „SZABAD GYÓGYÍTÁS” és „NYITOTT ASZTALTÁRSI VISZONY”. E kettő együttesen mutatja azt, ahogy Crossan jel-

lemzi Jézust: „testületi tervvel” és „alternatív társadalmi látomással” rendelkező személy.

Jézus gyógyító volt. Itt Crossan szereti használni a mágus szót, amelyik azt jelenti, hogy „valaki másnak” a gyógyítója. Az a gyógyító, aki az egyházi hatóságok elismerése ellenére tevékenykedik, és így a rendszeren kívül áll. Crossan szerint a mágus olyan a vallásban, mint a „törvényen kívüli” (a betyár) a politikában. A betyár megkérdőjelezi, megtámadja a politikai hatalom törvényességét és érvényességét, a mágus megtámadja a vallásos hatalom megállapított rendjének érvényességét. A mágus felforgató tevékenysége nem elfogadott, nem engedélyezett, és gyakran a társadalom alacsony rétegének része. Feltűnő, hogy Crossan számára mennyire fontos Jézusnak a gyógyító tevékenysége. Egyetlen más kortárs kutató, legalább is Észak-Amerikában, Jézus gyógyítási tevékenységét nem helyezi ilyen központi fontosságúnak. Másodszor Crossan kihangsúlyozza Jézus „nyitott asztalközösségét”, más tudósok úgy hívják, hogy Jézus „asztaltársasága” (table fellowship). A gyógyító és az élelem egyenes kapcsolatban vannak: a díjtalan gyógyítás fejében. Jézust és követőit élelemmel vendégelik meg az emberek. Ez nem fizetség volt a gyógyításért (habár annak látszott, amint a hagyomány kifejezte, kitermelte, amikor a helyi vendégszeretetet úgy értelmezték, mint a vándor karizmatikus „munkahére, keresete”), hanem Jézus és kortárs követői számára ez a nyitott asztalközösség megtestesített egy alternatív társadalmi látomást. Együtt enni másokkal anélkül, hogy figyelembe vennék a társadalmi határokat. Crossan így érvel, felforgatta a legmélyebben körvonalazott határokat is a becsület és szegény, a nő és férfi, a szolga és szabad ember, a gazdag és szegény, a tiszta és tisztátalan között. Így Crossan értelmezésében a díjtalan gyógyítás és közös étkezés együtt „megtestesít egy vallási és gazdasági egyenlőséget”, amelyet megtagadtak a zsidó vallási és római hatalmi hierarchikus és védő normák, szabványok.

Végül, Crossan Jézust úgy mutatja be, mint aki nem eszkatológikus. Pontosabban: tagadja Jézus apokaliptikus voltát. Így az „ember fiának eljövételéről” szóló mondásokat elveti. Habár keresztelő János apokaliptikus volt, Jézus nem volt az. Jézus nem úgy értette az Isten országát, mint a közeli jövőben bekövetkező apokaliptikus esemény, hanem mint életmodellt a jelenben. Az ország, amelyikről Jézus beszélt, egy bölcsesség ország volt, nem apokaliptikus ország.

V. Még egy kérdésről szeretnék beszélni, amelyet Marcus Borg fogalmaz meg. Milyen jelentősége van a történeti Jézusnak? Nagyon sokan tagadják, hogy a keresztény hit és gyakorlat szempontjából bármilyen jelentősége, fontossága lenne a történeti Jézusnak. Ugyanis a Jézusról szóló történeti kutatás nagyon különböző eredményeket termelt ki, mint amilyenhez a dogma-kereszténység hozzászólt a hit Krisztusával kapcsolatban.

Mindezek alapján a történeti Jézus keresése megkérdőjelezi különösen a dogma keresztény hitnek általánosan elfogadott tételeit. Valóban az alapkövetelmény - hogy a názáreti Jézus egészen más volt, mint ahogyan az evangé-

liumok és az egyházi hitvallások megrajzolják - fenyegeti és felforgatja a keresztény hitet.

Szeretnék rávilágítani a kapcsolatra, amely a Jézus-kutatás és a keresztény élet között van. Mi a jelentősége egy ilyen kutatásnak a keresztény teológia, a megértés és az élet számára? A Jézusról szóló történeti kutatás számít-e a keresztényeknek, és ha igen, miképpen?

Hogy igenis mennyire számít a történeti Jézus ismerete a hit számára, mi sem igazolja jobban, mint az, hogy már a 18. században Hermann Samuel Reimarus (1694-1768) foglalkozott ezzel a kérdéssel. A 19. században volt egy széleskörű elterjedt felfogás, hogy a történeti Jézusnak nagy jelentősége van a keresztény hit számára.

Minden keresztényben van egy „hitkép”, amely mindannak a terméke, amit a keresztény ember kialakít magában hallgatva a prédikációkat, olvasva az evangéliumokat. Norman Perrin a következő szerepét jelöli meg a történeti Jézus-kutatásnak: hozzájárul a hitkép kialakításához, átdolgozásához, felülvizsgálatához, biztosítva annak tartalmát.

Röviden, mivel a Jézusról szóló történeti tudomány kihatással van a Jézus-képre, és így a keresztény életre is, ezért fontos!

Marcus Borg a „történeti Jézus” és a „hit krisztusa” kifejezéseket helyettesíti a „húsvét előtti Jézus” és a „húsvét utáni Jézus” kifejezésekkel. A „húsvét előtti Jézus” alatt érti a történeti Jézust, és a „húsvét utáni Jézus” alatt érti a keresztény tapasztalat és hagyomány Jézusát, akit a húsvét előtti Jézus halála utáni évek és az azt követő évszázadok termeltek ki.

Nem szabad úgy látni a kérdést, mint a „húsvét előtti Jézus” és a „húsvét utáni Jézus” közti éles „vagy-vagy-ot”. Sőt, „annál helyénvalóbb” (habár nem ilyen egyszerű) úgy fogni fel, mint „is...is, egyrészt...másképp”, mint a kettő közti párbeszéd és dialektikus kapcsolatot, mintsem, mint két ellentét között való választást. A teológiának foglalkoznia kell mind a húsvét előtti, mind a húsvét utáni Jézussal, nem helyén való úgy beszélni a krisztológia normáiról, mintha csak azok lennének. Normák helyett sokkal hasznosabb az adatok, tények pluralizmusáról beszélni, amelyeket a teológiának figyelembe kell vennie.

A Jézusról való történeti tudomány segít abban, hogy a „Jézusról szóló felforgató és veszélyes emlékeket” életben tartsa. A dogma és tantétel célja az, hogy csoportosítsa és megszelídítse a Jézusról szóló felfogást. A húsvét előtti Jézusról szóló történeti tudomány felvigyáz a dogmává való átalakulásra és megfogalmazásra, hogy ideológiává, világnézetté ne váljon. Századokon keresztül könnyű volt, hogy a keresztény tant és teológiát átvegye, átalakítsa „az uralkodó rendszer”. A Jézusról való történeti tudomány segít életben tartani Jézus felszabadító emlékét, mint olyan, aki kihívóan és bátran tiltakozott az uralkodó és megszelídítő rendszer ellen, aki önmagán túl mutatott a szentséges titokzatosságban, amelyben „élünk, mozgunk és vagyunk”, és aki életre keltett egy alternatív közösséget az emberi élet egyenlőségre törő látomásával a történelemben.

Marcus Borg írja: „Hinni Jézusban nem azt jelenti, hogy elhisszük a róla szóló doktrínákat, hanem inkább adjuk oda szívünket, lelkünket, egész énlünket az élő Jézusnak a Lélek mélyebb szintjén”.

IRODALOM

1. Marcus Borg: *Jesus: A New Vision*, Harper San Francisco, 1987.
2. Marcus Borg: *Meeting Jesus Again, for the First Time*, Harper San Francisco, 1994.
3. Marcus Borg: *Jesus in Contemporary Scholarship*, Trinity Press, 1994.
4. Robert Funk: *Honest to Jesus*, Harper San Francisco, 1996.
5. Marcus Borg, kiadó: *Jesus at 2000*, Westview Press, 1997.
6. J. D. Crossan: *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*, Harper San Francisco, 1991.

CZIRE SZABOLCS

A MAI EURÓPAI JÉZUS-KUTATÁS*

A Jézus-kutatást elősegítő módszerek, irányzatok¹

Megjegyzés: az idegen nyelvű irodalomban e módszerek megnevezésében általában a „kritika” kifejezés szerepel, ez azonban nem a Biblia kritizálását vagy a hozzá való közeledés kritikai jellegét jelenti, hanem a tudományos eljárást, ítéletalkotást. Magyarul értelmét leginkább a „tudomány” kifejezéssel adhatjuk vissza.

A történeti öntudat ébredésével (felvilágosodás, 17-18. század) a bibliai szövegek tanulmányozásában is érvényre kezdenek jutni a filozófiai, történelmi és irodalmi kérdésfelvetések: hely, idő, források és szerzői-szerkesztői szándékok. Ezt az ébredést olyan módszerek nevei fémjelzik, mint a *történetkritika*, *irodalomkritika*, *textuskritika*, *forrástörténet* és a tübingeni professzor, F. C. Baur (1792-1860) nevéhez fűződő első módszeres vizsgálódás a szerzői szándékot illetően (*tendenz criticism*).

A *bibliakritika* mint tudomány átalakította a hagyományos világszemléletet, és arra törekedett, hogy a Biblia világát összhangba hozza a kor megértésével és valóságával. A *két-forrás-hipotézis*, amely a Mt és Lk forráskérdését kívánta megoldani, több mint egy fél évszázadon keresztül uralta az irodalomkritikát.

Közben a közel-keleti politikai és gazdasági átalakulások lehetővé tették a tudományos kutatások kiterjesztését a bibliai helyszínekre is. Ókori kéziratok kerültek elő, és lehetővé tették az egyes bibliai szövegek eredetiségének vizsgálatát (*textuskritika*) és új lábjegyzettel ellátott bibliafordítások kiadását.

* Az előadás elhangzott az 1999. évi II. évnegyedi lelkeszi értekezleteken

Az archeológiai feltárások ugyanakkor olyan szövegeket és tárgyi leleteket is felszínre hoztak, amelyekkel kapcsolatba hozva a Biblia világát, megkezdődhetett annak egy tágabb vallási, szociális és kulturális háttérben való elhelyezése a *vallástörténeti módszer* segítségével, amely a 19. század záró éveiben lesz először domináns a bibliatudományban.

A *formatörténet* e század első évtizedében jelenik meg a kutatás színpadán, és a két jól ismert névhez fűződik: M. Dibelius és R. Bultman.² A formatörténet megpróbált az irodalomkritika által feltártak mögé behatolni. Az Irodalomkritika feltárta mind az Ószövetség mind az Újszövetség mögött álló források jellegét, a szerzőségeit illetően pedig időt és helyszínt javasolt. Azonban az irodalomkritika úgy tekintette az egyes evangéliumokat, mint amelyeket egyéni szerzők hoztak létre, és nem úgy, mint egy közösségen belüli élő hagyomány visszatükröződéseit. Amivel tehát az előbbi szemléletet korrigálni kellett, az a hagyományok mögött álló irodalmi formák feltárása, elkülönítése és fejlődésüknek bemutatása volt. Tulajdonképpen ezt végezte el a formatörténet. Minden szöveget, formát vissza lehet vezetni egy adott élethelyzetre (Sitz-im-Leben³), helyes megértést csak ez által nyerhetünk. A módszer a '30-as években szükségszerűen kiegészül a *hagyománykritikával*, amelynek vizsgálódása arra a kérdésre irányult, hogy a hagyományanyag milyen történelmi fázisokon ment át, s közben milyen átalakulásokat szenvedett. Ezt követte a *redakciótörténet*⁴ (kiadástörténet, kompozíciókritika), amely abból az alaptételből indult ki, hogy az Újszövetségben található hagyományanyag végső alakját a szerzők kiadói munkája határozza meg. Éppen ezért ez a módszer azokat a szempontokat vizsgálja, melyek alapján az egyes szerzők a hozzájuk jutott hagyományokból válogattak, és a kiválogatott anyagot összeállították. Célja, hogy megállapítsa az egyes újszövetségi szerzők történelmi és teológiai álláspontját.

A '60-as évek végével kezdődően aztán olyan új irányok, módszerek jelennek meg, amelyeket néhány tudós, mint második forradalmat köszönt a bibliatudományban, mások csupán a formatörténet megújulásának, korszerű elemekkel való kibővülésének tekintenek, *retorikatörténet*, *strukturálisizmus*, amely a nyelvi kifejezési formákat a legaprólékosabb részletességgel vizsgálja, osztályozza, felhasználva majd minden mai tudományág eredményeit, eszközeit.

Jóllehet kialakulás szerint az egyes módszereket időrendi sorrendbe lehet állítani, de ez nem jelenti azt, hogy egy új módszer kialakulásával egy korábbi érvényét veszítené. Néhány kutató munkamódszerében előfordulhat egy módszer „vegytisztán”, de általánosabb ma már, hogy a módszerek szintetizálódnak, a kutatók inkább csak az arányok tekintetében hordoznak sajátosságot. Mások a történetkritikai módszerek csődjéről beszélnek⁵.

Az egész kérdéskört a mai bibliatudományon belül a *hermeneutika* című szó tömöríti, amely egyre bonyolultabb és átláthatatlanabb területté növi ki magát. Ma a bibliai szöveget meg lehet közelíteni *kortörténeti*, *helytörténeti*, *fogalom- és motívumtörténeti*, *társadalomtörténeti*, Gadamer által kidolgozott *hatástörténeti* módszerekkel, de el lehet végezni a *nyelvi elemzését* is, eleme-

ire lehet bontani a szöveget *strukturális megközelítéssel, szemantikai mezőket* lehet feltárni azon belül, de - a szerző és az olvasó kapcsolatából kiindulva - irodalomtudományi módszereket is használhatunk a jobb megértés érdekében, olvashatjuk *kánonkritikai* olvasattal, vagy az *olvasóközpontú kritika és a narratív kritika* elméleti és módszertani hátterének tudatában.⁶

Az európai Jézus-kutatás története és néhány neves iskolája⁷

A történeti Jézus-kutatás első és döntő célja Jézust a dogma keretéből kioldani, és képét historióailag közvetíteni és megragadni, vagyis Jézust biográfiailag ábrázolni.

Az első, már ezzel a nyilvánvaló szándékkal íródott munka a hamburgi orientalista *Hermann Samuel Reimarus*tól származik, amelyről azonban csak a Lessing igen részletes ismertetéséből tudunk.⁸ Lessing zseniálisan felismerte, hogy itt kezdetét vette az a történeti kutatás és vizsgálódás, amelyet a felvilágosodás igényelt. Reimarus kutatásának bevezetésében kijelenti azt a hallhatatlanul fontos szempontot, hogy aki Jézus képét historióailag meg akarja ragadni, annak az isteni emberről szóló katekizmusi képzeteket éppen úgy maga mögött kell hagyni, mint ahogyan el kell tekinteni attól, amit az apostolok Jézusról mondtak; ehelyett Jézus tevékenységét a zsidó környező világból kell megérteni.

A mai újszövetségi teológia még mindig ennek a kettős tagadásnak az igazsága miatt szenved, ugyanis azt a szakadást, amely a történeti Jézus és a későbbi keresztény hit között fennáll, mai napig sem sikerült áthidalni, bár az erre kísérletet tevő hermeneutikai spekulációk fáradhatatlanul próbálkoznak. Goppelt szerint Reimarus nem is volt tudatában kijelentése súlyosságának...⁹

De mi áll egyáltalán a jelenség hátterében? Ahhoz, hogy érteni tudjunk a mai Jézus-kutatás kihívásait és nehézségeit, feltétlenül meg kell vizsgálnunk, hogy mi volt a háttere annak a folyamatnak, amely aztán elvezetett egy ilyen munka, és különösen a benne megfogalmazott kérdéshez. A 18. századig bárki nyugodtan emlegethette az „evangéliumi igazság” végső tekintélyt parancsoló kifejezését, hisz addig senkiben sem merült fel, hogy a négy evangélistánál található beszámolók pontatlanok, netán tévesek is lehetnek. A közhiedelem szerint ezért maga a mennyei hatalom kezeskedett.¹⁰

A 18. század végi felvilágosodás és liberalizmus korában azonban ezt a gondolkodásmódot a kritizmus szelleme váltotta fel. Amint azt a módszerekről szóló részben már láthattuk, a haladó tudományos körök már nem utasították el a szövegváltozatok tényét és az evangéliumokon belüli fejlődés gondolatát. Ettől fogva a kutatás megpróbálta elkülöníteni a legkorábbi, legkevésbé fejlett, következőképpen a legmegbízhatóbb változatot a négy evangéliumi beszámoló közül.¹¹ Mára már mindenki előtt ismeretes, hogy a Márk evangéliumára esett a választás. Azonban ez a könyv tartalmazott a legkevésbé doktrinális anyagot, megnehezítve az azzal kapcsolatos eligazodást, ezért azokat az anyagokat, amelyek Máténál és Lukácsnál többnyire megegyeztek, Q-nak elnevezve (Quelle=forrás) Márkkal nagyjából egyenértékűnek tekintették.

Azonban ez sem vitt közelebb a történeti Jézus megismeréséhez. Már a jelen század elején a kriticismus szellemét a szkepticizmus váltotta fel.

William Wrede 1901-ben megjelentet egy kisebb könyvet¹², amelyben kiadástörténeti módszerrel igyekszik vizsgálni Márk evangélista teológiai szándékát és céljait, hogy azokat, mint másodlagos réteget lebontva, egy tisztán történeti tényekre alapozható Jézus-ábrázolást tegyen lehetővé. A mű, eredeti szándékával ellentétben, nyilvánvalóvá tette, hogy még a legrégebbinek titulált írás, a Márk evangéliuma sem nyújt semmiféle alapot Jézus életrajzának megírására, mivel Jézus munkássága már itt is nem emberi motívumokból és összefüggésekből kapja meg értelmezését, sokkal inkább Isten kijelentéseként értelmezi és magyarázza azt, azaz doktrinális céloknak megfelelően rendezték, így nem tekinthető megbízható történeti keretnek. A forrásoknak a jellege lehetetlenné teszi Jézus életének tudományosan megbízható biográfiai alakban való megírását. Ezzel úgy látszik, hogy a „tiszán történelmi keresés” egyszer s mindenkor járhatatlan úttá vált.

Reimarus és Wrede között közel 100 év telt el, ezalatt számtalan Jézus-életrajz kísérlet látott napvilágot. Ennek történetét elemzi végig és mutatja be Albert Schweitzer korszakalkotó munkájában: „A Jézus-élete-kutatás története”.¹³ Az első kiadás ezt az alcímet viselte: „Von Reimarus zu Wrede”.

Mivel a híradások történeti szempontból nem megbízhatóak, hiszen irodalmi perikópák irodalmi kompozíciói, amelyek előzetes szájhagyományként élő anyagra épültek, a két világháború közti kutatás a szájhagyomány felé fordult. Milyen volt az eredeti hagyomány az irodalmi formába öntés előtt? Ezért a formák vizsgálatával lehetett továbbjutni (a formatörténeti módszer kidolgozó M. Dibelius és R. Bultmann). Mindketten megírják a maguk Jézusról szóló könyveiket.¹⁴

Bultmann álláspontja dióhéjban az volt, hogy a történeti Jézus megismerésére az evangéliumi források alapján semmi esélyünk nincs. Ismételten hangsúlyozza, hogy Jézus zsidó volt és nem keresztény¹⁵, az evangéliumok pedig keresztény szempontok alapján íródtak meg. Az 1926-ban megjelent könyve előszavában ezt mondja: „Valóban az a meggyőződésem, hogy most már szinte semmit sem tudhatunk meg Jézus életére és személyiségére vonatkozóan, mivel a korai keresztény források ez iránt egyáltalán nem érdeklődnek.”¹⁶

Bultmann egy 1963-ban megjelenő könyvében¹⁷ kísérletképpen kidolgoz egy módszert, melynek segítségével a mondásokról bizonyos esetekben meg lehet állapítani, hogy azok Jézustól származnak-e. Mielőtt lezárnánk Bultmann-t, el kell még mondani, hogy véglegessé váló álláspontja oldalszámban is kifejeződött az „Újszövetség teológiája” című műve 1965. évi ötödik kiadásában, ahol 620 oldalból mindössze 34 oldalt szentelt Jézus igehirdetésének, ezzel is kifejezve azt, hogy Jézus igehirdető tevékenysége ugyan előfeltétele az újszövetségi teológiának, valójában azonban nem tartozik hozzá.

Bultmann tehát véglegesen szétválasztotta a történeti Jézust és a hozzá kapcsolódó későbbi keresztény hitet. Innentől kezdve e kérdés megoldása látszott a legfontosabbnak az európai (és nemcsak) Jézus-kutatásban. Egyesek

megpróbálták a kérügmát Jézus felől megtölteni, mások teljesen mitológiátlanítani, és ez által pótolni.

A Bultmann iskoláján belüli szakadás¹⁸ egyik irányát talán leginkább *Ernst Kasemann* nevével lehetne jelölni, aki attól félve, hogy Krisztus ne hogy „egy valóságos ideológia tárgyává” váljék, a kérügmának úgy adott személyes jelleget, hogy azt feloldotta a Jézusra való redukálás képzeletében. A krisztusi uralom szolgálatába hajló akarat számára a hit igaz útja, amely uralomnak olyan értelmezését fogadja el, amelyet korábban Bultmann egyszerűen „apokaliptikus spekulációnak” titulált. Az ellentétes irányt *Ernst Fuchs* és *Gerhard Ebeling*¹⁹ munkássága jelöli, akik szerint a hit alapja maga Jézus, mégpedig az által, hogy a hitet bemutatta, és nem az által, hogy írva van és kötelezővé téve. Ehhez a húsvéti hit semmi újat nem tudhat hozzáfűzni, ezért kár is lenne azt mitológiátlanítani.

Sokkal következetesebben halad még tovább a tübingeni *Herbert Braun*, aki kijelenti, hogy az Újszövetség krisztológiája szerfelett diszparát (különféle, össze nem egyeztethető részekből álló). Az egyetlen állandó elem az egész Újszövetségben az antropológia, valamint a hívő önértelmezése. Eszerint a kötelezőnek látszó vallási parancsok, erkölcsi normák, amelyeket az ember a túlvilágról (Istentől) érkezőnek vél(t), tulajdonképpen az emberektől származnak. Éppen ezért Jézus prédikálásának egyedül értékes részét is csupán ezek az állandó részek képezik. Eszerint Isten országának képzeletében nem több, mint egy ahhoz a korhoz kötődő mitologikus elem, amely nyugodtan figyelmen kívül hagyható. Jézus nála ember az emberek között, aki erkölcsi tanításával, az osztályon kívüliek felé való fordulásával megtanítja az embereket arra, hogy hogyan lehetnek valóban emberek.

A viták ebben az időben (1967–70) elsősorban nem Jézus személyét illetik, hanem a kutatás helyes irányát, az alkalmazott módszerek arányát stb. Bultmann tanítványai között további vizsgálódási hangsúlyok kerülnek előtérbe, ezek közül kettőt érdemes kiemelni. Az első²⁰ a történeti irányba való továbbhaladást látja a krízisből kivezető egyetlen helyes útnak, azaz a hermeneutikai kérdést a megértés mögé kell helyezni. Programja szerint, tekintet nélkül az újszövetségi kánonra és hatástörténetre, az őskereszténység kialakulását átfogóan a vallástörténet keretében kell ábrázolni. Az ellentétes intenciót képviselő *Peter Stuhlmacher*, aki a Bultmann-iskola Ernst Kasemann által képviselt átalakítása irányából érkezik, egy újfajta történelemértelmezést szorgalmaz az Újszövetséggel kapcsolatban, amely annak az Ószövetséggel való bibliai teológiai viszonyát fel tudja dolgozni, valamint az egyházi tradícióval folyamatba tudja állítani. Látható, hogy az első program a tisztán történeti irányt kívánja még jobban elmélyíteni, míg a másik elvezet az „*üdvőtörténeti*” íráselemzéshez.²¹ A két szélsőséges irány között foglal helyet az a harmadik, amelyet „*történeti-pozitív*” iránynak neveznek.

Joachim Jeremias neve mindenképpen említésre érdemes, aki az ötvenes években azzal a szándékkal írt, hogy a széles körben elterjedt Bultmann teológiát megcáfolja. A hetvenes évekre nemzetközileg elismert nevet szerzett magának a biblia tudományban. Nézete szerint a Jézus-hagyomány sokkal több szava valódi, mint azt a formatörténeti iskola látni engedte. Éppen ezért a '71-ben megjelenő „Újszövetségi teológiájának” egész első kötetét „Jézus ige-

hirdetésére” szánja.²² Vizsgálódásának fókuszpontja azokra a kijelentésekre esik, amelyeket Jézus legszemélyesebb mondásainak tart.

A „történeti-pozitív irány” másik nagy neve *Werner Georg Kümmel*, aki egyben ennek az iránynak egy további lehetséges távlatát mutatta fel. Számos Újszövetséggel foglalkozó művet írt²³, amelyekben megkísérli - a tudósítások hátterét feltárva - a történéseket hővebben megrajzolni.

Néhány jellemző munka²⁴

Angolszász területen a Jézus-kutatással kapcsolatos munkák inkább monográfia-jellegűek. Néhány jellemzőbb munka, amely az utóbbi évtizedekben jelent meg:

Vincent Taylor: *The Life and Ministry of Jesus* (1954)

Charles H. Dodd: *The Founder of Christianity* (1970)

In Search of the Historical Jesus (1970)

Az angolnyelvű irodalomban mindig nagy szerepet játszottak a teológiai alapra épülő, de a laikusok (hívek) számára íródott, érthető Jézus-ábrázolások. Negyven év alatt (1910–50) nem kevesebb, mint 350 ilyen jellegű Jézus-ábrázolás jelent meg. Ezekről összefoglalást olvashatunk Otto Pieper könyvében, aki Albert Schweitzerhez hasonlóan kívánta áttekinteni a korábban megjelent irodalmat.²⁵

Az ötvenes évek után *Németországban* alig jelent meg tudományos alapokon megírt Jézus-ábrázolás. A korábban már említettekén kívül jelentősek még:

Günter Bornkamm: *Jesus von Nazareth* (1956, 1971)

Otto Betz: *Was wissen wir von Jesus?* (1965)

Wolfgang Trillich (katolikus): *Fragen zur Geschichtlichkeit Jesu* (1966)

Herbert Braun: *Jesus, Der Mann aus Nazareth und seine Zeit* (1969)

Joachim Gnllka (katolikus): *Jesus Christus nach frühen Zeugnissen des Glaubens* (1970)

A mai Jézus-kutatás egyik legjelentősebb és legtöbb újdonsággal szolgáló irányzatát a modern *zsidó történészeknek* köszönhetjük. Érdemük, hogy Jézust visszahelyezve eredeti zsidó környezetébe, valamint személyiségét, szavait összevetve az akkori karizmatikus vagy rabbi tanítók személyiségével, szavaival, tanítási módjaival, a Jézusról szóló ismeretünket jelentősen gazdagítják. A korábbi munkáknak erős apologetikai ízüik volt, de mára ez teljesen háttérbe szorult. A legjelentősebb nevek: Samuel Sandmel, a főleg vallási elemekkel dolgozó David Flusser, de mindenekelőtt az oxfordi professzor Vermes Géza, aki forrásanyagként - az Újszövetség mellett - a korai rabbinikus irodalom, s ezen belül különösen a Targum, a héber Biblia arámi fordítása, amelynek szóhasználata hűségesen tükrözi Jézus és a környezete beszélt nyelvét, és a holt-tengeri tekerceket, amelyek értelmezésében véleménye évtizedek óta mértékadó a nemzetközi tudományban. A legkorábbi kereszténység

vallási és eszmevilágának számos központi motívumára meggyőző és új értelmezést tud felmutatni.

Teljesen egyedülálló, sajátos műfajt képeznek a *meditatív katolikus Jézus-ábrázolások*. Korábban ezek figyelmen kívül hagytak minden újkori történeti és filozófiai kutatási eredményt, de az utóbbi időben figyelemre méltó fordulat következett be, és azóta tudatos odafigyeléssel építenek ezekre az elemekre.

Norbert Scholl: Jesus - nur ein Mensch? (1971)

Josef Blank: Jesus von Nazareth. Geschichte und Relevanz (1972)

Karl Stelzer: So war Jesus, so ist er (1972)

Eugen Biser: der Helfer. Eine Vergegenwärtigung Jesu (1973)

Jelentősen járulnak hozzá a Jézus-kérdés tanulmányozásához az *újmarxista filozófusok*, akik Jézus történelmi alakjának jellemzésén keresztül a marxizmusban levő antropológiai és etikai hézagokat igyekeznek kitölteni.

Ernst Bloch: - Atheismus und Christentum. Zur Religion des Exodus und des Reichs (1968) - Das Prinzip Hoffnung (1959)

Vitezslav Gardavsky: Gott ist nicht ganz tot (1968)

Leszek Kolakowsky: Geist und Ungeist christlicher Traditionen (1971)

Milan Machovec: Jesus für Atheisten (1972)

Az ismert katolikus teológus Adolf Holl szociálpolitikai szempontokra építve próbálja Jézust bemutatni a Jesus in schlechter Gesellschaft (1971) munkájában.

Tudományos értékkel nem bírnak, de a nagyközönség előtt annál népszerűbbek az *újságírói és népszerű filozófia Jézus-ábrázolások*, amelyek '70 körül nagy számban jelentek meg. Ezek Jézust világnézeti vagy politikai eszmére építik fel, s gyakran az egyházi hagyományt és a történeti kutatást támadják. A nagyhírű zsrnaliszta Rudolf Augustein: Jesus, Menschensohn (1972) terjedelmes könyvében a teológiai kutatás szakvéleményeit állítja egymással szembe, majd egy „második felvilágosodást” sürgetve és bemutatva, arra sarkallja olvasóit, hogy Jézus példáját követve „jussanak el önmagukhoz”. Hasonlót kísérel meg Johann Lehmann: Jesus-Report Protokoll einer Verfälschung (1970) könyvében fantasztikus történeti rekonstrukciók által.

Jegyzetek

¹ Összefoglaló bibliográfiát találunk Gerhard Hasel: New Testament Theology: Basic Issues in the Current Debate (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1978) és Edgar Krentz: The Historical Critical Method (Philadelphia: Fortress Press, 1975). A módszerek értékelésében értékes meglátásokat, szempontokat vetnek fel Elizabeth Achtemeier és mások: „Synopsisium on Biblical Criticism”, Theology Today, 33 (1977) 354–367; Martin Franzmann: The Hermeneutical Dilemma: Dualism in the Interpretation of Scripture, Concordia Theological Monthly, 36 (1965), 502–533; Paul Achtemeier: On the Historical-

Critical Method in New Testament Studies; Apologia pro Vita Sua, Perspective, 11 (1970), 289–304; Peter Stulmacher: Historical Criticism and Theological Interpretation of Scripture. Ford. Roy A. Harrisville (Philadelphia, Fortress Press, 1977)

² A fogalom először Martin Dibelius: Die Formgeschichte des Evangeliums (1919). Angol fordítás: From [Oral] Tradition to Gospel, 1934) című munkájában fordul elő. Rudolf Bultmann: Die Geschichte der synoptischen Tradition, 1921 (Angol: History of the Synoptic Tradition, 1963)

³ A fogalom általánossá válik a Formatörténeten belül, először Hermann Gunkel 1906-ban használta. A kérdés kimerítő elemzését lásd: Martin J. Buss: The Idea of Sitz-im-Leben - History and Critique (1978) művében.

⁴ A fogalom először Willi Marxsen: Mark the Evangelist (1954) munkájában bukkan fel. Kiemelkedő munkák: R. H. Lightfoot: History and Interpretation in the Gospels (1934); Hans Conzelmann: The Theology of St. Luke (1961); Günter Bornkamm: Tradition and Interpretation in Matthew (1963); Normann Perrin: What is Redaction Criticism? (1969); Joachim Rohde: Rediscovering the Teaching of the Evangelists (1969);

⁵ Brevard Childs: Biblical Theology in Crisis (1970); Hans Frey: Eclipse of Biblical Narrative (1972); Walter Wink a történetkritikai módszer végéről beszél stb.

⁶ A lelkészértekezleteken az egyes módszerek közti eligazodást segítő és felhasználási lehetőségeiknek a prédikálásra való készülésben, segédanyagként bemutatásra került Dr. Bolyki János: Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái (Kálvin Kiadó, Bp. 1998).

⁷ Az utóbbi időben megjelent ilyen tárgyú tudományos munkák kimerítő felsorolása megtalálható a W. G. Kümmel tollából származó recenziók sorozatában a Theologische Rundschau hasábjain, 1975 és 1980 között: „Ein Jahrzehnt Jesusforschung” (1965–1975), vol. 40, 1975, 289–336; vol. 41, 1976–77, 198–258. és 295–363; Jesusforschung seit 1965, vol. 43, 1978, 105–161. és 232–265; vol. 45, 1980, 48–84. és 293–337.

Egy kötetben próbálja áttekinteni ezt a gazdag irodalmat Franz Joseph Schierse: Jesus von Nazareth (1972) munkájában.

⁸ Gotthold Ephraim Lessing: Fragmente eines Ungenannten (1774–78)

⁹ Leonard Goppelt: Az Újszövetség teológiája, 20

¹⁰ Természetesen ma is vannak, akik ezt vallják. Az ezt visszhangzó protestáns állásponthoz lásd: James Barr: Fundamentalism (1977). Eszerint a 7–10 században kidolgozott masszoréta magánhangzójelek is a héber Biblia inspirált tartalmához tartoznak.

¹¹ A kérdés jelentkezésének és fejlődésének részletezését lásd: A. R. C. Leaney: Biblical Criticism (1970)

¹² William Wrede: Das Messiasgeheimnis in den Evangelien (1901)

¹³ Eredeti címe: „Geschichte der Leben-jesu-Forschung” (1906) Angol: Quest of the Historical Jesus (1910)

¹⁴ Rudolf Bultmann: Jesus (1926); Jesus and the Word (1958); New Testament Theology (1952); Martin Dibelius: Jesus (1939)

¹⁵ Erre a már Wehlhausennél előforduló megállapításra nagy előszere-
tettel reagálnak azok a kutatók, akik a zsidó teológia területéről érkeznek.
Lásd később.

¹⁶ Jesus and the Word, 14

¹⁷ The History of the Synoptic Tradition

¹⁸ Helyzetképet a következő munkákból nyerhetünk: Helmut Ristow
- Karl Matthie: der historische Jesus und der kerygmatische Christus (1961);
Heinz Zahrnt: Die Sache mit Gott (1966)

¹⁹ Ernst Fuchs: Jesus und der Glaube (1965); Gerhard Ebeling: Jesus
und Glaube (1960)

²⁰ Helmut Köster és James M. Robinson: Entwicklungslinien durch die
Welt des Frühen Christentums, (Tübingen, 1971)

²¹ Kiemelkedőbb nevek: Johann Christian Konrad von Hoffmann , The-
odor Zahn, Adolf Schlatter, a bazeli professzor Oscar Cullmann, valamint Ger-
hard von Rad

²² Neutestamentliche Theologie (Gütersloh, 1971)

²³ Einleitung in das Neue Testament (Heidelberg, 1973); Die Theologie
des Neuen Testament nach seinen Hauptzeugen Jesus, Paulus, Johannes (Göt-
tingen, 1969)

²⁴ A lelkészértekezleteken részletes ismertetés hangzott el a következő
munkákról: Robert W. Funk, Roy W. Hoover and The Jesus Seminar: The Five
Gospels (Harper San Francisco, 1993) kiadványt a bevezetőben annak szem-
léltetésére, hogy milyen messzire elmehet a tudományos Jézus-kutatás, és
eredményei egyelőre mennyire használhatatlanok a gyülekezeti igehirdetés-
ben, pl. a Miatyánk istentiszteletekként kétszer is elmondott imádságból csak
a „Mi Atyánk” szavak származnak Jézustól stb.; A magyarországi Hermeneuti-
kai Kutatóközpont által szerkesztett Hermeneutikai Füzetek sorozat; David
Flusser : Jézus. Az ókori zsidó történelem és irodalom tükrében. (Múlt és Jövő
Lap- és Könyvkiadó, Bp. 1995); Vermes Géza trilógiája: A zsidó Jézus (Osiris,
Bp. 1995), Jézus és a judaizmus világa (1997) és A zsidó Jézus vallása (1998) ;
Karl Herbst: A valódi Jézus (Elpídia Kiadó, Bp. 1995)

²⁵ Otto Pieper: Das Problem des Lebens Jesu seit Schweitzer (1953)

AZ ERDÉLYI UNITÁRIUS EGYHÁZ ANYAKÖNYVEI *

Amikor a MELTE (Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete) vezetősége fölkerít, hogy tartsak előadást az anyakönyvekről, megadta azt a választási lehetőséget, hogy vagy általában az erdélyi protestáns (evangélikus, református, unitárius) vagy csak felekezetem, az unitárius egyház anyakönyveiről beszéljek. Természetesen ez utóbbi sokkal kézenfekvőbb számomra, és az unitárius anyakönyveken keresztül megpróbálok némi betekintést nyújtani a református és az evangélikus anyakönyvezési gyakorlatba is, hiszen köztük átfedéseket és hasonlóságokat fedezhetünk fel.

A felekezeti anyakönyvek elnevezés alatt a polgári jog szempontjából rendszerint a lelkész által vezetett születési (keresztelési), házassági (esketési) és halálozási anyakönyveket értjük.¹ Ezeken kívül a különböző felekezetek többek közt vezettek és vezetnek bérmentési, konfirmációi, áttérési anyakönyveket, anyakönyveket a hívek állapotáról és lélekszámáról (libri status animarum, conscripcio, numerus animarum), családkönyveket stb. Egyes régi anyakönyvekben a szokásos mellett más jellegű bejegyzéseket is találunk például az elemi iskoláról, a tanítókról és lelkészekről, himlő elleni oltásokról, időjárásról stb., ami emeli az illető anyakönyv értékét.

Az anyakönyv kifejezés a latin liber matriculae-ból származik, amelynek az alapszava a mater: vagyis az anya, és ez magában hordozta azt a jelentést is, hogy az illető könyvet egy bizonyos anyaegyházköztségben hozták létre, nem pedig egy leány- vagy szórványegyházköztségben, ahol nincsen helybeli lelkész.

A felekezeti anyakönyveknek kezdetben csak egyházi jelentőségük volt, és azt a célt szolgálták, hogy a keresztelés, az esketés, a temetés stb. szertartását feljegyezzék. Jelentőségük azonban akkor nőtt meg, amikor a felekezeti anyakönyvi kivonatok a személyi állapotot igazoló okmányá váltak, amelyeknek kihatása volt az állampolgár jogaira és kötelességeire. Az anyakönyvek hasznossá váltak gyámsági kérdések megoldásában, a házasságok legitimálásának megállapításában, névváltoztatás esetén és más jogi eljárások alkalmával. Az állam számára ezek az anyakönyvek fontos adatokat szolgáltattak a kormányzási jogkör gyakorlásában, különösen a katonai besorozási listák összeállításánál, iskolai kötelezettség megállapításánál, népesedési kimutatások készítésénél stb.²

A mai értelemben vett felekezeti anyakönyvek vezetésének kezdete az 1139. laterani zsinatig vezethető vissza. Először azonban az 1545–63. évi tridenti zsinat tette kötelezővé a „parochusoknak”, hogy a megkereszteltek és a keresztszülők nevét, valamint a házastársak és a tanúk nevét a házasságkötés idejével és helyével együtt pontosan jegyezzék fel. Ez a rendelet a reformáció térhódításának el-

* Elhangzott az 1999. július 6–9 között Kolozsváron tartott Egyházi Levéltárosok Nemzetközi Konferenciáján

lenhatásaként jött létre, és általa a Katolikus Egyház jobban meg akarta erősíteni a híveivel való kapcsolatát. De még a tridentini zsinat határozatai sem szabták meg az anyakönyvek vezetésének módozatait. Nem sokkal később az V. Pál pápa által 1614-ben kiadott *Rituale Romanum* - a tridentini zsinat határozataira támaszkodva - már ötféle anyakönyv vezetését írja elő, annak formáját is meghatározva: mégpedig keresztelési, bémálási, házassági, halálórási és a hívek számát nyilvántartó anyakönyvet. A keresztelési anyakönyvek vezetésénél az előbb idézett törvény azt az újítást hozta, hogy a bejegyzés a születés idejét is pontosan feltüntette, s az ilyen anyakönyv többé már nemcsak a keresztelés, hanem a születés tényének a bevezetésére is hivatott volt. Tehát a keresztelési anyakönyvből egyúttal születési anyakönyv is lett.

A Katolikus Egyház példájára a protestáns egyházak is bevezették híveik számára az anyakönyvezés gyakorlatát.

Magyarországon 1731-ben III. Károly a róla elnevezett és Carolina Resolutio néven ismert vallási rendelettel akarta megerősíteni a Katolikus Egyházat főleg a protestáns egyházak rovására. A rendelet V. §-a elrendelte ugyan a római katolikus főesperesek felügyeletét a protestáns anyakönyvvezetés felett, a protestáns lelkészek azonban az 1608. évi bécsi és az 1647. évi linzi békekötéssel biztosított joguknál fogva, kérésre közhitelességű anyakönyvi kivonatokat készítettek.

Erdélyben a XVI. században az állam által négy törvényesen elismert vallás, „recepta religio” létezett: a római katolikus, a lutheránus, a református és az unitárius, s ennek eredményeképpen a Katolikus Egyház elveszítette dominanciáját. Kezdetben a vezető szerepet az Unitárius Egyház, majd később, Bocskai, Bethlen és Rákóczi stb. fejedelmek idején a Református Egyház vette át. Az ellenreformáció megindulása ellenére Erdélyben, mint önálló országban, a már említett Carolina Resolúciónak csak helyel-közzel lehetett érvényt szerezni, és az 1781. október 25-i türelmi rendelet 17. §-a a törvény fenn említett rendelkezését végérvényesen megszüntette. Törvény szerint csak ennek a négy felekezetnek volt joga arra, hogy anyakönyveket vezessen. A román ortodox vallás Erdélyben nem tartozott a bevett felekezetek közé, csak megtűrtként tartották nyilván egészen az 1791. évi törvényes elismertetéséig. A XVII. század végén az erdélyi román ortodoxok egy része áttért a görög-katolikus vallásra, és így ők is ugyanolyan kiváltságokban részesültek, mint a római katolikusok.

Nem lehet tudni azt, hogy az erdélyi felekezetek közül, melyik vezette be elsőnek az anyakönyvezés gyakorlatát, már csak azért sem, mivel ez nem volt általános, hanem inkább szórványos jellegű, és az illető egyházi hatóságok rendeleteitől, nem utolsósorban az egyházközség anyagi helyzetétől függött, attól, hogy egyáltalán meg tudta-e vásárolni az anyakönyvekhez szükséges papírt stb.

Tudomásunk szerint, az Unitárius Egyház legrégebbi anyakönyve a Böllöni Unitárius Egyházközségé 1723-ból, amelyet jelenleg a marosvásárhelyi Országos Levéltárban őriznek.

Eddigi kutatásaink alapján a levéltárunkban található Zsinati, Főtanácsai és Képviselő Tanácsai jegyzőkönyvek tanúsága szerint egyházunk a türelmi

rendeletet megelőzően külön nem szabályozta az anyakönyvezés gyakorlatát. A türelmi rendeletet követően azonban az anyakönyvekre vonatkozó minden Kormányzékai leiratot megtárgyalt. Ezeket körlevélben megküldte az egyházközségeknek, felszólítva a lelkészeket a rendelkezések betartására. A Kormányzékai rendeletek a többi protestáns felekezetre nézve is kötelező érvénnyel bírtak.

Az egyik ilyen Kormányzékai rendeletet 9729 számmal adták ki 1811. december 2-án, s ez kimondja, hogy „a himlővel beoltott gyermekek és azoknak szülői nevei írássanak bé a Marticulába, s e végre a Keresztelések rubricája után, húzassék külön rubrica.”³ Ezt a rendeletet egy későbbi azzal egészítette ki, hogy az anyakönyvbe „mind a szülötteket, mind a holtakat szorgalmasan írják be, hogy az orvos átláthassa mind a bé nem oltottakat, mind a meghimlőzötteket.”⁴ A himlő elleni védekezésben, mely betegségnek annyi áldozata volt abban a korban, óriási szerepe volt a pontos anyakönyvvezetésnek, hiszen az orvosok annak alapján tudták megállapítani, kit kell még beoltaniuk.

Egy másik rendelet szerint, amit a Kormányzék 8709 szám alatt 1812. november 3-án adott ki, felszólítják az egyházat, hogy: „Az összeeskettettek, kereszteltettek és megholtak kimutatásáról a papok által felküldendő Taballákba a papok tegyék ki okát annak, hogy miért kisebb vagy nagyobb az összeeskettettek, kereszteltettek s megholtak száma ezen évben, mint az azt megelőzőben, s erre nézve nem elég arra hivatkozni, hogy azt az Isten és orvosok tudhatják, mert a papok laknak a helységekben, s ők inkább tudhatják a körülményeket is, melyek akadályoztatják a házasságokat és keresztelést.”⁵ Mindebből kitűnik, hogy a Kormányzék az egyházaktól az anyakönyvek alapján összesített kimutatásokat kért, és nem volt közömbös a demográfiai mutatókkal szemben.

A Kormányzék határozta meg azt is, hogy az anyakönyveket olyan helyen kell tartani, hogy amikor a helybeli pap hiányában más, substitutus, azaz helyettes pap keresztel, akkor a keresztelést az is be tudja írni⁶, oskolamestert erre a célra ne alkalmazzanak⁷, továbbá, ha a pap az egyik eklézsiából a másikba költözik, akkor az anyakönyvet nem szabad magával vinnie stb.

A Habsburg abszolutizmus idején, Aranyosrákosi Székely Sándor püspöknek 1852-ben bekövetkezett halála után a bécsi kormány kilenc évig megtagadta az Unitárius Egyház püspökválasztási jogát. Ezalatt Székely Mózes volt a püspökhelyettes, főjegyző, aki az anyakönyvezés gyakorlatára vonatkozóan egy indítványt tett a Képviselő Tanácsnak azzal a kikötéssel, hogy azt terjesszék fel a bécsi kormányhoz. Székely Mózes szerint „Erdélyben ahol több vallásos felekezet van, és mindenik követői közül vagynak olyanok is, akiknek rendes lakásuk olyan helységben és vidéken van, ahol, sőt annak közelében is vallásán lévő pap nincsen, s következőleg saját lakásuk helyén is jöhetnek oly körülmények közbe, amelyekben más vallású pappal kell kereszteltetniök vagy temettetniök, olyan intézkedést lehetne alkalmazni, hogy minden vallás felekezet papjánál lenne egy rendkívüli anyakönyv avégre, hogy ha más vallású szülőknek keresztelnek, vagy más vallásút temetnek, azt ezen rendkívüli anyakönyvbe írják be, nyilván kifejezve azon vallást, amelyhez maga a megholt, vagy a keresztelt gyermek szülői tartoznak, és aztán ezen keresztelést

vagy temetést, mikor az olyanokkal történik, akiknek másutt van lakásuk helye, írná át az illető papnak, aki aztán a rendes anyakönyvbe ismét beírhatná, azon megjegyzéssel, hogy melyik helységbeli és vallású papnál levő rendkívüli anyakönyvbe van még beírva. Emellett ezen rendkívüli keresztelezésről és temetésről minden pap, aki hasonlókat vinne véghez, minden év végével küldene egy kimutatást az illető vallások püspökeihez.”⁸ Arra nézve, hogy a bécsi kormány Székely Mózesnek, mai szemmel vizsgálva, igen jó javaslatát elfogadta volna, nincsen tudomásunk, de tekintettel az akkori körülményekre ezt nem is feltételezhetjük.

Nincs módunk a bécsi kormánynak az anyakönyvekre vonatkozó összes rendelkezéseit felsorolni, de annyit megállapíthatunk, hogy a türelmi rendelethez a kiegészítés több, mint harminc olyan leirat érkezett egyházunkhoz, amely valamilyen formában az anyakönyvezés gyakorlatát szabályozta.

Amint láttuk, a különböző törvényes rendelkezések igazolják, hogy az állam a vallásfelekezetek anyakönyvezésre lényeges befolyást gyakorolt, és olyan szabályokat állapított meg, amelyeket a vallásfelekezetek saját egyházi szabályaik mellett többé-kevésbé pontosan követtek. Bekövetkezett fokozatosan a felekezeti anyakönyvezés teljes szekularizálódása, s ennek eredményeképpen az 1895. június 29-én kelt 60,000/895. sz. belügyminisztériumi rendelet 1895. október 1-i dátummal életbe léptette az állami anyakönyvvezetést. Erre annál is inkább szükség volt, mert a felekezeti anyakönyvek a személyi állapotnak (születés, házasság, halálozás) tanúsítására egyre kevésbé feleltek meg, hiszen midőn az államhatalom az anyakönyvvezető lelkészhez mint közhivatalnokhoz fordult, szemben találta magát a hitelvekre támaszkodó lelkésszel, s amikor az anyakönyvvezetésnél jelentkező hibákat szigorúbb ellenőrzéssel és éberebb figyelemmel akarta javítani, akaratlanul is az egyház belügyeibe avatkozott bele. Megsértette a vallásfelekezeti érzékenységet, és felébresztette az anyakönyvvezető lelkészben az engedelmességet egyháza törvényei iránt s az engedetlenséget az állami jogrenddel szemben.

Az Unitárius Egyház Levéltárában mindössze egy anyakönyv található, a Magyarszentbenedeki Unitárius Egyházközségé⁹, amelynek címe „A Sz. Benedeki Unitaria Nemes Szent Ekklésia Anyakönyve melyben az Eskettettek Kereszteltettek, Himlőbeoltattak és Temettettek feljegyzetnek”. Az anyakönyvet 1780-tól 1844-ig vezették, ellenben 1817. és 1824. közötti időszakból mindössze egy családról készültek utólagos feljegyzések. Az első lap a gyülekezet 31 férfi tagjának a névsorát tartalmazza, valószínűleg a családfőkéét. Az anyakönyv nyelve 1789-ig vegyes, azaz latin, magyar, az azt követő években pedig átvált teljesen magyarra. Az egyes rovatok fejléce 1835-ig latin, 1836-tól pedig magyar. Az oltásról szóló rovatot pedig 1825-től kezdték vezetni.

Az unitárius egyházközségek anyakönyveiket az állami anyakönyvezési törvény megjelenése után is saját levéltáraikban őrizték a 153/1950-es román elnöki rendelet és a 61. számú román belügyminisztériumi határozat megjelenéséig. A rendelkezések értelmében minden egyházközség a néptanácsokhoz kellett, hogy leadja a tulajdonában lévő anyakönyveket, ahonnan később a Román Állami Levéltárak megyei fiókjai vették át.¹⁰

A törvények végrehajtásáig két-három év telt el. Elsőnek a szebeni állami levéltár 1952-ben szólította fel az Egyházi Képviselő Tanácsot arra, hogy utasítsa a szebeni, medgyesi, dicsőszentmártoni, ádámosi, bethlenszentmiklósi, désfalvi, haranglábi, dombói, küküllőszéplaki, szőkefalvi és magyarsárosi unitárius egyházközségek papjait a tulajdonukban lévő anyakönyvek Szebenbe való beszolgáltatására. Egy évvel később a marosvásárhelyi állami levéltár, valamint a Kolozsvár székhelyű Kolozs Tartomány Állami Levéltára is hasonló intézkedésre sűrgette egyházunkat. Az előbbi esetben a Magyar Autonóm Tartomány területén lévő egyházközségeknek kellett Vásárhelyre vinniük anyakönyveiket, az utóbbi esetben pedig a Kolozs Tartomány területén lévő rajonokból, kivéve Naszód, Beszterce, Bethlen, Dés, Zilah, Torda és Enyed rajonokat.¹¹

Hasonló sorsra jutottak a többi erdélyi felekezetek anyakönyvei is.

Az 1989-es változások eredményeképpen az 1996-os új Román Országos Levéltári Törvény adta lehetőségek kiszélesedtek, és így olyan anyaghoz is hozzáférhet a kutató, amelyek korábban el voltak zárva előle. Reméljük, hogy lesz lehetőség arra, hogy ha az egyházi anyakönyveket nem is szolgáltatják vissza jogos tulajdonosaiknak, legalább mikrofilm másolatokban mindent megkaphatnak az igénylő felekezetek.

Jegyzetek

¹ vö: Makay Béla: Felekezeti anyakönyvek. in: Magyar jogi lexikon. III. köt. Szerkesztette: Dr. Márkus Dezső. Bp. 1900. 550–558. p.

² vö. Liviu Moldovan: Registrele Confesionale de stare civilă din Transilvania. in: Revista Arhivelor - Seria nouă - 1. București 1958. 160. p.

³ Mikó Lőrincz: Az Unitárius vallás közönség Egyházi Törvényei. (Kézirat az Unitárius Egyház Levéltárában, Kolozsvár) 384.Canon.

⁴ uo: 655. Canon.

⁵ uo: 399. Canon.

⁶ uo: 598. Canon.

⁷ uo: 650. Canon.

⁸ uo: 903. Canon.

⁹ Magyarszentbenedek (Szentbenedek, Marosszentbenedek Sînthenedic) Fehér megyében, Marosújvártól 20-km-re található település. Ma az unitáriusok létszáma 18 főt tesz ki.

¹⁰ Liviu Moldovan: i.m. 159. p.

¹¹ lásd: 962/1952, 504/1953, 712/1953 számú leiratok. Lt. jelzetű iratcso-
mó. Unitárius Egyházi Levéltár, Kolozsvár

AZ UNITÁRIUS ELIT STRATÉGIÁI (1575–1603)

Tanulmányomban arról szeretnék beszélni, hogy az 1575 és 1603 közötti időszakban milyen hatások érték az erdélyi unitárius nemességet, és hogyan reagált a változásokra. A politikai elit vallását vizsgálva azonban több komoly nehézséggel kell szembenézni. Először is a kevés forrásanyag miatt igen nehéz megállapítani a nemesek felekezeti hovatartozását. Ráadásul az nem elég, ha egy adott pillanatban ismerjük valakinek a vallását, vagy egy család egyik tagjának a vallását, mert erre az időszakra fokozottan jellemző a vallásváltoztatás. Így lehet, hogy akit mi buzgó katolikusnak ismerünk, arról kiderül, hogy élete nagyobb részében unitárius volt. Az áttérés időpontját sokszor probléma pontosan meghatározni. Az elismerten unitárius nemesek esetében pedig a további kategorizálás okoz nehézségeket. Az megállapítható, hogy a nemesség az egyház radikális szárnyát alkotta. A nemesek radikalizmusa sem egy úton haladt, az ismert esetek, Eösy András, Gerendi János, a Kornisok, a szombatosok eszméi sok mindenben eltérőek.¹ Ezért én nem is teszek kísérletet a kategorizálásra. Az unitárius kifejezést, mint gyűjtőfogalmat használok, és nem az eszmei fejlődésről, hanem az unitárius nemesi elitet ért változásokról szeretnék beszélni.

Egy spanyol jezsuita, Alfonso Pisa, Bekes Gáspár fellépését elemezve, érdekes megállapítást tett: Szerinte Bekes akciójának nemcsak politikai, hanem vallási indítékai is voltak, unitáriusok fogtak fegyvert katolikusok ellen.² Ez csak ügyes propagandafogás, amely a vezérek vallása és a seregük, ill. az általuk képviselt ügy között egyenlőségjelet tesz. A valóságban mind a két sereg meglehetősen heterogén volt. Bekes oldalán több unitárius harcolt, de a Habsburg uralkodó támogatásával összetoborzott seregben minden felekezet képviselői megtalálhatóak. Ugyanígy Báthory zászlója alatt is vannak unitáriusok. A fejedelemnek sikerült saját pártján megtartani a kor egyik legtekintélyesebb tanácsosát és katonáját, Hagymássy Kristófot, akinek példáját sokan követték. Báthory oldalán volt Kornis Gáspár, a család másik ágából Kornis Farkas és Mihály. Itt tűnt ki először egy vakmerő haditettével Székely Mózes is.³

A Báthory - Bekes konfliktus jól mutatja, hogy a politikai elit nem vallási szempontok szerint hozta meg a döntéseit. Ekkor az elit jelentős hányada még unitárius volt, és nem a vallás védelme volt az elsődleges szempont. Azonkívül túlzottan eltérőek voltak a politikai és családi érdekeik ahhoz, hogy a közös vallás rendező elvévé válhasson. Számos unitárius nemest Báthory emelt magas pozícióba, pl. Wass György kolozsi főispán, Kornis Farkas és Petky Mihály Udvarhelyszék királybírója lett.⁴

Bekes személye és politikája megosztotta az unitárius nemességet. Ha Bekes mellé állnak, az nem azt jelentette, hogy unitáriust választanak egy katolikus ellenében, hanem, hogy a török veszély árnyékában a Habsburg barát politikát fogadják el. Bekes mint homo novus, gunyoros modorával és erősza-

kos vagyonszerző módszereivel egyébként is népszerűtlen volt a főnemesség körében.⁵

Ha csak vallási szemszögből nézzük az eseményeket, a kerelőszentpáli csata az első stációja annak a folyamatnak, amely során az unitárius nemesség többségi pozícióját elvesztve üldözött kisebbséggé válik. Ezt akkor is mondhatjuk, ha rövidtávon a konfliktusnak voltak unitárius nyertesei is. Ugyanakkor a megtorlás több unitárius családnak komoly veszteséget okozott. Pl. Eőssy Miklóst, Bogáthy Gáspárt és Kabos Farkast, Pókai Jánost kivégezték. Ha a hosszabb folyamatot is nézzük, az a lehetőség vált semmivé, hogy János Zsigmond után Bekes Gáspár személyében újra unitárius fejedelme legyen az országnak, és az egyház pozíciói megerősödjenek.

Ehelyett a Báthory testvérek kormányzása alatt megindult egy lassú katolizálás, amit a jezsuiták megjelenése gyorsított fel. Báthory nem vallási szempont szerint választotta ki embereit, ezért életében még nem történtek látványos változások. Az elitben való megmaradás vagy a bejutás csak kevesektől követelt vallásváltoztatást. A már pozícióban levő politikusokkal a jezsuiták nem holdogultak, ezért a hatalom várományosait célozták meg. Possevino világosan kifejtette ezt a taktikát: A változás kiindulópontja legyen az udvar. Minél több eretnek nemes gyermekét kell ide és az iskolákba vonzani. Ezekből az ifjakból egy elit csapatot kell felállítani, akik speciális képzést kapnak. Ezekben az ifjakban tudatosítani kell, hogy tanulmányaiknak köszönhetően, különösen ha a katolikus vallásra is áttérnek, a többieket megelőzve juthatnak magas rangra. Báthory István életében azonban ez a taktika azokkal szemben vált be, akik valamilyen okból támasz nélkül maradtak. Pl. Bekes Gáspár két kiskorú fia vagy az 1575-ben kivégzett Kabos Farkas gyermekei jezsuita kollégiumba kerültek és katolizáltak. Possevino állítása szerint ez az eljárás az unitárius nemeseknek is megfelelt, mint idézte egyikük szavait: „Engedje Felséged, hogy mi már a mi módunk szerint éljünk, ám ha tetszik, fiainkat felajánljuk, s mi meg leszünk elégedve.” A kollégiumok térítő hatása ellen mégis sokan tiltakoztak, és 1588-ban, a jezsuiták kiültetését eredményező országgyűlésen az ifjúság szellemi megrontása az egyik legfontosabb vádpont volt.⁶

A jezsuiták és a nem-katolikus elit közti harc első nagy csatáját ez utóbbiak nyerték. De ez a győzelem már későn jött, mert Báthory Zsigmond felett nem sikerült megőrizniük a befolyásukat. Így a Báthory István által kialakított régi elit hirtelen versenyhelyzetbe került. Az ifjú fejedelem kezdte kiépíteni a saját politikus gárdáját, és az ő választásaiban bizony már nagy súllyal estek lathá a vallási szempontok is. Életkorának megfelelően megnőtt a fiatalok száma az udvarban, és főként a katolikusok nyerték el a bizalmi állásokat. Ez a tendencia rögtön egy áttérési hullámot indított meg, különösen azok a fiatalok reagáltak gyorsan, akik hivatali karrier útján akartak felemelkedni. Elég az unitárius Sarmasághy Zsigmond példáját említeni, akinek áttérése után karrierje a tanácsosi címig ível majd.⁷ A fejedelem könnyen maga mellé állította a katonai vezetőket is, akik a nagy műveltségű hivatalnok elit kormányzásától amúgy is idegenkedtek. Mivel a fejedelemnek szüksége volt a feltétlen támogatásukra, így köztük a katolikusok előtérbe kerülése nem olyan erőteljes.⁸

Ebben az időszakban hiába is keresnénk az unitárius nemesség egységes vallási szempontú fellépését. Elsődleges, mint mindig, a fejedelmi kegy megőrzése volt, azaz ismételten a családi érdekek domináltak. Ennek megfelelően reakcióik nagyon széles skálán mozogtak. Egyesek feladták hitüket, mások katolikus nőt feleségül véve biztosítottak maguknak nyugodt vallásgyakorlatot. Egy részük pedig, mint a Homoródszentpáli Kornis család, más protestáns felekezetek tagjaival próbált együttműködni. Kornis Mihály és Farkas a nyolcvanas évekre jelentősen megnövelte vagyonát. Kiválóan nősültek, különösen Mihály harmadik házassága, Erdélyi Sárával volt fontos. Feleségének két nővére ugyanis Gerendy Jánoshoz, ill. Wass Györgyhöz ment nőül. Így a Kornisok a kor két jelentős unitárius politikusával kerültek sógorságba. Mihály házasságaiból nem született utód. Halála után vagyona nagy része öccsére maradt.⁹ Kornis Farkas tovább növelte birtokait Kovacsóczy kancellár révén, aki őt sok kisebb-nagyobb birtokadományhoz segítette. Nemcsak azért, mert barátságban és távoli rokonságban álltak, hanem mert a kancellár terveiben a Kornis család kulcsszerepet játszott.

Mint tudjuk Kovacsóczy állameszménye a velencei köztársasághoz hasonló kollektív nemesi vezetés volt. Ennek elméletét 1584-ben fejtette ki a „De administratione Transylvaniae” című munkájában, és meg is tette az első lépéseket, hogy ennek a kollektív kormányzatnak a személyi feltételeit megteremtse. Kovacsóczy és köre a jövő politikus generáció kinevelésében a saját elképzeléseit akarta érvényesíteni. Érdemes átfutni azoknak a nemeseknek a névsorát, akik kancellár pártfogásával 1587 és 1594 között külföldi egyetemen tanultak: Sombory Sándor, Bánffy Ferenc Kornis György, Bogáthy Miklós, Wass Ferenc, Buday Márton. Többségükben ismert nevek. Ami viszont kevésbé ismert, hogy szoros rokoni szálak fűzték őket egymáshoz, és a Kovacsóczy - Kendy kör tagjaihoz. Buday Márton Kovacsóczy unokaöccse, a többiek anyai ágon egymásnak többszörösen is első vagy másodfokú unokatestvérei.¹⁰ A viszonylag szűk erdélyi arisztokráciában nem nehéz rokoni szálakat találni, de ebben az esetben szerintem tudatos választásról van szó. A Kovacsóczy kör fontosnak tartotta, hogy a közös iskoláztatáson, gondolkodásmódon kívül, szoros rokoni szálak is összekapcsolják az ifjakat.

Ugyanez az átgondolt szervezettség és hatás látszik a katonai pályára szántak kiválogatásában is. Saját generációjuk rossz tapasztalatain okulva, nagy súlyt fektettek a jövő katonai elit képzettségére, és arra, hogy a szellemi elittel rokonságban legyenek. Kornis Farkas másik fia, Miklós, bátyját követve, Heidelbergbe ment, és IV. Frigyes választófejedelem udvarában apródként töltött kb. négy évet. Bogáthy Miklós öccse, Menyhért a fejedelem udvari lovasságának lett a tagja. Kornis egyik unokaöccse, és későbbi veje, Petki János Zsigmond apródja, majd asztalnoka lett. Öccse, Petki Ferenc Helspergben Báthory András apródként szolgált. Kornis másik unokaöccse Bethlen Farkas, Kovacsóczy barátja, Forgách Simon mellett tanulta a katonai mesterséget Magyarországon. Láthatjuk, hogy a fiatalok között szép számmal vannak unitáriusok is; a Kornis fiúk, a Bogáthyak, Bethlen Farkas és Petki János. Ez megfelel a Kovacsóczy - Kendy kör vallási összetételének is, emellett mind a kancellárnak, mind Kendy Sándornak unitárius volt a felesége.

Ennek a tudatos utódnevelésnek a politikai hatalmi harc nem kedvezett, és nem is hagyott rá elég időt. Ezért Kovacsóczyék igyekeztek az általuk kiválasztott fiatalokból Báthory Zsigmond köré szervezni egy olyan kört, amely katolikus fiatalok hatását ellensúlyozni tudja, és amely elfogadja és továbbviszi a régi elit eszméit. A kancellárnak sikerült felkeltenie a fejedelem érdeklődését védenecsei iránt. De nemcsak Báthory, hanem Carillo atya is felfigyelt rájuk. A jezsuitáknak a fiatalok megnyerésére összpontosító taktikája és ezeknek a fiataloknak az ambíciói találkoztak. Így fordulhatott elő, hogy az unitárius Bogáthy Miklós 1592-ben hazatért Padovából, de fél év múlva Báthory Zsigmond ösztöndíjával Rómában folytatta tanulmányait. Wass Ferenc ugyanezt az utat járta, és mindketten katolizáltak is. Nem tudjuk, Kornis György vajon követte volna a példájukat vagy sem. Apjától engedély kért és kapott, hogy Rómába menjen velük, de mielőtt erre került volna, hirtelen meghalt.

Az ifjúságért folytatott harc mellett a régi elit a saját helyzetét is próbálta megszilárdítani. Gyulay Pál és aztán Wass György bejutott a fejedelmi tanácsba. Gerendi János, Kendy Gábor és Sándor főispáni kinevezést kaptak. A kör militáns szárnya is erősödött: Wass György 1591-ben Szamosújvár kapitánya lett. A következő évben pedig Székely Mózes feleségül vette Kornis Farkas lányát, Annát, és ezzel a korszak legizgalmasabb katonaegyénisége is csatlakozott hozzájuk. Felső-Magyarország katonai vezetőivel is megpróbálták kapcsolatba kerülni, ezt mutatja a Gerendi–Rákóczi kettős házasság, amely során Gerendi János feleségül vette Rákóczi Zsigmond nővérét, Zsigmond pedig Gerendi János egyik nőrokonát.

A hatalmi harcot végül külpolitikai és a hadi események felgyorsulása döntötte el. Báthory Zsigmond be akart lépni a török elleni háborúba, és ennek ellenzőit brutálisan hallgattatta el. 1594-ben az ellenzék tizenkét legfontosabb vezérét, köztük, Báthory Boldizsárt, a Kendieket, Kovacsóczyt elfogatta, és törvényes eljárás nélkül kivégeztette. Az áldozatok között voltak unitáriusok is, de nem is az ő haláluk vagy büntetésük volt az igazi csapás, hanem az a nagyszabású áttérési hullám, amelyet a kivégzések indítottak el. Enyedi György püspök hiába emelte fel a szavát a nemesek áttérése ellen, ezt a folyamatot nem sikerült visszafordítani. Természetesen a többi protestáns egyház is nagy vérvesztéseget szenvedett. Pl. Kendy Sándor fia, Kendy István, Kovacsóczy három kiskorú fia katolizált rövid időn belül. Az unitáriusok közül Szilvássy Boldizsár, akit Zsigmond szintén elfogatott, de kegyelmet kapott, hamarosan katolizált. Áttértek Bogáthy és Wass Ferenc testvérei, Tholdalagi Mihály, katolizált Kornis Gáspár három fia, később maga Kornis Gáspár is.

Ami Kornis Farkast illeti, ő nem szerepelt az előtérben, és így meg tudta őrizni a pozícióit. Sőt, a kilencvenes évek végére kialakult körülötte egy fiatalokból álló kör, többnyire a közeli és távoli rokonaiból vagy barátainak gyermekeiből. Többségük unitárius volt, de a katolizált Bogáthyak vagy az ekkor kálvinista Lázárok is a körhöz tartoztak. Innen indult maga Bethlen Gábor, és többen, akik később Bethlen diplomatájaként váltak ismertté, mint Mikó Ferenc, Balassi Ferenc, Tholdalaghy Mihály, Péchi Simon, aki később Kornis veje lett. Sokan közülük a fejedelmi udvarban teljesítettek szolgálatot. A kör zászlóvivője Székely Mózes lett, akinek karrierje egyre magasabbra ívelt Kornis

lánnyával kötött házassága révén és katonai sikereinek köszönhetően . 1600-ban, amikor Mihály vajda elfogatta és megölette Kornis Farkast, a kör irányítást is átvette. De a kör szellemi arculatát Kornis határozta meg, hatása halála után is erős maradt. Még az emléke is szent volt, a kör tagjai húsz év múlva is a szent Kornis Farkasként emlegették.

A tizenöt éves háború csatáiban mindannyian aktív szerepet játszottak. Az az érdekes helyzet alakult ki, hogy Báthory Zsigmond bázisának két fő pillére a katolikusok egy része és az unitárius nemesség volt. A katolikus nemességet megosztotta, hogy Báthory és a Habsburgok közt választhattak, például Sarmasághy, Sennyey Pongrác, Csáky István és Kornis Rudolf hűségén volt. Az unitáriusoknak viszont a Habsburg fennhatóság sem politikai sem vallási érdekeiket tekintve nem volt megfelelő. Így Báthory pártján maradtak, de egyre inkább a törökkel való megbékélés hívei lettek. A fejedelem 1602-re végleg elvesztette politikai hitelét. Pártjának maradéka Székely Mózes mögé sorakozott fel, aki török segítséggel a fejedelmi címet is megszerezte.

Székely rövid fejedelemsége és élete 1603 júliusában a brassói csatamezőn ért véget. A rosszul megválasztott taktika miatt a sereg nagy része is elpusztult. Egy feljegyzés a csata 144 nemes áldozatát sorolja fel név szerint.¹¹ Ez igen nagy szám, különösen, a többi vesztes csata adataival összehasonlítva, ahol e lista szerint csatánként 10–13 halott volt csak. Kanyaró Ferenc az unitárius nemesség Mohácsának nevezte a brassói csatát. Ez nem túlzás, de azt meg kell jegyezni, hogy más vallású áldozatok is voltak, sok katolikus is. A csata egyrészt a halottak nagy száma miatt volt végzetes, másrészt mert az elesettek nagy része még egészen fiatal volt. Azaz vagy nem voltak még házasok, vagy egészen kisgyermekek vagy utószülöttek maradtak utánuk. Ráadásul sok család 3 vagy 4 tagját veszítette el. Ez számos családnak az azonnali vagy egy generáción belüli kihalását okozta.¹² Basta megtorlása miatt az unitáriusok lettek a csata legnagyobb vesztesei. A fogságba esett katolikusoknak a jezsuiták és Sennyey Pongrác kijárta a kegyelmet. Az unitáriusok közül viszont sokat kivégeztek, sokan csak hatalmas váltság lefizetése után, vagy csak katolizálásuk árán szabadultak.¹³

Az 1575 és 1603 közötti időszak eredménye egyszerűen megfogalmazható: Azok az unitárius nemések, akik aktívan politizáltak, vagy a vallásukat, vagy az életüket, vagy mindkettőt elvesztették. Ezért az unitárius egyház nemesi szárnya szinte teljesen megsemmisült, és ezután korábbi súlyát többé már nem tudta többet visszanyerni.

Jegyzetek

¹ Pirnát Antal, Arisztoteliánusok és antitrinitáriusok (Gerendi János és a kolozsvári iskola). Helikon 1971. 363–392., Uő, Gerendi János és Eőssi András Irodalomtudományi Közlemények 1970. 680–684. és Dán Róbert, Eőssi András és az erdélyi szombatosság genezise. ITK 1975. 572–577.

² Alfonso Pisa Everardus Mercuriannak. Bécs, 1575. július 14. Monumenta Antiquae Hungariae ed. Lukács László. I. 504–506. és Barlay Ö. Szabolcs, Romon virág. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról. Bp., 1986. 112.

³ A csatáról és a résztvevőkről a legrészletesebb leírás: Bethlen Farkas, *Historia de rebus Transilvanicis. Cibinii, 1782.* 294–383. Magyarul részletek: Erdély öröksége. Bp. s.d. [1942] szerk.: Makkai László és Cs. Szabó László II. 17–47. Székely Mózes tetteiről: Szamosközy István Erdély története (1598–99, 1603) ford.: Borzsák István. Bp., 1981. 412–415.

⁴ Wass György kinevezési diplomájának szövegét idézi: Lázár Miklós, Erdély főispánjai. Bp., 1889. 32. Kornisék kinevezésére: Báthory István parancsa Udvarhely székhez. Gyulafehérvár, 1571. június 9. Székely Oklevéltár. Szerk. Szabó Károly. Kolozsvár, 1890. III. k. 334.

⁵ „Békes Gáspárt az ország nagyobb részén nem szeretik; mondják sok dologba, praktikába verte fogát, sok jószágot is csalt az szegény király fiától...” írta Hagymássy Kristóf Liszthi Jánosnak a gyulafehérvári országgyűlésről 1571. május 27-én kelt levelében. Szintén e levél szerint az unitárius Csáky Mihály kancellár így nyilatkozott Bekesről: „Békes Gáspár ő kegyelme azki ezben járt [a speyeri egyezmény létrehozásában] most is fut, fárad ott künn, de fejedelmi kontyot azért még nem vágunk fejére; hagyja ott az fogát azhol azt fente vagy fenette. Isten és kegyed is látja az fejünköt senkiért se kockáztathatjuk, se az ország és hatalmas császár haragját magunkra nemzetünkre nem vonhatjuk...” In: A Báthoryak kora. Szerk.: Sebes Katalin. Bp., 1982. 5–9. Gyulai Pál, Bekes pártfogoltja, majd titkára a váradi kapitányságról írt levelében a negatív példák közt említi: „sokan elidegenednek embertől, a kedvetlen és megsértő tréfával, mint a szegény Bekes uramtól ki sok gonosz akarót szerzett vala magának a mód nélkül való tréfával.” Gyulai Pál, Tanácsi tükör (1585). In: Janus Pannonius - Magyarországi humanisták. Szerk.: Klaniczay Tibor. Bp., 1982. 1262.

⁶ Antonio Possevino, *Transilvania (1584).* Kiadta: Veress Endre. Bp., 1913. V. könyv 1. és 3. fejezet 173–180, 184–185.

⁷ A kilencvenes években számos fiatal nemes katolizált: A Wass és a Bogáthy fivérek, Forró György, Bodonyi János, Kabos Miklós stb.

⁸ Csak a legfontosabbakat említve: a katolikus Keresztúri Kristóf mellett Geszti Ferenc, Déva kapitánya és Bocskai István váradi kapitány kálvinisták, Kornis Gáspár és Haller Gábor unitáriusok voltak.

⁹ Itt kell megemlíteni, hogy Kornis Farkas és Gáspár nem testvérek, még csak nem is közeli rokonok, a gönczruszkai ág Kornis Gáspár révén telepedett meg Erdélyben.

¹⁰ Kornis édesanyja, Bethlen Krisztina és Bánffy édesanyja Bethlen Klára testvérek, Sombory nagyanya szintén Bethlen-lány, Bogáthy édesanyja pedig Kornis Farkas húga volt. Kovacsóczy emellett Sombory Sándor gyámja volt.

¹¹ Kornis Gáspár fia, Kornis Zsigmond 1607 körül összeállította azoknak a már meghalt nemeseknek a listáját, akiket személyesen ismert. Két kategóriát állított fel, a természetes és az erőszakos halállal elhunytakét, ez utóbbiban külön jelezte a brassói csata áldozatait. *Monumenta Hungariae historica. Scriptores VII.* 258–271.

¹² Például Kornis Farkas még élő öt fiából három esett el ebben a csatában, a negyedik az 1603-as nagy pestis áldozata lett. Egyedül Kornis Ferenc maradt élve, de vele ki is halt fiágon a család. A héderfáji Pókai család törté-

nete is ekkor ért véget. öt Apor, négy Lázár, három-három Pernesszi és Harinai Farkas fiú maradt a csatatéren. Az unitáriusok mellett főként a katolikusok közül kerültek ki az áldozatok.

¹³ Egy jellegzetes példa a kikényszerített katolizálásra: Balázs Mihály, Trauzner Lukács „megtérése” Keresztény Magvető 1997/1. 11–18.. A jezsuiták tevékenységére: Argeantini, De Societate Jesu. In: Jezsuita okmánytár I/1. Szeged, 1995. 386–405. Szamosközy István huszonöt, Basta fogságába esett nemes nevét sorolta fel. Közülük tizenkettő (Kendy Sándor fia is) Sennyey Pongrác közbenjárására kegyelmet kapott. Mindannyian katolikusok voltak. Basta a többi, más valláson lévő foglyot kivégeztette. Szamosközy, i.m. IV. 201.

BAK ÁRON

EMBERHALÁSZOK (I. rész)

A tanítványok elhívásának története¹ másképpen maradt meg a szinoptikus evangéliumokban, mint a negyedikben. János evangéliuma szerint a Keresztelő bizonyágtétele alapján ketten követték Jézust, s miután megbizonyosodtak messiásságáról, másokat is hívtak. A szinoptikusoknál ezzel szemben Jézus az, aki elhívja tanítványait: meglátja őket és felszólítja a követésére. A negyedik evangéliumban is szó van arról, hogy Jézus látja, amint Keresztelő két tanítványa követi őt. Ezt azonban a Ján 1,38 a THEO-MAI igével fejezi ki, aminek az a jelentése, hogy nézni, szemlélni. Jézus ugyanis megfordult (STRAPHEIN), mert tudta, hogy követik őt. János evangéliumára egyébként jellemző az, hogy Jézus mindent előre tud,² a Ján 1,43 az egyetlen kivétel Filep elhívásánál. A szinoptikus anyag ezt nem hangsúlyozza, mert számára sokkal döntőbb Jézusnak a hatalma,³ amivel cselekszik. Az elhívás-történetben erre mutat rá a HORAÓ ige (Mt 4,18; Mk 1,16; Lk 5,2), amely azt jelenti, hogy megpillantani, észrevenni, meglátni. A cselekvő alany itt Jézus. Ő jár, a Galileai tenger mellett, és ő látja meg a két testvért, amint halásznak. Ő az, aki hívja őket, s velük együtt a Zebedeus fiait is. Azok pedig, akiket hív, csak engedelmeskednek neki: követik őt! Kétségtelen, hogy itt Jézus teljhatalmi cselekedetéről van szó. A testvérpárok nem tehették, hogy ne engedelmeskedjenek hívásának. Azonban ez nem jelenti azt, hogy Jézusból olyan szuggesztív erő áradott, ami lenyűgözte, hatalma alá vont a azt, akivel találkozott. Ha így lett volna, akkor senki nem tudott volna ellent állani neki. Itt inkább arról van szó, hogy a Jézus teljhatalmát az Igéből⁴ ismerték meg azok, akik követői lettek. János evangéliuma nem ok nélkül hangsúlyozza ezt nem csupán azért, hogy a tanítványok először Keresztelőtől hallották az Igét, és csak azután, annak folytán kerültek személyes kapcsolatba Jézussal, hanem főként a Natanáellel való beszélgetés leírásával is.⁵ Jézus követése ugyanis csak abból a hithőzlétséges,⁶ amelyet a Szentlélek Isten gerjeszt fel a szent evangélium, vagyis az Ige prédikálása által.

A szinoptikus elhívás-történetben ez a prédikált Ige úgy hangzott a Jézus szájából, hogy „kövessetek engem, és azt mívelem, hogy embereket halásszatok”. Valójában erre fel hagyták ott azonnal (EUTHEOS) a testvérek hálóikat, hajójukat, atyjukat, és követték őt. Ennek alapján tehetjük fel a kérdést, hogy vajon miért érintette őket ennyire személyesen ez az Ige, illetve elhívó prédikáció mire utalhatott, honnan volt „véve a textusa”, hogy felfigyeltek rá; és rögtön engedelmeskedtek neki. Számunkra ma ugyanis csodálatosnak tűnik, hogy ilyen hatása lenne a prédikált Igének, s ezért arra gondolhatunk, hogy vagy nem az Igét halljuk prédikálni, vagy nem azoknak nyelvén szól a prédikáció, akik hallgatják.⁷ Ezért megpróbáljuk kideríteni, hogy valójában honnan ered, mit jelent ez a hatásos „emberhalász” kifejezés. Jézus pedig miért jelentett garanciát arra nézve, hogy be is teljesedik az ígérete. A Szentírás erre vonatkozó helyei alapján igyekszünk megérteni ennek a hívó Igének, követésre való felszólításnak a jelentését, és prédikálásának a hatását.

I.

Az Ige, amelyet Jézus hirdetett, felhívással kezdődött, és ígérettel folytatódott. A felszólításra elvárt engedelmesség valójában annak az alapját jelentette, hogy elhangozhassék az emberhalászatra vonatkozó ígéret. Látszólag⁸ egyszerűen arról van szó, hogy az elhívottak követik Jézust, és ezért lesznek majd emberhalászokká. Pedig nem csak ennyi van a szövegben. mert előbb ki van hangsúlyozva, hogy Jézus az, aki cselekszik: hív (KAI LEGEI AUTOIS – mondta nekik, hozzuk szólott). Ezzel a cselekedetével aztán hangsúlyozottan kifejezésre jut, hogy az egész döntés valójában az ő műve: „azt mívelem” (KAI POIÉSÓ), vagyis teljesen rajta múlik. Azonban ez mégsem kapcsolja ki azok felelősségét, akiket hív. Ugyanis csak az engedelmeskedő követésre nézve mondja ki az ígéretet, hogy „embereket halásszatok” (HUMAS HALEEIS ANTHRÓPÓN), amelynek beteljesedése teljesen Jézusnak köszönhető. Az elhívottak tehát hiába is követnék engedelmesen Jézust, mert nem tudnának emberhalászokká lenni, ha ő ezt nem vinné véghez.

Ilyenformán a szinoptikus anyag szerint az elhívásnál adva volt Jézus személye, hatalma, elhívó Igéje és ígérete. Ezek közül először azt nézzük meg, hogy voltaképpen mi is ez az Ige.

1. A követéssel kapcsolatban⁹ az AKOLOURTHEIN a legfontosabb szó. Tulajdonképpen azt jelenti, hogy mögötte járni, utána menni valakinek. Ez az értelem magában foglalja a követés jelentését. Az Újtestamentumban 90-szer fordul elő¹⁰. Közülük azonban csak a Mt 8,22; 9,9 (Mk 2,14; Lk 5,28); 16,24 (Mk 8,34; Lk 9,23); 19,21 (Mk 10,21; Lk 18,22;) Lk 9,59 (Mt 8,22); Ján 1,43; 21,19-22; - tehát a szinoptikus párhuzamokat leszámítva, összesen kilenc alkalommal hangzik Jézus szájából felszólításként (AKOLOURTHEI MOI)¹¹. Ezek közül azonban egyik sem fordul elő az úgynevezett szinoptikus elhívás-történetekben az „emberhalászok” kifejezéssel kapcsolatosan, hanem általában vonatkozik Jézus követésére.

2. A követéssel kapcsolatban ugyancsak fontos kifejezés a DEUTE OPISÓ MOU - kövessetek engem¹². A DEUTE a DEURO plurálisa, körülményt jelölő szófajta (adverbium - határozószó), amely helyhatározói viszonyt jelöl meg: ide! A helyet az OPISÓ MOU nevezi meg: utánam!¹³ Az OPISÓ (után) az EMPROSTHEM (előtt) ellentéte és a birtokos névmással együtt azt fejezi ki, hogy közvetlenül Jézus mögött van a helyük azoknak, akiknek a hívás szól. Az OPISÓ MOU szó szerkezet 15-ször van meg az Újtestamentumban¹⁴, de ezek közül csak a Mt 4,19 (Mk 1,17); 10,38 (Lk 14,27), 16,24) Mk 8,34; Lk 9,23); vonatkozik Jézus követésére. A követésre vonatkozó személyes felszólítást egyedül a tanítványok elhívásának történetében (Mt 4,19 = Mk 1,17) találjuk.¹⁵ Itt pedig társul az „emberhalászok” kifejezéssel, mint egyébként a „keresztthordozással” (Mt 10,38=Lk 14,27), vagy az „önmegtagadással” (Mt 16,24= Mk 8,34=Lk 9,23). Ez a társítás nem csupán gondolati, hanem értelmező mert mintegy kifejezi a Krisztus követésének fogalmát: közvetlenül Jézus mögött járni azt jelenti, hogy az ember tudatosan és felelősséggel vállalja azt az életfolytatást, amitől egyébként idegenkedne.

3. A szinoptikus anyagban tehát a követéssel kapcsolatban a keresztthordozás fogalma nem függ össze föltétlenül azzal, hogy Jézus vitte a maga keresztjét. Erről csak János evangéliuma tud (19,17). A szinoptikusok ugyanis arról tudósítanak, hogy Jézust kivitték megfeszíteni (Mk 15,20; Mt 27,31 /Lk 23,26/), abban viszont mind megegyeznek, hogy a katonák kényszerítették Cirénei Simont, hogy vigye a Jézus keresztjét. Csak a negyedik evangélium mondja félreérthetetlenül, hogy „maga vitte keresztjét” (Ján 19,17), s ezzel tulajdonképpen nem azt hangsúlyozza csupán, hogy az ő követőinek is magukra kell venniök saját keresztjüket, hanem azt igazolja, amit a prológusban mondott: „az övéi közé jött, és az övéi nem fogadták be őt” (Ján 1,11). A keresztthordozással kapcsolatban a szinoptikusok ezt úgy fejezték ki, hogy Cirénei Simont kényszeríteni kellett arra, hogy „vigye” a Jézus keresztjét, mert magától nem lett volna hajlandó. A keresztthordozásnak ez a képze az azonban semmiképpen nem fedti teljesen annak fogalmát, amit a Jézus követése jelent. Hiszen a tanítványok elhívásának történetében a Krisztus követése nem a kereszt vállalásával van összekapcsolva, hanem azzal, hogy akik őt követik, azok embe-
reket fognak halászni.

4. Az emberhalászok kifejezésnek nincs más előfordulása a Mk 1,17 és a vele párhuzamos Mt 4,19-en kívül¹⁶. Valójában nincs is ilyen összetett szó az Újtestamentum görög szövegében, csak a HALEEIS ANTHRÓPÓN genitivusos szó szerkezet¹⁷: embereknek halászhai. De ez nem genitivus possessivus, amelynek az értelme szerint embernek a szolgálatában álló olyan halászkörről van szó, akik a gazdáiknak dolgoznak. És nem is genitivus subiectivus, vagy obiectivus forog fenn (első esetben: emberi halászhok, második esetben: halászhó emberek), hanem genitivus adiectivus, amelynek az értelme az, hogy olyan halászkörről van szó, akik emberekre vetik ki a hálójukat, illetve horgaikat. A HALEEIS ANTHRÓPÓN szó szerkezet ilyenformán erősen negatív fogalmat jelöl¹⁸. A hálónak, illetve a horgnak kivetése valamire vagy valakire, általánosan elfogadott értelemben azt jelenti, hogy azt álnok módon nemcsak hatalmába keríti a halászh (vagy vadászh), hanem egyenesen az egzisztenciájára

tör, mert megakadályozza, hogy továbbra is a maga létének törvényei szerint éljen. A halász ugyanis a vízből, lételeméből emeli ki a halat hálója, vagy horga segítségével, aminek végeredményben nem az a célja csupán, hogy így elpusztítsa, hanem az, hogy a maga táplálékává tegye, vagyis táplálkozzék vele. Az emberhalász fogalom tehát negatív értelmű, hiszen azt jelenti, hogy valaki a maga célja érdekében beleavatkozik az embertársa életébe, mert azt hálójába kerítette, illetve horgára akasztotta.

- A szinoptikus elhívás-történetében azonban szó sincs erről a negatív értelemről. Sőt épp az ellenkezőjéről, mert az elhívottak számára az emberhalászatra vonatkozó ígéret dönti el Jézusnak a követését.

5. Az ókori görög irodalom is¹⁹ szolgáltat példát ennek a fogalomnak az ismeretéről. Arisztipposz, a hedonista filozófus írja, hogy „ha azok a hátramaradt halászok locskolódnak a tengerben, hogy halat fogjanak, akkor én ne ragaszkodjam ahhoz, hogy embereket fogok halászni?” Szolonnak is tulajdonítják ezt a mondást, melyet nem is tartanak annyira negatív értelműnek azért, mert azzal kapcsolatban van szó benne az emberhalászatról, hogy a tudós filozófus a maga eszméi számára szeretne híveket szerezni. A tanítványok elhívásával kapcsolatban azonban mégsem tudták teljes mértékben pozitívnek elfogadni ezt a kifejezést. Alexandriai Kelemen ezért keresett más megoldást²⁰, amikor azt írja, hogy Krisztus a „Megváltást remélő halandók halászja; Szenyves tengerárban, ellenséghullámban Boldogító étellel Minket hivatogató Tiszta szép Halunk”. Igaz, hogy előbb halásznak nevezi a Megváltót, azután pedig halnak, s ez zavarja a megértést, de mégsem mond ellent a szinoptikus elhívástörténetnek, mert rendkívüli módon hangsúlyozza azt, amit Jézus mondott: „és én azt művelem, hogy embereket halásszatok”. Hiszen végeredményben Jézus az, aki itt cselekszik: halász is, ugyanakkor kihalászandó hal is.

Az elhívástörténetben azonban az ember-halászat erősen negatívnak érzett fogalma mégis jól ismert pozitív dolgot kellett jelentsen azok számára, akikhez a Galileai tenger partján szólott, mert rögtön engedelmeskedtek a hívásnak. Ezért meg kell nézzük, hogy milyen judaista, illetve ótestamentumi háttere lehetett ennek a fogalomnak.

6. A rabbiknál²¹ nem fordul elő a DAJ^cGÉJ ^cNÁSIN kifejezés, amelynek a görög HALEEIS ANTHRÓPÓN felelne meg. A Lukács szövegében levő ANTHRÓPOUS ESÉ ZÓGRÓN szószerkezetnek a héber ²² COD T^cUD ^cNÁSİM felel meg, de ennek a képletes kifejezésnek rossz értelme van a rabbiknál, mert azt a ravaszsgot tartalmazza, amellyel túljárnak valakinek az eszén, ugyanis csalétekkel, csapdával való vad-, illetve halfogást az Ézsau gonoszsgával társítják. Itt tehát nem találunk semmilyen kapcsolópontot Jézus teljesen pozitív értelmű ígéretével.

7. A Qumráni irodalomban²³ a Habakuk kommentárban²⁴ van utalás erre a fogalomra a Hab 1,14–15 kapcsán, ahol arról van szó, hogy Isten olyanná teszi az embert, mint a tenger halai. A kommentár a szövegben szereplő káldeusokat a khitteusokkal azonosítja, akik összegyűjtik zsákmányukat, mint a tenger halait. Ebben a szövegekörnyezetben az emberhalászok fogalma is nagyon negatív, mert az istentelenek pusztító dúlását jelenti. De mivel ez az adat sem visz közelebb ahhoz, hogy megértsük, mit jelentett az emberhalászok ki-

fejezés Jézus és leendő tanítványai számára, a Septuagintát is meg kell vizsgálnunk.

8. A LXX-ban²⁵ négyszer fordul elő a HALIEUS = halász főnév és egyszer a HALIEUEIN =halászni ige, viszont a HALEEIS TÓN ANTHRÓPÓN szókapcsolat egyszer sem. Mégis van párhuzama ennek a gondolatnak, ha nem is éppen a követeléssel kapcsolatban.

a/ Az Ámos 4,2-ben²⁶ arról van szó, hogy Isten az esküjének megfelelően olyan napokat hoz el, „amikor szigonyokkal visznek el titeket és a ti maradékaitokat halászó horgokkal”. A LXX szövegében itt nem fordul elő sem a HALIEUS, sem az ANTHRÓPÓS szó, mégis a Plur. 2. sz. névmás félreérthetlenné teszi, hogy a HOPLON (halászó), vadászó eszköz/szerszám és a LEBÉ HUPOKAIOMENOS (tűz fölé való nagyobb edény) embereknek az összefogdosására és megsemmisítésére vonatkozik, mégpedig az ítélet értelmében. A HOPLOS a héber CÉN Plur-nak, a CINNOT-nak a fordítása²⁷, amely csákllyát, olyan hegyes végű és ugyanakkor horoggal ellátott hosszúnyelű eszközt jelent, tehát olyan kézbelit, amivel távolról lehet döfni is, meg vonszolni is. Ilyen eszközt használhattak nemcsak a halászatnál, hanem az elhullott, tisztátalanná vált tetemek elvonszolására is. A LEBÉS HUPOKAIOMENOS pedig a SIROT Dal^cQÁH-nak felelne meg²⁸, aminek halászó csákllya/horog a jelentése. De a fordítás körülírással történt, valószínű a bizonytalan olvasat miatt. A LEBÉS HUPOKAIOMENOS tulajdonképpen egy nagyobbfajta tűzfölé való, paizs formájú edényt/tepsit jelent, amely héberre visszafordítva SIR Dal^cQÁH, vagyis tüzesen égető főzőedényt jelent. A SIR plur, azonban²⁹, a SIROT jelentése már égető szűrést okozó tüske vagy szigony. A LXX valószínűleg a bizonytalanság miatt fordít itt körülírással: „égető tűzként pusztító rablók edényeiben”. A Masszoréta szövegkritikai kiadásában viszont SIROT DUGÁH áll³⁰, amely halászó csákllyát vagy szigonyt jelent. Ennek megfelelően a LXX szövege nemcsak a fogalmazásában tér el a MS-től, hanem az eredeti értelmet is módosítja, mert elhalványítja azt a képet, melyet a héber szöveg a halászatból kölcsönöz az-zal kapcsolatban, hogy megsemmisítő ítéletet hirdessen Samária főrendű asszonyai felett.

Az emberhalászat gondolata így is jelen van mindenképpen ebben a prófétai szövegben, azonban nem az eddig látott „emberi” negatív értelemben, hanem úgy, mint ami Isten ítéleteképpen következik be egy meghatározott időben szörnyű pusztítás formájában. Kimondottan nem hasonlít senki sem a halakhoz, melyeket kifognak a halászok, hanem az embereket azonosítják a halakkal. Ezért beszélhetünk ebben az esetben emberhalászatról.

b/ A Hab 1,14–15-öt már említettük a qumráni irodalomnál³¹: Isten olyanokká teszi az embert, mint a tenger halai, és mint csúszó-mászó állatokat, amelyeknek nincsen vezérük. „Mindnyáját kivonssza horoggal, gyalomjába keríti és hálójába takarítja be őket”. Ez a prófécia már a halakhoz hasonlítja az embert, mert úgy beszél róla, mint aki ki van szolgáltatva azoknak, akik leselkednek rá. A LXX itt szószerint fordít. Az AGKISTRON kampót, nyeles horgot jelent, amely pontosan megfelel a héber CHAKÁH értelmének³². Az AMPHIB-LÉSTRON, a nagy vetőháló is nagyjából egyezik a héber CHEREM szóval³³, a SAGÉNÉ pedig MIK^cMeReT jelentésével³⁴. A fordításnál pontos megegyezés

lehetetlen, mert a görög halászok eszközei nem voltak azonosak a Palesztinában használtakal. Az elnevezések azonban jól kifejezik a mondanivalót: a halász többféleképpen tud zsákmányt szerezni. S a szövegösszefüggésben arról van szó, hogy Isten az embert is zsákmányul vetheti oda a káldeusoknak. Ennek a gondolatnak a kifejezésére veszi igénybe itt a prófécia a halászatról szóló képet. De az emberhalászatnak ez az értelme is Isten büntetését szemlélteti azzal kapcsolatban, hogy megszabott ideje van az ítéletnek (Hab 1,2; 2,3).

c/ Az ítélet időpontja Ezékiel prófécijában is³⁵ meg van határozva: „Imé ellened (megyek), Faraó, Egyiptom királya, te nagy krokodil, aki fekszik folyói közepette...és horgokat vetek szádba, és azt cselekszem, hogy folyóid halai odaragadjanak pikkelyeidhez, és kivonszlak folyóid közepéből, és folyóid minden halait, melyek odaragadtak pikkelyeidhez. És kivetlek a pusztába téged és folyóid minden halát;...” (Ez 29,3–5). De itt sem szerepel az emberhalászok kifejezés, hanem arról van szó, hogy Isten „kihalássza” a Fáraót, a nagy krokodilt folyói közepéből.- A CHaCH nyeles horog³⁶, olyan szerszám, amelyet az állat orrába, vagy állcsontjába lehet belevágni, hogy attól fogva tudják a hatalmukban tartani. A LXX PÁGIS-nak fordítja³⁷, ami nemcsak hurkot jelent, hanem „tőr”-t is, olyan lószőrből készített hurkot, amelybe a madár vagy egy kisebb állat belelépik, és úgy esik foglyul. Ez a fordítás onnan érthető, hogy az állat állkapcsát erős hurokkal volt szokás megkötni, hogy a fejét szügyébe leszorítva magatehetetlenné, illetve engedelmessé váljék. Érthető is ez a krokodillal kapcsolatban. Az ANAGEIN ige jól adja vissza a héber 'LH-t³⁸, melyet a halászzal kapcsolatban használtak abban az értelemben, hogy kiemelik a zsákmányt. Hogy itt valóban halászatról van szó, azt a POTAMOS, illetve a J^eÓR (folyam, az úgynevezett Nilus) mutatja, meg az ICHTHUS, illetve a DaG (hal) szavak használata. Továbbá az, hogy a zsákmányt kivetik a szárazra (a KATABALEIN EN TACHEI, amely a héber NaTa^eTIKá HaMid^eBáRáH szószerkezetnek nem éppen pontos fordítása)³⁹. Mindenekelőtt azonban ebből a szövegből jól látszik, hogy a prófétai szövegek alkalmazták a halászat képét, illetve fogalmát: az emberekkel kapcsolatban, mégpedig az ítéletre vonatkozóan. Isten megfizető ítélete be fog következni egy napon, s akkor az ember épp úgy ki lesz neki szolgáltatva, mint a halak, illetve vízi állatok a halászosoknak.

d/ Az emberhalászzal kapcsolatba hozható negyedik hely az Ótestamentumban szintén prófécia: „mindnyájan vér után ólálkodnak, kiki hálóval vadássza atyjafiát” Mik 7,2.⁴⁰ Ez tulajdonképpen nem a halászatból kölcsönzött kép, hanem a hálóval való vadfogásból. A héber CheReM végeredményben a halásznak is, de a madarásznak is a hálóját jelenti⁴¹, amelyet lesből dobnak rá a zsákmányra, vagy amelyet kifeszítenek, hogy belegabalyodjék az áldozat. A LXX ezt a szót az EKTHLIBÉ-vel adja vissza⁴², amely nem is hálót jelent valójában, hanem általános értelemben véve az összehúzást, az összeszorítást, összenyomórítást. A héberben a CheReM JáCOD szószerkezet azt jelenti, hogy háló segítségével fogni meg, ejteni foglyul a zsákmányt⁴³. Ezt viszont a LXX az EKTHLIBÉ EKTHLIBEIN szószerkezettel fordítja, ami azt jelenti, hogy valakit, illetve valamit a helyéből kiszorítani, vagy ott szorítással erősebben összenyomni⁴⁴. Ezzel pedig nem a zsákmányszerzésre, hanem a zsarnokoskodásra

tevődik a hangsúly. A héber szöveg azonban világosan a zsákmányszerzés képét alkalmazza az emberekre: a gonoszság eluralkodott a földön annyira, hogy egyik ember a másikkal esik áldozatául. A próféciaiban ez a kép most nem az ítéletre vonatkozik, hanem azt a helyzetet hivatott bemutatni, leírni, amelyben halaszthatatlanná vált Istennek az igazságtevő közbelépése. Ennek ellenére azonban ez a jelentés is hasonló háttérül szolgál az emberhalászok fogalmának megértéséhez, mint a többi ótestamentumi locus.

e/ Az emberhalászok fogalmának ezeken kívül még csak egy előfordulása van: a Jeremiás 16,16-ban: „Ímé, én sok halász után küldök, ezt mondja az Úr, hogy halásszák ki őket; azután pedig elküldök sok vadász után, hogy vadásszák ki őket minden hegyből, minden halomból és a sziklák hasadékból is”.⁴⁵ Ezen a helyen természetesen arról van szó, hogy egy bizonyos napon Isten embereket fog kihalásztatni és elővadásztatni. Az Ótestamentumban először itt fordul elő a halász: DaJáG szó. Ugyan megvan az Ézsaiás 19,8-ban is, de ott nincs szó emberhalászatról. A LXX hűségesen fordítja Jer 16,16-nál⁴⁶ HALIEUS-nek a héber „halász” szót, és HALIEUEIN-nek a DJG igét (halászni). Itt ugyanis átfogó értelemben van szó a halászatról, nem csupán egyes mozzanatairól, vagy fajairól. Ugyanis a párhuzamos értelemben használt vadászok és vadászni szavaknál is (CijÁD=THÉREUTÉS és COD=THÉREUEIN)⁴⁷. Azonban az emberhalászok kifejezés itt sem fordul elő. Viszont a szövegkörnyezetből világos, hogy embereket kell kihalásztatni onnan, ahol vannak, és kivadásztatni onnan, ahová elrejtőztek. És az is világos, hogy ennek az alkalma egy megszabott idő: „azért, ímé eljönnek a napok, ezt mondja az ÚR” (16, 14). Hiszen itt is ítéletről van szó, mint a többi próféciaiban a halászatból kölcsönzött képek használatánál. De a fejezet összefüggéséből már nem egészen világos, hogy kire is vonatkozhat ez a kifejezés: Csak Izraelre, vagy általában véve minden népre? Aztán az is tisztázatlan, hogy az ítéletre vonatkozó képnek lehetett-e egyáltalán pozitív töltete. Végül még azt is el kell döntenünk, hogy ótestamentumi próféciaiknál előre mutathat-e ez az ítélet a beteljesedést jelentő újszövetségi Jézus-eseményre és azon belül a tanítványok elhívásának a történetére.

(Folytatjuk.)

Jegyzetek

¹ lásd Synopsis Quattor Evangeliorum. ed. K.Aland. Stuttgart, 1967. 51–52 old. - E. Schweitzer, Das Evangelium nach Markus. NTD. Göttingen, 1975. 21–15 old. .vö. uő. Jesus Christus im vielfaltigen Zeugnis des NTs. Hamburg, 1976. 43–46 old. 128–132 old. - Grunsmann, Das Ev. nach Mk, TMKNT. Berlin, 1977, 53–56 old. vö. uő. Das Ev. nach Mth. THKNT. Berlin, 1968. 109–110 old. R. Bultmann, Das Ev. des Johanness. MKEKNT. Göttingen, 1968. 68–76 old. - Coenen, Berufung. in. Theol. Begriffslexikon zNT. Wuppertal, 1971. 86–92 old. - Rengstorf: MATHÉTÉS in. ThWbNT.IV. 447 old.

² lásd Bultmann, i.m. - E. Schweitzer, J. Christus. 154–157 old

³ vö. H. Braun, POIEÓ in. ThWbNT IV. 472 old. - Rengstorf, DIDASKALOS in. ThWbNT V. 158 old.

⁴ vö. B. Kappert, LOGOS in. Theol. Begriffslexikon. 1409–1434 old. - P. van Imschoot, Wort Gottes in. Bibellexikon. Hrg. H. Haag, Leipzig, 1972.

- ⁵ lásd Bak Á. Szentlelke és Ígéje által. in. Ref. Szemle, 1986. 469–473 old.
- ⁶ vö. i. m. - Heidelbergi Káté 21 kérdését.
- ⁷ vö. R. Bohren, Predigtlehre, München. 1974. 28–43 old.
- ⁸ lásd Kecskeméthy I., Gyakorlati kommentár Mk ev-hoz. K-vár, 1923. 46 old. - Victor János, Mk ev.elmélkedései. Bp. é.n. 9 old.
- ⁹ vö. Bledinger, AKOLOUTHEÓ in. Begriffslexikon Nt. 945–947 old. - E. Grässer, Nachfolge und Anfechtung bei den Synoptikern. in. uő. Der Alte Bund im Neuen, Tübingen. 1985. 168–182 old.
- ¹⁰ vö. Moulton/Geden, Concordance to the Greek Testament, Edinburg 1974. - R. Morgenthaler, Statistik des neutestamentlichen Wortschatzes. Zürich-Stuttgart, 1973
- ¹¹ lásd Bultmann, Geschichter der synoptischen Tradition. Göttingen, 1967. 73–82 old. - vö. The NIV Study Bible. Grand Rapids, 1985 vörös színnel nyomtatott szövegeit az evangéliumokban.
- ¹² vö. Rengstorf, MATHÉTÉS in. ThWbNT IV. 447 old.
- ¹³ vö. Seesemann, OPISÓ ThWbNT V. 290 old
- ¹⁴ lásd Moulton/Geden, Concordance. 699–700 old.
- ¹⁵ lásd i. m. 699 old. - Schmoller, Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament. Stuttgart, 1963. 111 old. - vö. Grundmann, Das Ev. nach Mk. 53–54 old.
- ¹⁶ lásd Moulton/Geden, im. 40 old
- ¹⁷ lásd Blass - Debrunner - Rehkopf, Grammatik des neutestamentlichen Griechisch. Göttingen, 1976. 132–150. 346–350 old. - Gottfried Steyer, Satzlehre des nt. Griechisch. Berlin, 1968. 19–23 old.
- ¹⁸ lásd Schweitzer, Das Ev. Mk. 21 old. - H. Flink, Lk 5,1–11. Evang. Predigmeditationen, Berlin, 1973. IV. 233–245 old.
- ¹⁹ lásd W. Grundmann, Das Ev.nach Mk. 54 old. 6 lábjegyzete. - E. Lohmeyer, Das Evangelium des Mk, Göttingen, 1967. 32 old.- A.Schlatter, Der Evangelist Matthäus. Stuttgart, 1933, 119 old. Szofoklész, Antigoné. Ford. Trencsényi Waldapfel Imre, in. Görög költők antológiája, Bp. 1959. 256 old. - vö. Falus Róbert. Az ókori görög irodalom története. Bp. 1964. 347 old.
- ²⁰ lásd Alexandriai Kelemen, Himnusza Krisztushoz. in. Apostoli Atyák, szerk, Vanyó László, Bp. 1980, 11–12 old.
- ²¹ vö. Strack-Billeberck, Kommentar zum NT aus Talmud und Midrasch. I–IV. München, 1961.- Széfer Hab^erit Hacho'desá. ford. Fr. Delitsch, London, 1969. 62 old. - The New Testament in Hebrew and Dutch. London. é.n. a vonatkozó locusoknál.
- ²² i. m. 110 old. - vö. Str. Bill. Mk 1,16 és Mt 4,19, meg Lk 5,10 rabbini párhuzamait. - Jenni-Westermann, ThWbAT I. 584 col. II. 875 old.
- ²³ lásd M. Burrows, A Holt-tengeri tekercek. ford. Csaba József. Bp. 1961. 29–31 old.
- ²⁴ lásd i. m. 306–307 old
- ²⁵ lásd Hatch/Redpath, Concordance to the Septuagint. I–III. Graz, 1975. HALIEUS stb. szavaknál
- ²⁶ vö. Hans Walter Wolf, Das Buch Amos. in. Das Zwölfprophetenbuch, BK.1956.- A. Weiser, Einleitung in das AT. Berlin, 1963. 213–218 old. - Haag,

Bibellexikon, Amos címszó.- The New Bible Dictionary. Ed. J. D. Douglas. Amos, Book of. címszó.

²⁷ vö. Hatch/Redpath, Concordance, HOPLON. - Gesenius, Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das AT. Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1962. a CĕN és CiNÁH III. címszavakat.

²⁸ vö. Septuaginta, ed. A. Rahlfs. Stuttgart, 1965. I-II. Ám 4,2.- Biblia Hebraica, ed. R.Kittel. Stuttgart, 1968. Ám 4,2.

²⁹ lásd Gesenius, SIR I. és a SIR II. címszót.

³⁰ lásd Biblia Hebraica. Ám 4,2 kritikai apparátusát is.

³¹ vö. M. Burrows, i. m. 306-307 old. - A. Weiser, i. m. 228-232 old. - D. Deder, Habakuk (Buch) in Bibellexikon, H. Haag, 649-651 col. - J. B. Taylor, Habakukk, Book of. in The New Bible Dictionary, 496 old.

³² lásd Hatch/Redpath, Concordance, AGKISTROM címszót. - Gesenius, i.m. CHKH címszót.

³³ lásd W. Bauer, WbNT. Berlin, New York, 1971. vö. Benseler, Griechisch-Deutsches Wb. Leipzig, 1981. - W.pape, Griechisch-Deutsches Handwörterbuch. Brunschweig, 1874. - Gesenius, i. m. CHRMI.II. címszót.

³⁴ lásd W. Bauer, WbNT SAGÉNÉ. Gesenius, i. m. MIKMRT címszót.

³⁵ A. Weiser, i. m. 196-204 old. - A. van den Born, Ezechiel (Buch) in. Bibellexikon. H. Haag. 465-468 col. - H. L. Ellison, Ezekiel, Book of. in. The New Bible Dictionary. 406-408 old.

³⁶ lásd Gesenius, i.m. CHaCH címszót.

³⁷ lásd Hatch/Redpath, Concordance. PAGIS címszót.

³⁸ lásd Hatch/Redpath, i. m. ANAGON címszót. - Gesenius, i. m. LH címszót. - Jenni-Westermann, II. 272-290 old.

³⁹ lásd W. Bauer, WbNT. - Pape, Wb és Gesenius, Wb vonatkozó címszavait

⁴⁰ lásd A. Weiser, i. m. 22-225 old. - D. Deden, Michäas (Buch), in. Bibellexikon.1150-1152 col.- R. K. Harrison, Mich, Book of. in The New Bible Dictionary, 819-820 old.

⁴¹ vö. Gesenius, i. m. CHRMI címszót.

⁴² lásd Rahlfs, Septuaginta - ad loco. - Benseler, i.m. EKTHLIBÓ. - Pape, i. m. EKTHLIBÓ

⁴³ lásd Gesenius, i. m. CÓD címszót.

⁴⁴ Rahlfs, Septuaginta, ad loco.

⁴⁵ lásd A. Weiser, i. m. 185-196 old. főként a 189 old.- J. Wellis, Jeremias (Buch) in. Bibellexikon. 812-814 col. - J. G. Thomson, Jeremiah, in. The New Bibl. Dict. 606-611 old.

⁴⁶ lásd Septuaginta és a Massoréta szöveget.

⁴⁷ vö. Hatch/Redpath. Concordance. THÉREUTÉS és THÉRUEIN szavaknál.

A MAGYARSÁROSI RÉGI TEMPLOM

1803. április 14-én érkezett meg „a' Nemes Kis Sárosi Ecclesiába” a Lázár István püspök vezetete generális vizitáció. Az ekkor felvett részletekbe menő jegyzőkönyv tartalmazza a régi templom, kastély, papi lak, harangláb leírását is, amelynek közlését azért tartjuk fontosnak, mert mindabból, amit akkor rögzítettek, napjainkra egyedül a harangláb maradt fenn, a többiek majdnem mind elpusztultak. A következőkben tehát az ide vonatkozó feljegyzéseket közöljük.

„1. A Templom Fundussa vagy in Vicinitatibus Nap Keletről az Aszalos nevezetű Erdő felé által járó uttza, Nap Nyugotról az Ország uttya, Északról Felszegben a' Papság kapuja előtt feljaro uttza, Délről a' Sebess Josef és a' Mesterség Joszágai. Ezen Circumvicinált Fundusoknak egész Periphaeriaja nintsen bé kerítve, hanem közepében vagy on egy *Kastély*, melynek Kerítései magos Kőfalból valók. Ezen Kastélynak NapKelet felől való szegeletin, vagy on egy Négy szegeletű sendely fedelű Kő Bástya, melynek alatta vagy on a' bėjáró, egy fel huzo vas tsapos Karikás Hidon, Kőből valo Ajtó melyékü és szemöldökü két felé nyilo Tserefákra festett deszkákból vas tsapokon forgó bérlett Kapu, melynek bé zárója reteszfő ehez alkalmaztatva Lakattal, a' Kapunak két felső sorkai felett annyi fából való Tsigák. Ezen bé járóknak Padimentuma, Menyezete Bolthajtás, mely Bothajtáson felyül egy Kamara, mely régen a' Harangozónak Lako Háza volt, ennek fel-járója Lajtorja; Ajtaja fenyő deszkából való bérlett, vas sorkos vas bé huzos, és fa srofos Zár, Padimentuma az irt Bothajtás, gerendái vastag tserefák, deszkákkal padolva, szarvazattyának Tornáttza is tserefákra deszkákkal padoltatott; Ugyan ezen Kastélynak Napnyugot felől való végiben vagy on más hasonló négy szegeletű sendeljel fedett Kő Bástya, ez alatt Pintze, melynek a' Kastélyból bé nyilo ajtoja deszkából való, párkányozott vas sorkos, reteszes, a' Pintzében faragott tserefából való négy Aszkok, Gerendái a Pintzének vastag tserefákból valók, Padlása is ugyan vastag tserefákból valók. Ezen Padláson felyül egy Közép Kamara, melynek a' Pintze Ajtaja felett valo grádsita felső véginél bé járó Ajtaja régi fenyő fa deszkákból való, bérlett, vas sorkos, vas záros, ezen Kamarának felső Padlása ugyan vastag tserefa deszkák, ennek felette egy Puszta Kamara, melynek bé járó Ajtó helye, a' mingyárt irt Kamara Ajtaja felett bé nyilo Ajtó nélkül. Ezen Puszta Kamarának felső gerendái kemény tserefákból valók, padlás nélkül, ennek felette a' Bástya szarvazattyának Tornáttza, Oldalai deszkákkal padoltattak; Ezen Kastély kívülről körös körül 16 Kő Lábokkal vagy on meg erősítette.

Vaygon ezen le irt Kastélynak Közepében egy Négy Szegeletű sendelyel fedett *Kő Templom*, melynek Dél felől bé járó Tornáttza sendely fedelű, tserefákból való Ajtó Mélyékü és szemöldökü, fenyőfa deszkákkal deszkázott oldalú, téglá Pádimentumu Tornáttz, melyből a' Templomban bé nyiló Templom Ajtóknak küszöbe téglázott, Ajtó melyékei és szemöldöke merő kő, a' bé nyiló ajtó fenyő deszkákból való, festékes, párkányozott, fejes szegekkel meg veret-

tetve, vas sorku, zárú, koltsu, vas bé húzójával együtt. Ezen Templomnak Nap nyugot felől való végiben égy hoszszuko küsded, és más Ovális figuráju Onban foglaltatott, amaz Karikás, é' pedig Táblás Üveg Ablakok. Nap Nyugot felől való végiben égy küsded Onban foglaltatott Karikás üveg Ablakotska; Dél felől való oldalán a' Templomnak Onban foglalt üveg Karikás Ablakok Nro 3. Észak felől való oldalán is más hasonló készületü Nagy Ablak, mind ezen irt Ablakok nagy vas szegekkel vagynak a' fal oldalához alkalmaztatva; Menyezete a' Templomnak Nap kelet felől való részire nézve festetlen dészákából párkányozással, Nap nyugot felől való résziben pedig festékes dészákkal veres párkányozással Táblákra készitetett, mely Párkányok közül égy keresztül nyulon, nagy Betükkal ezen írás vagyon: *Hoc opus exstructum tempore VI Ladislai Regis A. 1499.* Más mellette lévő Táblán ismét ilyen írás: *Hoc Laguear exstruebatr. regnante Leopoldo Imperatore Romanor. Tranniae sub Belligerio exente Gubernatore Georgio Bánffy de Losontz; Procuratore Grosó Dno Stephano Sárosi de Kis Sáros Supremo Judice Cottus de Küküllő Ano Doni 1595. Mense Septenbr. A' Menyezet közepin égy keresztül nyulo Párkányon: Tempore Pastoris Sámuelis Pesti de Kolosvár, Rectoris vero Johannis K. Sz. de Sepsi Sz. Ivány Ministris Ecclae Sáros, Aedilium vero Andreae Maxai Nobilis, et Michaelis Birtalan Providi de dieta Kis Sáros Ano 1595.* Nap nyugot felől más keresztül nyulo párkányon ilyen írás: *Georgius Dresel Fischler Mediensis.* Pádimentuma az egész Templomnak Téglázat, melyen tisztességes Templombeli Székek, ezek közül az Elsők Márványozottak, Észak felől való Oldalában a' Templomnak Kőből készült Praedikálló Szék, e' felett égy tisztességes különbözö színü és festékü virágokkal és gombokkal dészákából készült és párkányozott Korona, melynek alsó Párkányának belső felin ilyen írás vagyon. *Ezen Koronát Istenes buzgoságából tsináltatta Tktes Nes Gyergyai Kristina Aszszony, Tektes Nemes Arkosi Ferentz Ur Elete Párja 1769.* fenekin ilyen írás vagyon: *1 Cor. 8. v. 9. Nékünk égy Istenünk vagyon amaz Atya a' Kítől mindenek müis abban, és égy Urunk a' Jésus Kristus ki által mindenek müis ő általa.* Ezen Korona Délről Északra által nyulo bolthajtásos Kö Peretzre vas Kaptsokkal és Horgokkal vagyon öszve kaptsolva.

Nap kelet felől való végében a' Templomnak öt lábakon három hoszszu gerendákon Márvány festékü dészákából veres festékü párkányokkal készült Éneklő kar, ebben deszka ülő Székek, Frontispiciumán égy küsded Négy szegetü Márvány festékü, veres Párkányokkal, veres gombbal készült Éneklő Pulpitus, melynek Fiokjában Küsded fekete Táblátskákon fejér festékes Romai és Arabiai Számok, ezen számokat tartó Fekete Tábla a' Kar Frontispiciumán fel szegezve, fel-járója ezen Karnak vagyon kívülől égy kisded Gráditson fel járó Tornáztból, mely deszka lábakra tserefa gerendákra vagyon készitetve, ennek Padlása 's oldala dészakázat; Ezen Tornáztból a' Karban bé nyiló ajtó fenyő dészákából való párkányos Koltos és záros. Nap nyugot felől való végiben a' Templomnak 6 tserefa lábakon két által nyuló tserefa gerendákon, deszka padlással és Márvány festékü deszákkkal készült oldallal Iffiu Legények számára valo Kar, ezen Kar alatt a' Templomban bé járó égy Ajtó, melynek mellyékei és szemöldöke Kőből valok, bé nyiló ajtója kék festékü veres párkányal, vas sorkokkal és koltsoloval készült.

Az ezen fennébb circumvicinált Fundusnak Nap kelet felől való részén vagy on egy Sendellyel fedett, kö fundamentumra helyezettett Tserefákból készült *Harang Láb* vagy Torony. Ugyan ezen circumvicinált funduson lévő Kastélynak Nap kelet felől külső oldalához ragasztott egy sendelyel fedett tisztességes 'Seller Háza az Ecclának, melynek Nap keletről a' Pitvarba bé nyíló Ajtaja fenyő deszkákból való hárletlen vas sorkokkal és reteszszel készült, a' Pitvarból a' Lako Házba is bé nyíló ajtó fenyő deszkákból vas sorkos fa Kilintses és a' Háznak három oldalai tserefa talpakra és Ágasokra sövényből fonva készültek, negyedik oldala a' Kastély Köfalának égyik része, gerendái tserefákból valók, deszkával padoltattak, 3 lantorna Ablakokkal világosittatik, tüzelő Kementzéje és füttője Paraszt Kajhákból valók. A' Pitvarban Kő Kémény, Sütő Kementze; Ezen Pitvarnak Észak felől való oldalánál vagy on egy Kamara, melynek a' Pitvarból bé nyíló ajtója fenyő deszkákból való hárletlen, vas sorkos fa kilintses, ittis három oldalai az Kamarának az irt Házhoz hasonlok, a' negyedik a' Kastély Köfala; világosító Kúsded ablaka lantorinából való, gerendái tserefák, padlása fenyő deszka.

2. Más, t.i. a' *Parochiális Fundis* in Vicinitatibus Délről a' Felszegbe feljáró a' Templom Fundussának Észak felől való szélén levő Ponk alatt való Uttza, Északról Tit. Bán László Ur Colonialis Ház helye, és Tit. Sándor Beta Aszszony Colonialis Sessioja, Nap Keletről a' Tit. Simény Elek Ur Tot János nevezetű Colonussának Sessiojára bé járó Sikátor, Nap Nyugotról a' Suki rész Pusztá Jozzága. Ezen Fundusnak Napkeleti és Déli szélyein 32 1/2 Táblákból álló Deszka fedelű fenyő deszka Kertek, több részein pd. sövényből valók, a' Suki rész Köz Kerten kívül mely tövis gyepű. Bé járója ezen fundusnak Délről égy kissebb tserefa Kapu felekkel és szemöldökkel, fenyő deszkákból, vas sorkokkal, sendely fedéllel készült Kúsa Kapu; Más nagyobb deszka Létzekből vas Kapottsal vagy Kapu sorokkal készült Kapu. Ezen Funduson vagynak ilyen épületek: (1) *A' Parochiális Ház*, melyben Nap Nyugotról fenyő deszkával deszkáztatott Tornáznak vas sorkoson készült ajtaján, a' Pitvarba bé nyíló ajtó vas sorkokra fenyő deszkából való. Ezen Pitvarból a' Lako Házba bé nyíló ajtó is fenyő deszka, párkányos vas sorkos és záros, Onban foglaltatott Üveg Karikás Ablakok, oldalai a' Háznak sövényből valók, tüzelő Kementzéje Esztergában metzett lábakra készült tűz helyen Zöld mázu Kajhákból való, gerendái tserefák, melyek közül égyiken ilyen metzett irás: *Hoc Surgit Tectum Ao Dni 1732. M. Jun. Cur. Patrono D. Francis Sz.Királyi, Parocho pro tempore M. existentibus.* padlása gyalult fenyő deszkákból való. Ezen Házból Észak felől való részén lévő égy Oldal vagyis *Tanulo házban* vagy on égy fenyő deszkákból vas sorkokra készült ajton a' bé menetel, ezen Ház két Ablakai, égy nagyobb más kissebb Onba foglalt Üvegből valók, gerendái közül égyiken ilyen irás *Neh.v.9. Memento mei Deus meus in Bonum meum.* A' Pitvarban Sütő Kementze, e' felett Kas Ki Nyulo Kémény; a' Pitvar mellett Északról égy tserefa gerendákra és Lábakra sövény Oldalokkal készült három lantorna ablakokkal világosított Házba bé nyíló Ajtó fenyő deszkákból vas sorkoson készült. Kementzéje régi Paraszt Kajhákból való. Ezen Ház alatt égy Kő Pintze Bothajtással, melynek bé járója Nap Nyugotról Sendelyel fedett, holthajtásos Pintze torkon által vagy on, a' Pintzének ajtaja fenyő deszkákból való, vas sorkokkal és

reteszszel készült. Ablakja Nap Keletről vagy on, az egész épületnek fele sendeljezés. (2) Egy Sövény Istálló melynek három Ajtai fenyő deszkából való vas sorkokkal, gerendái tserefák, padlása sövény, fedele szalma. (3) Egy Tsür horgasokra 's ágasokra készült szalma fedelü Tsür, mellynek két oldalai deszkázottak. (4) Egy bükfa padlokkal készült szalma fedelü Sertés Pajta. (5) Ugyan bükfa padlokból készült Lábas ol, melynek tetején vagy on Majorság rekesz szalma fedéllel, padlása és Váluja tserefák. (6) Vagy on egy Kő Kut is, gárgyás, gémes, ezen egy Küded Lántz.

3. A' *Mesterség Fundussa* in Vicinitatibus Délről Sebes Josef Joszága, Északról a' Templom Fundussa, Nap Keletről ugyan a' Sebes Joszága, Nap Nyugotról a' Bük aloll jövő patak. Ezen Fundus körül lévő Kertek hét tábla deszkából való fedél nélkül, a többi pd. sövényből való, bé járója ezen Fundusnak vagy on északról egy kissebb és nagyobb Kapukon, a' kissebb Sendely fedél alatt deszkából, a nagyobb deszka Létzekből valók. Ezen Funduson vagynak ilyen épületek: (1) Sendelyel fedett *Mesterség és Oskola Ház*, melynek Északról bé járó Pitvar Ajtaja fenyő deszka, vas sorkos, vas kilintses, reteszes, a' Pitvarból a' *Mesterség házba* bé nyilo Ajto deszka párkányozással, vas sorkos, záros, vas bé huzojával, három onban foglaltatott üveg Karikás Ablakok oldalai sövényből valók, tsere és fenyőfa gerendákon deszka padláson, padimentuma deszkázott, tüzelő helye esztergában metzett lábakra készült zöld mázu Kajhákból való Kementze és füttő. Ezen Háznak Nap kelet felől való végiben egy kised Tanulo Házatska, melynek a le irt Házból bé nyiló ajtaja fenyő deszkákból vas sorkokkal, fa horgoloval készült ajto, egy Onba foglaltatott Karikás Üveg Ablak, egyéb készülétei hasonlók a' le irt ház készülétéhez tüzelő Kementze nélkül. A' Pitvarban Sütő Kementze Pálinka főző Katlan, ezek felett ki nyúló Kő Kémény. A' Pitvarból Nap Nyugot felé a' Classisba bé nyiló deszka Ajtó, mely Classist két lantorna ablakok világositanak, oldalai sövényből valók, gerendái tserefák, padlása fenyő deszkákból való. Tüzelő Kementzéje régi Paraszt kajhákból való. (2) Egy szalma fedelü sövényvel készült egy Ablaku, deszka ajtaju gabonás; ez alatt egy kő oldalú tserefa gerendáju és padlásu Pintze, melynek az Ajtoja Nap keletről fenyő deszkából való, vas sorkos és reteszes, torka tserefákból rakatott. (3) Egy Tsür horgasokra és tserefa talpakra épült sövény oldalú, szalma fedelü Csűr, melynek végiben sövényvel készült pajtátska, ennek két Ajtai fenyő deszkákból valók. (4) Vagy on egy szalma fedelü faragott deszkákból való Sertés Pajta.

4. Negyedik Fundus a' fen irt Kastélyon belöll le menő Ország uttya mellett a' Patak marton vagy on egy küded szegelet, mely régen *Mesterség ház* hely volt, in Vicinit. Nap keletr. az Ország uttya, Nap Nyugotról és Délről a' Szilágyiné Patakja, Északról T. Galambfalvi Beretzki Kristina Aszszonynak embere 'Sod István Colonialis Sessioja, ezen Funduson semmi épület nints.

5. Ötödik Fundus melly a' Commune Terrenumnak fel osztása alkalmatosságával együtt az Ecclésiának az ugy neveztetett Szabad erdő alatt, de már fel osztatott a' Parochiális Ház után in Vicinit. Nap Nyugotról az Aszalos Erdőből le járó ut, Északról a' Szőlöbe le járó Sikátor, Nap keletről Tktes Járm Miklós Urnak jutott Nova Sessio, Délről a' Báró SzKereszti Urnak jutott Bokros hely. (138–141)

Klenódiumok

Az 1803- as generális vizitáció az alábbi kegyszereket vette nyilvántartásba:

1- mo. *Ezüst Edények.*

1. Egy Hat szegre ki ülő Pontzolásokkal virágzott kívül belől Arannyal színlett Ezüst talpas Pohár, melynek felső része magához a' Pohárhoz hasonló Pontzolásokkal és kívül arannyazással diszesített hat szegü talpához magából ki tsinált Sroffal foglaltatik, és a' Pohár 's talpa között égy Kerek hasonló arannyazással és a'prohb 's rövidebb tsipkézéssel ékesített Karika; más pedig három szegüleg égybe állitatott jukatos metzésekkel elegyített három lábakon álló hasonló arannyazott Ezüst ékesség forog, melynek fedele mind Matériájára, mind arannyazására és pontzolásaira nézve magához a' Pohárhoz tsipkézéssel alkalmaztatott, és ennek tetején hasonló Maából már le kopott Arannyazással készített a'prohb 's nagyobb Rosákkal 's tsipkézéssel diszesített, bokréta, magából ki tsinált hoszsu srofon a' bokréta és a' fedél között tanáltató hasonló Matériájú és Arannyazású Párkányozott gombos, zárához, és ez által magához a' Pohár fedeléhez más rövidebb sroffal foglaltatott.

2. Más, Mint égy fél fertályos sima, kívül belől arannyal színlett Ezüst Pohár, hasonló Matériájú Arannyazású talpával, melynek széle tsipkézett egyenlő jukatozással Párkányozással diszesített azon felyül tsak ugyan szélin valami irás és betük találatnak melyek közül némelyek ugyan alkalmasint esmérhetőek, de nagyobbára meg nem Magyarázhatók, égy pontzolással készült duplász karika vagyon, két felé osztattatott három hasonló de meg nem fejthető betük, Világoson ki nem tettzenek.

3. A' mingyárt irt Pohárra alkalmaztatott ugyan Ezüst 's alol felyül hasonlólag arannyazott, és igen gyengén kupásitatott fenekü tárgyérotska vagyis fedél.

4. Egy fél fertályni kívül dámascerozott formára készült, belőlről egészen ajakára 's feneke alsó részére nézve kívülről is arannyal színlett Ezüst Pohárotska, és ajakán levő Arannyozásban ezen Irás: *Desunt Luxuriae multas Avaritiae Nihil. 1668.* melynek égyik oldalán égy Circulus formájú Arannyas Mezőben aloll 's felyül is égy más felett valami esméretlen Szárnyas állatoknak az elejek fel emelkedve rajzoltatott, és ezek között középsben égy bokor virág rajzoltatott vagy metzetett, mely mezőnek környékén ilyen körül irás olvastatik bé metzett betükkal: *Respice sursum semper mens.* Ezen irásbéli kerületen belől pedig a' Circulus teteje felé égy felől égy B. más felől G. ki tettző betük vagynak.¹

2-do: *On Edények.*

1. Két ejtelesni ajakára és fedelére talpa párkányára nézve formájában volt tzifrázásokkal ékesítettett duplászás sorkozással erősítettett füles Kanna, melynek fedele tetejében hasonló Matériából fél felé Kondorittatott Kigyo is öntetett, fülének felső részén pd. alolról Kezek, felyül pd. inkább két szegü 6 különös Mezök közül háromban ugyan azon égyformák u. m. hét fel nyuló

Ágak és azoknak aljában emberi kéz forma, más háromba pd. G. és B. egyben foglaltatott ki ülő betűk láthatók, a' fedele fogontyuján pd. nem különben Ember fők öntetve, ugyan ezen Kannának elején az Ajakához közel ilyen irás olvastatik, bé metzett betűkkel: *Árkosi Bálint, SzentKirályi Judit. 1722.*

2. Más, mint égy fél ejtelesni már le szakadott fedele, és feneke Párkányára nézve formában öntés által tzifráztatott, külső oldalára nézve pedigen kívülről belé metzés által Két fejeji között Koronát tartó Sas képivel és annak tollai mellett két felől hasonlólv metzett virágok között egymással szemben álló égy Pár Madárral tzifrázott Kanna, melynek fülén kívülről formába öntött tzifrázás láttatik.

3. Mint égy fertályosni füles, fedeles, 's már a' füle felső részénél ki is szakadott Kannátska, kívülről két rendbéli párkányozással és négy bé metzett Abrontsokkal diszesített, melyeknek frontján bé metzés által ezen irás téte-tett: *Árkosi Ferentz tsináltatta a' Sárosi Unitária Ecclesiának. 1726.* melynek formájában kopot tzifrázásu füle már alólrol egészszen, felyülről pd. szinte le szakadt.

4. Egy régi laposs égy Néhány bé metzett Abrontsozással diszesített kevéssé kupássággal készült meg röngyollott szélü Tángyér.²

3- to: *Szőnyegek és Takarók.*

1. Vagynak két régi metzett és viselt Török Szőnyegek, melyek a' Templombeli Férfiak első égy Székire vagynak teritve.

2. A' Praedikálló Széken égy darab Zöld Poszto, ezen ilyen Betűk: *G.K.1766.*

3. Más Zöld Posztó a' Templombeli Asztalon.³

4- to: *Abroszok.*

1. Vagyon két Szélyből jukatos formájú tödzeléssel égybe állitatott, 's hasonló jukatos virágzással a' Kerületére nézve égy rendel, a' közepére nézve pd. két rendel kissebb és nagyobb külömbféle virágzással fekete selyemmel varratott Len gyolts Abrosz.

2. Más, rész szerént darabokból álló sima gyolts, részszerént pd. jukatos tödzeléssel készült négy szegeletü Táblákból kotzkáson égybe állitatott és kerületire nézve is égy Ujni szélességü hasonló tödzeléssel tzifráztatott Abrosz.

3. Két szélesebb 's keskenyebb Pántlikán fejtözéssel diszesített Kotzkáson szótt két szélyből való Abrosz.

4. Két szélyből Selyemmel égyben varrott, négy majd egyenlő szegeletü Kék Tafota Abrosz, melynek szélein körül, sárga selyemmel nagy betűkkel irás varratott: *Kováts Kristina. 52./?/J.1797.*

5. Más hasonló Kék Tafotából készült, a' két végeire 's aljára nézve kék selyem ezüst rojtozással égy végire, 's az aljára nézve pd. keskeny Arany tzánklival a' Prémin mingyárt felyül ékesített Cathedrara való Takaro, mely merőben kék bagaziával meg vagyon bérelve.

6. Más, Két Szélyből veress, kék, és zöld selyemmel elegyesleg égybe foglaltatott a' Közepire nézve 8 egyenlő mekkoraságu veres kék és zöld selyemmel varrott virágokkal, a' két végeire nézve pd. egyenlő aproh veres kék és zöld selyemmel diszesített rostos végü Abrosz.

5- to: *Keszkenők.*

1. A' négy szegin sárga Szkofiummal égy égy szép virágokkal diszesített, és ugyan hasonló szkofiumba szegzett körös körül Patyolat Keszkenő.

2. Más, Ugyan 4 szegeire nézve Sárga Szkofiummal varrva 4 szép Virágokkal ékesített Patyolat Keszkenő.

3. Más. Patyolat Keszkenő melynek négy szegein annyi nagyob a' szélei közepein pd. ugyan négy küssebb formákban részszerént sárga szkofiummal, részszerént pd. fejr töltséssel készített virágok a' szélein pd. körös körül másfél ujni szélességü fain toth tsipkével, a' négy szegein hasonló Tot tsipkéből alkotott égy égy Küsded tángyéni nagyságu Kerek Circulusokkal ékesített.

4. Négy szegü zöld selyemmel töltött de már szinit el hagyott 4 Virágokkal ékesített lengeteg Len gyolts Keszkenő.⁴

6- to: *Kendők.*

1. Két végeire nézve kék és zöld Selyemmel töltött három három csoport virágzással ékesített gyolts Kendő.

2. Más, égy Arasznyi szélességü Totos jukatos varrásu, töltetes tsipkézetel mind két végeire nézve diszesített és azon Totos Varrás körül égy ujni szélességü ugyan Tot tsipkével prémeztetett gyolts Kendő, melynek égyik vége szegeletin S I. Betük varrattak.

3. Más, hasonló Totos Varrással mind két Végeire nézve ékesített, 's az égyik vége felé jukatos Varrással ékesített Kendő.

4. Más. Mind két végeire nézve fekete selyemből 3 Virágokkal diszesített rojtos végü gyolts Kendő.

5. Más. Aprobh 's nagyobb pántlikázással mind két vége felől kék fejtővel szótt rojtos végü Avatég Kendő.

6. Más. Sárga és zöld selyemmel mind a' két végeire nézve négy négy Virágokkal és a Virágok körül végeire nézve zöld selyemmel bé szegett gyolts Kendő.⁵

7- mo: *Kés.*

Vagyon égy buta hegyü már meg kopott vasu régi gombos formába öntött Ezüst nyelü Kés, melynek égyik Oldalán Orbok Ferentz, más oldalán pd. 1732 hé metzett betükkel irattak.⁶

8- vo: *Ládák és Fa Eszközök.*

1. Vagyon égy mésfél singes festékes záros Láda.

2. Más. Zöld festékü Perselly záros Lada.

3. A' Templomban égy Kerek Asztal.

4. A' Parocgiális Háznál égy fiokos Ovális figuráju kerek Asztal.

5. Ugyan a' Pár. Háznál égy hoszsu festékes régi fogas kar nélkül.

6. Item égy régi dészkából valo Ágy.

7. Item: Egy Küsded bükfa Szuszék.

8. A' Mesterség Háznál égy négy szegeletü Asztal fiokos. Egy hoszsu Fogas.

9. Az Ecclesia Pintzéiben Három Boros Hordo, égyik 37 vedres, más kettő Negyvenesek. Egy tserefából készített Szőlő Nyomo Kád; égy Vedres tseber fenyő dészkából való. NB. Ugyan az Eccla Pintzéiben vagnak két derék vas Lántzok, égyik Karikájával és Horgával égyütt 48, a' másik 38. szemekből állok.⁷

Jegyzetek

- ¹ Lázár 144.
- ² Lázár 144–145.
- ³ Lázár 145.
- ⁴ Lázár 145–146.
- ⁵ Lázár 146.
- ⁶ Lázár 146.
- ⁷ Lázár 147.

GYERŐ DÁVID

AZ IFJÚSÁGI EGYLET HELYE EGYHÁZUNK KÖZÖSSÉGÉBEN*

Bibliai mottó: 1 Tim 4, 12: „Senki ne vesse meg a te ifjúságodat: ezért pedig te légy példa a hívőknek a beszédben, a magaviseletben, a szeretetben, a léleken, a hitben, a tisztaságban.”

I. Egyértelmű tény, hogy az ifjúsággal való foglalkozás a huszadik század végének egyik legsürgetőbb kérdését állítja a felnőtt világ elé. A probléma gyökere nyilván nem századunkban, hanem sokkal korábbi időkben keresendő. „A világ ma nehéz időket él meg. A mai fiatalok nem törődnek semmi más-sal, csak saját magukkal. Nincs bennük tisztelet az idősek, a hagyományok iránt, türelmetlenek minden korláttal szemben. Úgy tesznek, mintha mindent tudnának, mindenki más ismeretét badarságnak tekintik. A lányok aztán egyenesen elnöietlenedtek, szerénytelenek, közönségesek beszédükben, viselkedésükben és öltözetükben egyaránt.” E szavakat például egy Péter nevű keresztény szerzetes vetette papírra 1274-ben. A nemzedékek közötti nézeteltérés nem a XX. század szüleménye. Már maga Arisztotelész így kesereg i. e. 300 körül: „Akárhányszor szemügyre veszem az ifjúság életmódját, elborzadva esek kétségbe az emberi civilizáció jövőjét illetően.”

És a mai Péterek és Arisztotelészek, a felnőtt társadalom egyedei is hányszor arra figyelmeztetik gyermekeiket, hogy legyenek jók és viselkedjenek már egyszer úgy, ahogy kell, úgy, ahogy illik - de amit valójában a szavaik mögé rejtenek, az az, hogy viselkedjenek felnőtt módjára. Úgy, ahogy nyilván

* Elhangzott az 1998. 4. negyedévi lelkeszi értekezletein

nem tudnak, mert nem tudhatnak: mivel a serdülő vagy a fiatal nem felnőtt, természetszerűen nem élhet vagy viselkedhet felnőtt módjára. Ők, a fiatalok, a fejlődés folyamatának vannak alávetve értelmileg, lelkileg, érzelmileg, társadalmilag egyaránt. Két világ törvénye között vergődnek: már nem gyermekek többé, akik szüleik védő szárnyai alatt éljék mindennapjaikat, s még nem is felnőttek, akik szükségét érzik annak, hogy megtegyék az első lépéseket személyes függetlenségük felé a buktatók elkerüléséhez szükséges tapasztalatok hiányában is.

Hányszor sóhajtanak fel a mai felnőttek rebegő hangon: „Bárcsak újra annyi idő lehetnék, mint ők!” „De - teszik hozzá egyesek - tudjam is mindazt, amit ma tudok!” Az élet azonban nem így működik. Az élet úgy működik, hogy ahogy annak idején ők nem fogadták meg szüleik tanácsait, ugyanúgy a mai fiatalok sem fogadják meg a sokszor egyébként jóindulatú útbaigazításokat, mert a létezés egy tanulási folyamat, amelyben a tanulási tapasztalatoknak minden ember esetében személyeseknek kell lenniük. Minden embernek birtokolnia kell a saját létét, bármilyen fájdalmas árat fizessen is néha érte.

A primitív emberi közösségekben a serdülőkor elérését nagy ünnepély koronázta: akkor léptek be, jelképesen, a felnőttek világába. A fiúk mesterséget tanultak apjuk oldalán, vadászni mehettek a többi férfival. A leányok betekintést nyertek az asszonyi munkákba, gyakorolni kezdték a jellegzetes női tevékenységeket. A gyermekkorból felnőtt korba való átmenet eme ünnepi jellege a zsidó vallásúak között a mai napig élő hagyomány, a fiúk tizenhárom éves korukban a barmitzpha napján lesznek legényekké. A protestáns keresztény hagyományban a konfirmálás, mint hitbeni megerősödés időpontja is éppen e határ-évszámra tevődött.

A modern ipari társadalom azonban, mivel jobban képzett munkaerőre van szüksége, mivel minél sokoldalúbb embert kíván „a gátra”, jelentős változásokat hozott abban, hogy a fiataloknak hogyan kell megélniük ezt az átmeneti időszakot. Ami annak idején önmagától működő, természetes, azonnali változás volt, ma akár tíz évig is eltartható válság lett. Az amerikai társadalomban például tíz évesen mindenki büntethetővé: tetteiért felelőssé válik, tizenhárom évesen már végezhetnek bizonyos munkákat, tizennégyben már tiltott filmeket is megnézhetnek, kocsmába mehetnek, tizenhatban otthagyhathják az iskolát, dolgozhatnak két napot egy héten, motorkerékpárt vezethetnek, cigarettát vásárolhatnak, étkezés közben alkoholt ihatnak, szülői beleegyezéssel családot alapíthatnak. Tizennyolc évesen aztán akárhogy is köthetnek házasságot, szavazhatnak, alkoholt ihatnak, ahol akarnak, huszonegyben pedig már választhatók is.

A modern emberiség nem csinált egyebet, mint az ifjúságot egy jól elkülöníthető osztályba szorította. És hogyan működik az osztályok élete? Természetszerűen kialakítja magának saját identitását és kultúráját. Azt, ami olyan világosan nyomon követhető tagjainak öltözékén, zenéjén, amit játszanak, a módon, ahogyan viselkednek. Ötven évvel ezelőtt ez a fogalom: ifjúsági kultúra, nem létezett. Még a hírhedt hatvanas években sem volt ennyire jelen az emberi társadalomban, mint ma. S a vele való foglalkozás legnagyobb sürge-

tője éppen jelenléte: aki a mai világban mai emberként mai közösségben akar élni, nem kerülheti el a vele való szembenézést.

Hány felnőtt sóhajt sokszor vágyakozva az égre: „De szeretnék újra fiatal lenni!” De vajon valóban így van-e? Vissza tudnak-e igazán emlékezni arra, hogy milyen is volt? James Dobson írja ifjúsági problémákkal foglalkozó könyvében: „Hogy szeretnék-e újra fiatal lenni? Nem, köszönöm, nekem egyszer elég volt. Igaz, hogy általában minden ember fiatal akar maradni, de nem annyira fiatal. És miért nem? Mert nagyon sok felnőtt úgy gondol vissza serdülő éveire, mint élete legfeszültegteljesebb, legfenyegetőbb időszakára.”

Fiatal éveit alatt az ember bizony tele van kérdésekkel és bizonytalansággal. Fizikai változásokat kellene megértsen: fejlődő nemiségét, amelynek nyomon követése idegességgel, nemegyszer büntudattal tölti el. Kiszolgáltatottság-érzése van a megjelenése, kinézete miatt, a képtelenségért, hogy nem tudja jól kifejezni magát. Jövőjét szemlélgetve, ott áll előtte az egész élet, mihez kezdjen vele, és mihez kezdjen saját magával? Ott van a másik nem képviselője, a lányokhoz vagy a fiúkhoz fűződő kapcsolata - az egyik percben semmit sem jelentenek neki, a másik percben már úgy érzi, szinte mindent a világon. Amikor végre sok idegesség után ráveszi magát, hogy hozzuk szólni, hangja éppen változási időszakában van, és idegenül, nevetségesen hangzik. Ott vannak a pattanások, amint egy valahogy elmúlik, nyomában három ugrik ki rögtön. Vajon a felnőtt világ emlékszik-e minderre? És valóban újra akarná-e élni mindezt? Ha mindenki jól átgondolná a kérdést, aligha valószínű. Ami azonban igenis valószínű, sőt valós tény, tapasztalati ismeret: az embernek mindig nehéz lesz elfogadni a fejlődő világ változó valóságait, közöttük különösen „a mai fiatalságot.”

Éppen ezért annyira fontos az olyan jellegű tevékenység felkarolása, amely e probléma gyökerének a megkeresése, és a vele való foglalkozás során meg kívánja változtatni az előbbihez hasonló véleményeket. Éppen ezért annyira időszerű közzétenni a kétezer éves bibliai felhívást ma is: „Senki ne vesse meg a te ifjúságodat. Éppen ezért te légy példa a hívőknek a beszédben, a magaviseletben, a szeretetben, a léleekben, a hitben, a tisztaságban.” A felhívás kettős: egyrészt az ifjúsággal szembeni elvárásait fogalmazza meg, másrészt pedig a világnak ezen ifjúsággal szemben tanúsított magatartását. A kérdés azonban fordítva is ugyanannyira igaz, főként ha az ifjúság szemével nézzük a dolgokat, és az ő fülével hallgatjuk a felhívást: Azért ne vesse meg senki a te ifjúságodat, hogy így, meg nem vetve, szabadon, értelmesen, szépen élve példa lehess az egész világnak a beszédben, a magaviseletben, a szeretetben, a léleekben, a hitben, a tisztaságban.

Mi tartozik az eddig elmondottakból különösen a vallásos közösségekre? Egyértelmű, hogy az egyházban, a nagybetűs, huszadik századvégi keresztény Egyházban, sok egyéb mellett valami nagyon hiányzik: a fiatalság, még akkor is, ha igenis beszélhetünk ODFIE és IKE-sikerekről, munkáról, fejlődésről. Az egyház mint vallásos közösség nem száll szembe a jelen ifjúsági kultúrájával - csak éppen azzal van a gond, amit általában kér ettől a kultúrától: a vallásos nagykorúságot. S azzal, amit ajánl: heti egy alkalommal egy zsoltárokkal és imádságokkal fűszerzett istentiszteleti alkalmat, ami az ember lelki fel-

nőtségéről és vallásos nagykorúságáról beszél - de nem foglalkozik a még kibontakozóban levő vallásossággal, az éretlen lelkekkel, a kiskorú érzelmekkel.

Érdekli-e egyáltalán a vallás, a valláserkölcsei életforma a mai fiatalságot? A nemrég lezajlott teológiai inázetzi felvételi keserű eredménye, amikor a meghirdetett négy főhelyre három jelentkező akadt, továbbá a templompadjainkból kivilágló fejek túlnyomó felhérége vagy szürkesége igenis napirenden tartja az unitárius egyházközösséggel e kérdéssel való foglalkozást. A mi válaszuk az, hogy igen, érdekli, de sajátos módon: fiatalosan. Érdeklí őket a lelki kérdéskör, a költészet, a zene, a szellemiség, az igazság keresése, a természet, a szórakozás - s ami nem érdekli, az pedig az az egyház, amely állandóan azt mondja nekik: „Miért nem nőtok fel már egyszer végre? Miért nem viselkedtek és gondolkoztok érett emberek módjára? Miért nem váltok már nagykorúvá?” Az a felnőt közösség, amely ugyanakkor nem mindig adja meg nekik a kellő teret, sem lehetőséget, sem segítséget, sem eszközöket a lelki és szellemi nagykorúsodáshoz. Bizony a világ túl sok időt és energiát eltölt azt magyarázva kora ifjúságának, hogy mit kellene hinnie, és hogyan kellene viselkednie - de bizony túl keveset figyel arra, hogy ők mit hisznek, és miért viselkednek úgy, ahogy.

W.E. Channing írta a múlt század közepén: „A vallásos nevelés fő célja nem az, hogy a mi gondolkodásmódunkat rájuk bélyegezzük, hanem, hogy az övéket felébresszük; nem a mi szeméinkkel kell nézniük, hanem a sajátjukkal látniuk; nem konkrét tudást kell beléjük ömleszteni, hanem az igazság forró szeretetét; nem külső rendszerességet formálni bennük, hanem belső rugókat megmozgatni.” Úgy kell a vallást, a hitet a fiatalok elé tární, ahogyan ők azt el tudják fogadni, még akkor is, ha ez csupán beszélgetést jelent körben ülve egy égő gyertya mellett. Úgy kell a vallásos nevelést felfogni, mint személyes, lelki fejlődést, amely a bölcsőtől a koporsóig tart, nem a keresztelestől a konfirmálásig, s aztán a felnőttség állapotában újra, amikor esküdni jön vagy gyermekét keresztelni hozza.

A fiatalságot mindig úgy és abban az állapotban kell elfogadnunk, ahogy és amelyben vannak. Ha problémákkal küszködik, ha választás előtt áll, ha helyét keresi, ha döntésre képtelen, segítsük valamilyen döntéshez, de tiszteletben tartva személyiségét és lehetőségeit. Ne féljünk, ne unjuk, ne tartózkodjunk hozzájuk szólni, tanácsokat adni: az aránylag kevésbé jó döntés is jobb, mint a döntési képtelenség. Ebben a hozzájuk fűző viszonyunkban az ifjúságot sose vizsgáljuk önmagában, hanem teljes környezete összefüggéseiben, egész élete valóságában. Óvakodjunk az elsietett és kimondott ítéletektől: ne a magunk, hanem az ők szükségletei szerint gondolkodjunk. Célunk végső soron nem lehet más, minthogy ne legyen ránk állandóan szükség. Úgy nevelni őket, olyanná fejleszteni személyiségüket, kultúrájukat, vallásos hitüket, hogy egy idő után a saját lábainkon megállva élhessék életüket, bábáskodások és irányítgatások nélkül. De amíg ezt elérik, addig igenis ott a helyünk mellettük, előttük, körülöttük.

A fiatal évek alapvetően formáló szereppel bírnak. S ha egy közösség, jelen esetben egyház nem tulajdonít nekik kellő fontosságot, saját vesztére te-

szi. Joseph Priestley szerint „a mindenkori társadalomnak olyan politikusai, háborúi és ifjai vannak, amelyeneket megérdemel.” „A mindenkori egyháznak olyan jövője lesz, amilyent biztosít magának” - teheti hozzá a mai értelmező. Éppen ezért kellene azon lenni, hogy az ifjak számára az egyházban otthon teremtsen. Hogy mivel? A felnőttek válasza lehet néma, lehet tanácstalan, nem megfelelő - de a kérdés túl fontos ahhoz, hogy ne tegyék fel. Az ifjúság túl fontos erő ahhoz, hogy tovább mellőzzék. Az az ifjúság, amelynek sok mondanivalója van, sok olyan értéke, amivel másokat taníthatnak. Figyeljen hát rájuk mindenki türelemmel és szeretettel, ne értük: ki-ki önmagáért. Ne vesse meg őket senki az ő ifjúságukért, még akkor se, ha sokszor nem a más elképzelései szerint élnek. Ne feledjük: mindenkinek a saját elképzelése szerint kell élnie, s akkor igazán kedves Isten előtt. S akkor lesz példa a világnak a beszédben, a magaviseletben, a szeretetben, a lélekben, a hitben, a tisztaságban.

II. Eme elvi bevezetés után ugyanilyen fontos megvizsgálni néhány alapvető gyakorlati kérdést: melyek azok az elvárások, amelyeket az ifjúság maga vár el az egyházközségtől, mint felnőtt közösségtől, és melyek azok, amelyeket az egyházközség, annak vezető lelkésze és tagjai támaszthatnak az ifjúsági egylettel szemben. A következőkben nem az ODFIE hivatalos álláspontját fogalmazzuk meg, a téma felvetésének nem ez a célja. Mi az emberi szabadságot, a szabad akaratot, a lelkiismeretet hirdetjük, és nem próbáljuk másra kényszeríteni a mi hivatalos álláspontunkat, kivéve azokat a végső eseteket, amikor igénybevétele elkerülhetetlen.

1. A DF Ifjúsági Egyletek *jellege*: egy ifjúsági csoport, unitárius vallásos jelleggel. Mivel Dávid Ferenc egyletről van szó, az egyházalapító Dávid Ferenc szellemiségét is kell tükröznie, többek között azt a reformatori munkásságot, amely mindig kész megújulni úgy, ahogy az eszményi célok megkívánják és ahogy a lehetőségek megengedik; a megújulás lényege, az unitárius vallásos jellegnek, mint tartalomnak új kifejezési, érvényesülési, megnyilvánulási formát találni. Még pontosabban olyan keretet létrehozni, amelynek tevékenységei által ez az unitárius jelleg a fiatalok életébe beépül. Van egy alapszabályzat, vannak működési szabályzatok, amelyek körvonalazzák az alapelveket - de a legalapvetőbb elv az kell legyen, hogy minden helyi egylet esetében az ifjak szükségleteiből kell kiindulni, s az általános elveket csak a lehetőségek szerint érvényesíteni.

2. A DF Ifjúsági Egyletek *célja*: öntudatos, fejlett, érett egyéniség kialakítása. Hitünk szerint ennek megfelel az unitárius ember-ideál, ezért célunk öntudatos unitáriusok nevelése. Egyrészt: biztosítani az egyház jövőbeli tagságát, az unitárius vallás fennmaradását, értékeinek a jövőbe való átmentését. A jelenben segíteni az egyház meglévő struktúrái között végbemenő tevékenységet: megtartani az alapvető hagyományokat, másokat átalakítani és kiegészíteni a szükségletek és kívánalmak szerint. A jövőre nézve pedig új vért, új energiát, új elgondolást bevinni az egyház életébe - szellemi és fizikai szinten. Vállalni a felelősséget, a tisztségeket, végezni a munkát.

Másrészt: éppen ennek érdekében, olyan lehetőségeket teremteni, ahol az ifjúság jól érzi magát, és értelmesen, öntudatosan és eredményesen megélheti fiatalágát. Ennek rendjén mindig az ifjúság szükségleteiből kell kiindulni:

a velük való foglalkozást úgy kell elkezdni, ahogy nekik az a legmegfelelőbb. Először általánosabb jellegű kérdésekkel foglalkozni, időt adni egymás megismerésére, könnyebb fajsúlyú, játékos, szórakoztató tevékenységekkel „lépre csalni” őket, s amikor már állandósult működés, választott vezetőség és konkrét elképzelés áll előttük, akkor mélyíteni, komolyítani, szélesíteni a foglalkozások jellegét. Nem egy ifjúsági csoport összetöréséről hallottunk olyan értelemben, hogy a lelkész „Mi keresztény ifjúsági csoport vagyunk!” felkiáltással csak a bibliát magyarázza olvadásig. Ha megöljük a fiatalokat dogmatikával, a bibliai dolgokkal, akkor eleve ellökjük magunktól. A vallásos dolgokkal való foglalkozást is a fiatalok vallásos igénye szerint kell megközelíteni: először óvatosan, könnyebb fajsúlyú tevékenységekkel - gyertyagyújtás, éneklés, közös imádság, elmélkedés -, aztán, ahogy fokozatosan hozzászoknak a vallásos cselekményekhez, úgy lehet gazdagítani, mélyíteni azok táráit.

3. A DF Ifjúsági Egyletek *státusa*: az unitárius egyházközségek szerves részeként, annak keretében, támogatását élvezve működő ifjúsági csoport. Ebből következik, hogy téves az elgondolás, amely az egyházközség vezetőségének mindenképpen alá akarja rendelni az ifjúsági egyletet. Mellérendelt és nem alárendelt szerepe van, úgy, ahogy a nőszövetség is működik. Az ifjúsági egylet tagjai akarata és közös elképzelése szerint működik. Választott vezetősége azért van, hogy az egylet ezt a közös akaratot minél könnyebben kivitelezhesse. A vezetőség fő célja megszervezni és hatékonyá tenni a működést: ennek során övé a dicséret vagy az elmarasztalás, de övé a felelősség és a munka fő része is.

4. A DF Ifjúsági Egyletek és a *lelkészek* viszonya: a tapasztalat egyértelműen azt igazolja, hogy azok az egyletek működnek a legeredményesebben és a legegészségesebben is, ahol a lelkész állandó jelleggel szemmel tartja az egylet működését, és abba tanácsadói minőségben kapcsolódik be. Általában a lelkészek úgy tudnak segíteni, hogy benne élve a közösségben, sőt annak vezetőiként tudják, hogy melyek az elvárások az ifjúsági egylettel szemben: kitöltik azt az űrt, ami az idősebb és a fiatalabb korosztály között van, összekötő kapocsként szerepelhetnek az egylet és az egyházközség többi tagja között. Nagyon sok esetben a lelkész véleményétől és magatartásától függ, hogy az egyházközség hogyan értékeli az ifjúság működését: éppen ezért a hozzáállás többszörös felelősséggel jár.

A lelkész tanácsadói minőségére még a mintaegyletek esetében is szükség van. Jelenléte és segítsége azonban egyenesen elengedhetetlen az induló vagy még működése kezdeti szakaszában növekedő egyletek esetében: elképzeléseivel, tapasztalatával, tudásával alapvetően meghatározhatja az egyletek bizonytalan lépéseit, s beindíthatja azt az egészséges fejlődő folyamatot, amely a közösség és munkája megszilárdulásához vezethet. Ilyenkor jelenlétére, konkrét vezetésére mindenképpen szükség van. A megszilárdulás után a lelkész szerepe azonban egyáltalán nem szűnik meg: ahogy az egylet lassan saját lábára áll, úgy vonul vissza fokozatosan az irányítói szerep, de sohasem lenne szabad teljesen visszavonulni. A fő cél az egyletek önállósulása, de a szemmel kísérés, az állandó tanácsadás a lelkész mindenkori feladata kellene legyen.

Elméletileg mindez igen szépen hangzik: a gyakorlatban azonban sok esetben eme eszményi állapot elérése számos akadályba ütközik. Ennek az akadályoztatásnak a leggyakoribb okai a következők:

A lelkeszi munka során sok esetben szükség lehet a fiatalság segítségére, véleményére, hozzáállására: közmunkák, istentiszteleti alkalmak, megemlékező műsorok esetén mind felhasználható a fiatalság ereje, tehetsége - de ez csak akkor működik igazán eredményesen, ha a lelkes és ifjai között felhőtlen viszony van. Mivel a lelkes mögött ott van sokszor egy egész élettapasztalat, de mindenképpen több, mint az ifjúság esetében, ezért elsősorban az ő viszonyulásán, hozzáállásán, segítségnyújtásán épül fel az ifjúság iránti elvárások egész serege. Ha a lelkes közkedvelt, sőt szeretett személy az ifjúság szemében, szinte bármit megtesznek érte. Ellenkező esetben a fiatalság viszonyulása elmarasztalható, sőt közömbös, nemtörődő, nem egyszer ellenséges magatartás lesz.

A lelkes ne próbálja fentről kezelni, lekezelné az ifjúsági csoportot: inkább épüljön be annak tagjai közé. A kérdésfelvetés ne „Én ezt így gondolom és nektek és ezt kell csinálni!” legyen, hanem inkább „Na, pajtasok, mit kellene csinálni? Gyertek, üljünk le és beszéljessünk.” Így mindenki hasznosnak érzi magát, és megtalálja a maga helyét. Ez egyáltalán nem jelenti a vallásos vezetői önértzet, a lelkeszi hatalmi státus megcsorbítását: egészséges körülmények között a lelkes végig megőrizheti természetes vezetői szerepét anélkül is, hogy állandóan hangoztatná azt, vagy távolságtartó, a tisztességet erőltetetten is kikövetelő magatartása lenne.

Ha a lelkes azért szervezi meg az ifjúsági egyletet, hogy amikor majd a Püspökség számon kéri, akkor tudja felmutatni az ott folyó ifjúsági tevékenységet, akkor eleve rossz síkon indul. Ha nem jó szívvel áll oda, és nem azért dolgozik, hogy egyrészt az ifjúsági egylet jelen legyen az egyházközség életében és arra pozitív irányban hasson, másrészt pedig magának az ifjúságnak új lehetőségeket nyisson, addig még meg nem élt tevékenységeket, amelyek gazdagítanák és fejlesztenék őket, akkor értelmetlen az egész.

Az egyleti munka következetességet kér a vezetőtől. Ha meg van határozva az ifjúsági tevékenység körülménye, akkor a vezetőnek éppen ne legyen más dolga. Észreveszik, s ha többször előfordul, a bizalom elvesz, a lendületet megtöri, és sok erőfeszítésbe kerül, hogy visszaszerezze bizalmukat. Állandóan érezzék a jelenlétét, mint őket segítő, támogató erőt - talán így foglалható össze a lelkes viszonyulásának kérdésköre.

5. A DF Ifjúsági Egyletek és a *keblitanács* viszonya: az ifjúság csak úgy tud tevékenyen részt vállalni az egyház jövőjének kiépítésében, ha maga az egyház ehhez a munkához teret és lehetőségeket biztosít neki. Ilyen téren nem elég a fiatal házások helyenkénti bevonása a döntéshozatalba: ezt a bevonást már a serdülőkor után, a fiatalság éveiben is meg kellene kezdeni. Konkrétan ez azt jelentené, hogy a keblitanács minden munkáulésére hívja meg a helyi ifjúsági egylet vezetőjét vagy e célra az ifjúság által kijelölt személyt. Az ifjúság képviselőjének jelenléte a keblitanácsban több szempontból is hasznos lenne: a fiatalságnak tudomása lenne az egyházközség valós életéről, ajánlataival, fiatalos meglátásaival az egyházközségi élet számos vetületé-

hez hozzájárulna, tájékoztatná a vezetőséget a fiatalság problémáiról, s mindez által szoktatná a fiatalságot az egyházközségi szervezeti élet jelenségeihez: ahhoz a szerephez, amelyet évek múlva éppen nekik kell átvállalniuk. Ebben az átvállalásban és a jövőbeli munka megalapozásában a fiatal korban megélt tapasztalatok alapvető fontossággal bírnak.

6. A DF Ifjúsági Egyletek és az *egyházközség* viszonya: mivel az ifjúsági egylet az egyházközség keretén belül, annak szerves részeként működik, az egyházközségnek kötelessége gondoskodni az ifjúság életének alakulásáról. Szellemi és lelki téren ez a gondoskodás a lelkes és a keblitanács fentiekben említett viszonyulásában képzelhető el. Az ifjúsági életet ezek mellett azonban alapvetően meghatározza az anyagi vetület is: az eredményes munkához az egyletnek pénzre van szüksége. Pénzszerzési lehetőségei eléggé változatosak, a tagsági díjtól az adóból leírható pénzbeli támogatásig (az ún. „szponzorizálásig”) sok formában áll előttük, de egyik alapvető változata éppen az egyházközségi támogatás. A gyakorlatban ez úgy képzelhető el, hogy az egyházközség évente egy bizonyos összeggel rendszeresen hozzájárul az ifjúsági egylet tevékenységéhez. Ezt a pénzbeli hozzájárulást akár költségvetésbeli tételként is fel lehet tüntetni. Emellett az anyagi segítségnek még számos formája áll az egyházközség előtt, például nagyobb lélegzetvételű ifjúsági rendezvények (köri találkozók, konferenciák) esetében anyagi adományok, természetbeni támogatások, elszállásolás, vendégfogadás.

Az egyházközség élete színesebbé, elevenebbé és gazdagabbá válik, ha megnyilvánulásaiban teret enged az ifjúság természetes kibontakozásának is. Itt gyakran tartózkodó viszonyulással találkozunk: a modern és hagyománytól eltérő gondolatoknak egy régi időkből érintetlenül megőrzött szférába való beáramlása iránt, amely azonban nem mindig ilyen egyoldalú és ellenséges irányultságú. A szélsőséges megnyilvánulásoktól eltérően a legtöbb esetben ezek az új elképzelések nem kívánnak egyebet, mint a mai emberi igények szintjére emelni a régi életforma tartozékait, s segíteni annak az átalakulás nehézségeiben: megpróbálni könnyeddé tenni az egyébként igencsak zökkenőkkel teli átformálódást. Az ifjúsági egyletek fiatalos lendületű és modern szellemű megnyilvánulásai és egész tevékenysége éppen ezért az egyházközség mai kívánalmak szerinti életmódjának egyik leghatékonyabb garanciáit képezik abban az értékelésben, amely elfogultság nélkül, természetesen és jóindulattal viszonyul hozzájuk. Az ifjúsági egyleteinkkel szembeni ilyen szellemű magatartás kialakítása egy olyan feladat, amely sok egyházközségünk előtt saját érdekében legsürgetőbb tennivalóként áll.

EGYHÁZ ÉS POLITIKA (II. rész)

VI. A miért politizáljunk kérdése sajátos erdélyi:
számbelileg kisebbségi helyzetünkben

A III. fejezetben a *miért politizáljunk?* elvi és gyakorlati kérdéseit érintettem - általános megközelítésben. A következőkben a sajátos, ún. „kisebbségi politizálásunkról” lesz szó.

1. Bevezető

Minden emberi élet személyes és helyi. Minden helyi életnek megvan az egyetemes és nemzetközi távlatai, de egyedi körülményeivel egy területhez és annak társadalmi helyzetéhez kötött. Így életünket közösségeink kötelékeiben éljük.

Egyházunk, az egyetlen Erdélyben alapított **magyar történelmi egyházként**, amely „közös történelmi múltban élő, és ugyanazon nyelvet beszélő híveket tart és gondoz keretei között”⁴⁷, kötelességszerűen vállalja a nemzeti jelleget.⁴⁸

A nemzeti jelleg felvállalásából természetesen következik erdélyi magyar nemzetközösségünk sajátos létkérdései iránti felelősségvállalás: a meglévő közösségi jogaink védelme, és a megillető, de nem biztosított jogainkért folytatott küzdelem vállalása, ami elválaszthatatlan a politikától. Számbelileg kettős kisebbségi helyzetben létező erdélyi magyar unitárius egyházunknak van tapasztalata az elnyomatásból és jogfosztottságból, ami természetesen önvédelemre ösztönöz. Amennyiben **népegyház** maradunk, nem áll módunkban kitérni a hűség elől.

2. Fogalmi tisztázások

A politika - dolgozatom elején történt - általános meghatározását ki kell egészítenem a számbelileg kisebbségi helyzetből fakadó sajátos szempontokkal.

Eszerint a „**kisebbségi politizálás**”⁴⁹: a jogainkért vívott harc eszköze, s mint ilyen, természetesen nem pártharc, és nem úri huncutság, hanem alapvető szükséglet és kötelesség, jövőnk és létünk iránti felelősségvállalás.

Számbelileg kisebbségben élő nemzeti közösségünk védelmében fellépni (például a csendes etnikai tisztogatás ellen): politika fölötti dolog, elsősorban élettiszteltet. Aki létjogot véd, az több, mint politikus. A „kisebbségi politizálás” ösztönzője sohasem a hatalom, hanem az önvédelem.

- A **közösségi jog** meghatározása: az egy közösségben élő egyének személyes jogainak az eredője, ami több a személyes jogok többes számánál. Olyan sajátos jegyeket is tartalmaz, amelyek csak közösségben élhetők meg.

- A **kisebbség** fogalmának tisztázása:

Mi, erdélyi magyarok egy adott ország határai között *számbelileg kisebbségben élő nemzeti közösség* vagyunk. Tehát elsősorban közösség és nem kisebb-

ség. A szomorú trianoni valóságot kényszeredetten tudomásul vesszük, azonban a kisebbségi (ön)minősítést nem fogadjuk el! Következésképp „kisebbségi politizálásunk”, a jogainkért folytatott érdekvédelmi küzdelmünk, nem szabad helyet adjon az esetleges kisebbségi érzés semmilyen megnyilvánulásának, hanem társuljon inkább a hátrányos helyzetben levők erkölcsi többletre való törekvésével. Ez egy út lehet a politikai fenn- és tisztánmaradáshoz.

3. Szempontok a „kisebbségi politizáláshoz”

- Erdélyi unitárius egyházunk egyszerre **unitárius** és **magyar**, e két jelleg számunkra elválaszthatatlan. Egyházként egyik fő feladata **Isten igazságának** a hirdetése. Amennyiben ez megegyezik „**magyar igazságainkkal**”, másszóval amennyiben meg vagyunk győződve magyar igazságaink isteni eredetéről, hirdetésük ugyancsak feladatunk. (Még akkor is, ha kissé elfogult ellemségeink piros-fehér-zöldnek látják ezt az igazságot, és hirdetése miatt átkot kiáltanak reánk.)

- Egy ilyen felvállalható igazságunk az, hogy a **kisebbség joga az egyenlőséghez éppen a mássága**.⁵⁰ Ezen elv érvényesítéséért szorgalmaznunk kell a fogyatékos többségi demokrácia hiányosságainak pótlását, amit elsősorban a törvényhozás útján, megfelelő alaptörvényekkel lehetséges (alkotmány, különféle önrendelkezési törvények - területi is!, kultusztörvény, tanügyi törvény stb.).

A többségi demokrácia nagy fogyatékosága, hogy a többség akaratát a törvényhozás útján és a törvényesség látszatával rákényszerítheti a számbeli kisebbségre. Például egy tökéletlenül működő demokráciában 51%-nyi többség azt is megszavazhatja, amennyiben a jószándék vagy a nemzetközi nyomás nem tartja vissza, hogy a 49%-nyi kisebbség csak 49%-nyi levegővételre jogosult, s amennyiben ez nem tetszik: hagyja el az országot. Éppen ezért, egy parlamenti demokrácia alapvető feltételként - a demokrácia alapszabályaiként - kellene tartalmazza a **különböző kisebbségek jogainak alkotmányos biztosításait**.⁵¹

Ezen követelmény alapja nem az előnyös megkülönböztetés („pozitív diszkrimináció”) igénylése, hanem az **Isten előtti egyenlőség** elfogadtatása.

- Az előbbi követelményből következik az **egyenjogúság (vagy jog-egyenlőség)** és a teljes **egyenrangúság** közti különbségtétel, nyilván ez utóbbi igénylésével.

Egy példa az egyenjogú és egyenrangú közti különbségre: az egyenjogúság vagy jogegyenlőség azt jelenti, hogy *a meglévő (adott) törvények lehetőségeivel egyformán élhetünk*, azonban ezen törvények lehetnek rosszak és szerfelett igazságtalanok is. Az egyenrangúság több, mint a törvény előtti egyenlőség: *a törvény általi teljes és valós egyenlőséget* jelenti, amit *bármiféle hátrányos megkülönböztetéstől mentes, méltányos és igazságos törvények* biztosíthatnak. Hogy érthetőbbé tegyem az előbbieket, a tanügyi törvény esetét idézem. Ezen, beolvasztásunkat célzó törvény, az 1995. évi változatában lehetőséget ad, hogy a romániai oktatási rendszer bármely intézményében tanulhassunk - a többségi nemzetiségűekkel együtt - *románul*, azonban *az anyanyelvű oktatást* minden

szinten nem engedélyezi. Az egyenrangúság, végső soron, az emberi méltóság egyenlő tiszteletén alapszik.

- Kisebbségi politizálásunk rendjén, jogaink védelme mellett, a **valós megbékélés** szorgalmazása is kötelességünk, ami csakis a másság és méltóság kölcsönös tiszteletére épülhet.

- A valós megbékélés érdekében óvakodnunk kell a **valós szélsőségektől**, és másokat is figyelmeztetni kell szélsőségeikre.

„Egy egyház annyira kötődhet egy nemzeti közösséghez, amennyiben az így vállalt szerepe az egyetemes keresztény értékek alapján is vállalható; amennyiben egy közösséget, mint természetes emberi közösséget véd... Ugyanakkor az egyetemes értékei alapján kell fellépnie a kereszténységnek akkor, amikor egy egyház abszolút értékévé nyilvánítja a nemzetet - vagy bármilyen más közösséget -, s minden mást annak akar alárendelni. Minden egyháznak kötelessége, hogy tiltakozzon” [politikai síkon is! - Sz.L.] „minden olyan szándékkal szemben, amely bármilyen emberi értéket, elkötelezettséget kizárólagossá akar tenni, aminek elkerülhetetlen következménye minden más érték rombolása.”⁵²

- Politikai érdekvédelmünk közvetett módja a **választásokon való részvétel**.

Községünknek vannak olyan egyénei, akik ezt tagadják, a választásoktól elvölől tartózkodnak, és nem értik meg, hogy a választásoktól való távolmaradásunkkal nem a kisebbségi állapotunk hitelesítését tagadjuk meg, hanem élehetlenségünkről és vakságunkról (= valóságghűség ellentéte) teszünk bizonyosságot. És aki törvényhozás útján hagy jármot tenni a nyakába, az törvényesen is méltó annak hurcolására.

4. A számbelileg kisebbségben élő közösségek papjainak politizálásáról

A lelkész politizálása természetes emberi jog gyakorlása. Ez nem vitás. A következőkben a sajátos „kisebbségi” helyzet szemszögéből vizsgálom a *miért* kérdését.

A tömör válasz az lehetne, hogy a kisebbségi sors papok általi, tehát közösségvezetői tisztségben való vállalása kötelesség. Ezen állításon a tételszerű érv-igazolás helyett történelmi példákkal és személyes vélemények megszólaltatásával igyekszem alátámasztani.

Talán sorsszerűség, hogy az erdélyi magyar nép papeszménye: a tudós, tiszteletes prédikátor, ill. plébános, aki nemegyszer mindenese volt népének a történelem folyamán. A rájuk bízottak nemcsak azt várták tőlük, hogy lelki ügyekben legyenek eligazítóik, hanem más területen is. Most csak három nagy XX. századi egyházvezetőre utalok a fenti vonatkozásban: Ferencz József, Márton Áron, Tőkés László (betűrendi sorrendben). Közéleti szereplésük politikai vetülete közismert.

De az érvelést **Dávid Ferenc** példájával is kezdhethetném. Mi lett volna, ha Dávid Ferenc azt mondja: én pap vagyok, nem politizálok, és nem játszik közre a vallásszabadság törvénybe iktatásánál? Bizony, még több nyomorúság... Mert az általa szorgalmazott 1568. évi tordai országgyűlési határozat *nemcsak valláspolitikai* jelentőségű, hanem évszázadokra kiható - az elnyomott erdélyi egyházaknak részleges védelmet nyújtó - *állampolitikai* törvény lett.

A *miért* kérdésre az egyik leghitelesebb válasz Tőkés László püspök úr fogalmazásában a következő: „Amikor azt kérdezik tőlem, hogy miért politizálok, és bírálatok érnek amiatt, hogy nem kizárólag az egyház ügyeivel foglalkozom, olyankor azt szoktam válaszolni, hogy itt mindennek kell lennie az embernek. Nekünk nem adatott meg az a fényűzés, hogy mi válasszunk, hanem minket választ az élet. Ez a sorsunk. Más, szerencsés nemzeteknél a hivatásos politikusok úgy kitermelődnek, mint nálunk a különböző kézműves mesterségek mesteremberei. Itt azonban mindig másoknak kellett vállalniuk ezt a munkaterületet, ilyenformán ez történelmi szükségszerűség. Nem föltétlenül a kis nép nagyot akarása ez, vagy kicsinységünk pusztá tagadó ösztöne. Kénytelenség.”⁵³

Ugyancsak tőle - gyalázói szerint a politika püspökétől - származik az alábbi hivatásértelmezés: „Mivelhogy mi mindig a tüzek oltásával, a mindennapi teendőkkel voltunk/vagyunk elfoglalva, én mindenkor inkább a nemzet napszámosának éreztem magam, semmint teológusnak vagy papnak.”⁵⁴

Végül egy másik találó érvelést idézek: „Mert kevés Krisztus dicsőségét fénylő homlokkal zengeni, mikor mellettünk nap mint nap kaján vigyorral tapossák sárba azt az igazságot, amelyet Krisztus hirdetett, mely a kisebbséget is megilleti, s melyért az egyháznak szót emelni vér szerinti kötelessége.”⁵⁵

Hogy ezen kötelességének eleget tehessen, a kisebbségi egyháznak minőséginek kell lennie. Ehhez pedig minőségi papok kellene, akik híveik egyéni és közösségi védelmét alkalom szerint politikailag is eredményesen megkísérlik. Jó lenne ezt feladatunknak érezni a lelkes- ill. önképzésben, mert ha olyan egyházközségi vezetők leszünk, akik nemzettudata az ún Székely Himnusz éneklésére korlátozódik, és akiknek „világnézete csupán jól álcázott világ-vakság, addig egyház és kisebbség viszonyáról hosszú távon elmélkedni meddő agytorna csupán”⁵⁶

5. A fejezet összefoglalása

A „kisebbségi politizálás” igenlése mellett próbáltam érveket felsorakoztatni. E kérdéssel a mai nehéz, felelősségteljességet kívánó időben szerfelett alkalomszerű foglalkozni. Vállunkon a múlt súlya (a számbelileg kisebbségi állapot), nyakunkon egy utálatos nacionál-kommunista hatalom elnyomása [1996 májusában - Sz. L.], szívünkön jövőnk felelőssége. Ilyen helyzetben számomra elképzelhetetlen a „kisebbségi politizálás” szükségességének megkérdőjelezése. Ha mégis elvből: erkölcsi, vallási megfontolásból vagy ilyen-olyan szellemi fennsőbbiségtudat göggyével távol tartanánk magunkat a politikától, úgy járunk, mint a „bűnösök közti néma cinkos”, aki esetleg azt képzei hallgatásáról, hogy bölcsesség, holott nem veszi észre: nem a bölcs belátás, hanem az elnyomók és saját félelme fogta be a száját. A hallgatás mindig a hóhért hátorítja, a politikától való távolmaradás az elnyomó hatalmat erősíti. Ezt nem ártana tudni, és ehhez tartani magunknak.

VII. Első függelék: az egyház és politika (állam) viszonyának alakulása a kereszténység történetében

A kereszténységnek a politikához való viszonya a teljes elvetés és a teljes azonosulás, a politikai hatalom általi üldöztetés és a legfőbb politikai hata-

lom megszerzésére irányuló törekvés szélsőségei között változott. E viszony változásai szerint a kereszténység történetét három nagy korszakra oszthatjuk:

- (1.) a kezdetektől a IV. század első feléig;

- (2.) az ún. Nagy Konstantin-i korra: a IV. századtól a reformációig, ill. a XVIII. századi felvilágosodásig;

- (3.) a legutóbbi 200 évre.

Az első és harmadik korszak rokon egymással abban a tekintetben, hogy a keresztények mindkettőben egy nemkeresztény, ill. vegyes (többvallású), a kereszténységgel szemben közömbös, vagy éppen ellenséges közélettel álltak szemben.

Az **1. korszak (keresztényüldözések kora)** viszonyára jellemző, hogy a kereszténység nem a megalkuvást, hanem a hit bátor megvallását fogadta el követendő példaként.

A **konstantini fordulat után** a viszony gyökeresen megváltozott, hiszen a hatalom gyakorlóit közt is egyre több keresztény volt. Majd a kereszténység államvallássá nyilvánítása nyomán az egész 2. korszakban kereszténység és közélet elvileg azonos volt, mert a társadalom, az állam, a politika egyaránt hivatalosan kereszténynek nyilvánította magát. E korszak „keresztény” államaiban a vallási és társadalmi élet közötti határ elmosódott: a vallási élet egyben társadalmi élet is volt, és a társadalmi, politikai élet elválaszthatatlanul összefüggött a vallásos világnézet elemeivel. Az egyes keresztények közéleti felelőssége ilyen körülmények között abban nyilvánult meg, hogy az elveket szembesítsék a gyakorlattal, a kinyilvánított igényeket a ténylegesen megélt kereszténységgel.

A keresztény egyház-állam viszony elméleti megalapozójának Ágoston tekinthető. Az egyre erősödő egyház az ő politikaelmélete nyomán a világot két részre osztotta: a kegyelem és a természet tartományára, amelyben a kegyelem az elsődleges. Innen már csak egy lépés azon politikai következtetés levonása, miszerint az egyház fölötté áll a világi politika hatáskörének. Az investitúraharc valójában az egyház harca az ágostoni kegyelemtan politikai érvényesítéséért. A viszony elvi megalapozásához nagyban hozzájárult még Aquinói Tamás: *De regno* című művével.

A korszak legfőbb jellemzője az, hogy az egyház és állam közti szövetség⁵⁷ kereteiben az egyház részéről megindult a hatalomhoz és gazdagsághoz való nagyfokú kötődés, s ezzel nőtt a vallásos igények iránti érzéketlenség⁵⁸, ami válaszút elé állította az öntudatos keresztényeket. Ebben az ellentmondásos helyzetben a keresztények egy része felvette a küzdelmet az evangélium-szerűbb közéletért, a másik, kiábrándult része az elzárkózást, a társadalomnak és közéletnek való hátat fordítást választotta.

Az első csoport legkiválóbb gondolkodói, a visszásságok és eltorzulások, elsősorban az egyházi hatalomvágy ellen hadakozva, már a középkorban eljutnak az egyházi és világi hatalom szétválasztásának gondolatáig (Dante: *Monarchia*), valamint a népfelség: a demokrácia szükségességének megfogalmazásáig (Páduai Marsilius: *Defensor pacis* - 1324). Ezen haladó elvek megvalósulása a felvilágosodás utáni korig várat magára. Addig is az európai

történelemben a felsőbbtség iránti vak engedelmesség tűnt a helyes és általános keresztény politikai magatartásnak.⁵⁹

A **reformáció** ezen a téren is újraértelmezést végzett. Az *ortodox-protestantizmus* felfogása szerint a keresztény ember a Római levél 13. fejezete alapján politizál, a politikai hatalom közvetlenül isteni, mert „nincs más hatalom, csak Istentől” és „a felsőbbtség Isten szolgája a mi javunkra”. (Róm13,4a)

Vajon az elnyomó: ember-, élet- és demokráciaellenes, végső soron: istentelen hatalmak Istentől vannak?

Tény, hogy a történelemben nem találunk tökéletes társadalmi berendezkedést, és minden rendszernek megvannak a maga fogyatékoságai. De az eleve emberellenes rendszerek nem származhatnak Istentől!

Ezért az *én felfogásomban* az állam nem más, mint a népfeltség letéteményese, azáltal, hogy az egész nép bizonyos, őt megillető jogokat átad az általa választott képviselői szervnek (felruházza ezek érvényesítésére), de ezen jogok birtokosa marad; egyáltalán nem mond le róluk, csak átadja, hogy az ő nevében kormányozzanak. A „felsőbbtség” a társadalmi, végső soron a természeti rend szükségességének a következménye, és annyira való Istentől, amennyiben képviselői magatartása, eljárásai, céljai és szándékai is isteniek. Amikor az önkényessé vált államhatalom már nem szolgálja azt a közjót, amire hivatott; amikor alattvalói sorba taszítja és jogaiból kiszákmányolja polgárait; amikor leköti az egyházat és a demokráciát, áthágva ezzel illetékességét, az léte alapjait elvesztette és ellenállásra számíthat. A lázadás, a rendszer megdöntését célzó törekvés ez esetben törvényesen igazolt, sőt több, mint joga, egyenesen kötelessége a megmerényelt és szenvedő népnek. Az egyház üdvös hivatásbetöltést végez, ha ilyen ellenállás megszervezéséhez bármivel hozzájárul. A történelemben erre is találunk gyönyörű példákat.⁶⁰

Visszatérve a történelmi fonalra, a reformáció elterjedésének területén az egyház-állam viszony a gyakorlatban nem sokat változott: megmaradt a szoros kapcsolat, sőt államegyházi kísérletek sem voltak híjával. Példaként említem a skandináv országok evangélikus államegyházait; az egyes svájci kantonok és német református választófejedelemségek példáit; közelebbről az erdélyi „református fejedelem egyháza” állapot elnyomással járó visszasságait.

Az egyház és állam szétválasztása terén a **felvilágosodásnak** volt döntő szerepe. Ekkor kezdődött el az a folyamat, amely során fokozatosan, területileg és lényegileg kisebb-nagyobb mértékben megtörtént a szétválasztás: az egyház *intézményileg* kiszorult az állampolitika mindennapi életéből. Ezzel egy időben megnőtt az elkötelezett, hitüket és hitük kultúráját tudatosan vállaló keresztények *személyes* politikai, társadalmi és közéleti szerepe. Dicséretre méltó egyes egyháziak ilyen jellegű szerepvállalása, amellyel a demokráciák és jogállamok kiépítéséhez, az emberi jogok érvényesítéséhez érdemlegesen hozzájárultak.⁶¹ Külföldi unitárius vonatkozásban főleg az amerikai egyesült államokbeli, angol és Fülöp-szigeteki hittestvéreink példája kiemelendő.

Magyarországon az 1848. évi vallásügyi törvények után, 1894-ben fejeződött be a szétválasztási folyamat, a polgári házasságról és állami anyakönyvezésről hozott törvényekkel.

A XX. század átkos **parancsuralmi rendszerei** az egyház-állam viszonyban is újat hoztak: az egyoldalú függést az utóbbi javára, ami az egyházi önkormányzat elsorvasztásával és a legbelsőbb ügyekbe való beleszólással, majd a legsúlyosabb elnyomással járt.

A teljes szétválasztás napjainkig sokhelyt megvalósult, de még mindig vannak rendkívüli állam-egyház kapcsolatok, vagy ilyen jellegű törekvések és igények. (Pl. több „nemzeti” katolikus egyház, a skandináv evangélikus egyházak vagy a görög és román görögkeleti egyházak esetében.)

A teljhatalmú kommunista rendszerek bukásával az egyház-állam viszony újraértelmeződött, ami nagyjából a rendszer előtti jeleg visszaállítását eredményezte, - jobb házaknál a korigények figyelembevételével.

A **mai** viszony, ill. igény összefoglalása a *szabad államban szabad egyház* elv kellene legyen. Eszerint a szétválasztott állam és egyház között kizárt az alárendelő viszony, ami az Isten és ember szolgálatára hivatott egyházakat az állami hatóságok eszközévé fokozná le. Ehelyett az ember és társadalma szolgálatát célzó egészséges együttműködés kellene jellemezze viszonyukat.

Unitárius Világszövetségünk vonatkozó kongresszusi állásfoglalásai ilyen (jó) irányban mutatnak, és a gyakorlatban is ilyen szellemben vállal politikai szerepet: részt vesz az ENSZ munkájában, hogy segítse azokat a vallásos szervezeteket, amelyek érdekeltek a vallásszabadság védelmében; az IARF kommunikációs hálózatot épít ki a számbelileg kisebbségben élő vallási közösségek megsegítésére, és emellett nyilvános megmozdulásokat is támogat a vallásszabadság és az alapvető emberi jogok érdekében.⁶² Tehát az IARF politikai területen az emberi jogokra (kiemelten „szívügyünkre”, a vallás- és lelkiismereti szabadságra) összpontosít; és fellépése hiteles, lévén egy olyan kisebbségi közösségek társulata, amelyek az idők folyamán rengeteg hátrányos megkülönböztetést és üldöztetést szenvedtek, de egyháztörténelmükhöz vérontás és elnyomás nem tapad.

Magyar unitárius egyházunkról ugyanez mondható el.

Egyházunk működésének kezdete az unitárius fejedelem által vezetett Erdély történelmének azon éveire esik, amikor - az 1568. évi tordai, majd az 1571. évi marosvásárhelyi országgyűlési határozatok következtében - a vallásszabadság és vallási türelem földjévé lett. Egyházunk ezen vívmányhoz való hozzájárulása ismert. János Zsigmond halála után egyházunk államhoz való viszonyát közel 300 éven keresztül az elnyomás jellemezte (az ellenreformációs katolikus és a dicsőséges református fejedelmek, valamint a közvetlen vagy közvetett hécsi kormányzás idejében egyaránt). Ezen belül voltak időszakok, amikor az állampolitikából teljesen kizártak, de a politikai önvédelmet a vallásszabadság törvénye, valamint a legkiválóbb világi és egyházi híveink hozzáértő tevékenysége részben biztosította. A XIX. század második felében kezdődő új korszakban egyházunk általában a társadalmi fejlődés és az emberi jogok érvényesítése mellett foglalt állást. Unitárius nagyjaink az ember- és egyházpróbáló XX. században sem zárkóztak el a politikai szerepvállalástól. Közéleti kötelességeiknek eleget tettek az alkalmas időkben; az alkalmatlan időkben pedig a lehetőségek szerint. A két világháború közötti „első román világháború” egyházunk példásan felvállalta nemzeti kötelezettségeit. Ez nem azt

jelenti, hogy a „második román világ” kommunisták uralta évtizedeiben megalkuvó egyház lettünk volna, sőt az 1956-os események után az unitárius egyházi személyek számarányukon felül kerültek a kommunista börtönökbe. De emellett büszkén nézhetünk fel magyar testvéregházaink olyan nagyjaira, mint Márton Áron, Mindszenty József és Tőkés László, akik alkatmatlan időkben való kiállása felbecsülhetetlen értékű és örök példa. Ők is megkapták jutalmukat: börtönt, száműzetést és üldözést - állami kitüntetést egyikük sem...

VIII. Második függelék: Egyházpolitika

A fogalomtisztázásnál láttuk, hogy az egyházpolitika jelentésbelileg független az egyház és politika kérdésétől, mondhatni: más lapra tartozik. Az egyházvezetőség eljárásmodszereit jelenti, belső ügyei rendezésére.

DE: ahhoz, hogy az egyház hozzájárulhasson a demokrácia felépítéséhez és kiteljesítéséhez, szükséges, hogy saját maga is demokratizálódjon: tisztává és átlátszóvá váljon minden szinten és vonatkozásban; az élő önkormányzati elv szellemében vezetői fogadják el az alulról jövő jószándékú híralatot, és vegyék figyelembe a fejlődést, kibontakozást és erősödést eredményezhető kezdeményezéseket. Unitárius örökségünk védelme a múltra épülő fejlődés munkálását is jelenti - mindez szoros összefüggésben az előbbiekkal. A *szabad államban szabad egyház* követelménnyel, a *demokratikus államban demokratikus egyház* is korigény.

Eszerint, a jelen és jövő politikai kihívásaival szemben, olyan egyházakra van szükség, amelyek nem követnek „restaurációs törekvéseket, amelyek az új szellemi és vallási kihívásokra nem a hierarchia és a bürokrácia eszközeivel válaszolnak, hanem kifelé és befelé, alapjukhoz közel, a problémák tudatában fejtik ki tevékenységüket. Amelyek nem centralisztikusan, hanem pluralisztikusan szerveződnek, amelyek nem dogmatikus beállítottságúak, hanem képesek a párbeszédre. Nem önmaguk körül forognak, nem önelégültek, hanem minden hitbéli kétely mellett a jövő kérdéseit önkritikusan és a megújulást keresve közelítik meg.” (Hans Küng)⁶³ Mert „egy bürokratikus, tekintélyelvű egyház harikádokat emelne egy szabad és szolidáris társadalom felépítése elé, és ő maga is elpusztulna. Ellenben egy közösségi egyház hozzájárul az olyan társadalom felépítéséhez, amilyenre az emberiség vágyik.”⁶⁴

IX. Összefoglalás

Ha egy mondatban kellene összefoglalnom dolgozatomat, ez a következő lenne: **az igazság uralta új Menny várása számomra az igazságos Földért való politikai harcot kötelezően jelenti.**

Jegyzetek

⁴⁷ Tamási Áron

⁴⁸ Lásd még a következő érvelést e kérdésben: „Az emberiségnek minden egyén különböző közösségek tagjaként része, kikerülhetetlenül beleágyazódik közösségekbe, amelyekből felépül az emberi társadalom, s amelyeknek védelme hozzátartozik az egyház azon egyetemes elkötelezettségéhez, hogy az életet, a teljes életet próbálja védelmezni. Ilyen értelemben kötelesség az,

ha az egyház vállal egy közösséget. " - Zalatnay István: Etnikai közösség: kihívás és feladat az egyházak számára régióinkban. In: Egyház és Világ, 1991/15-16, 23k.

⁴⁹ Tőkés László, a sajátos: számbelileg kisebbségi közösségeink létkérdéseinek megközelítésénél használja a kisebbségi teológia fogalmát, amely „emberi és közösségi magatartásunk és politikai viszonyulásunk kialakításában egyaránt hasznunkra lehet. " - Tőkés László: A kisebbség teológiájához, Ideje van a szólásnak, Nagyvárad, 1993, 7–17.

⁵⁰ „ A kisebbség joga az élethez a mássága. " - Németh László

⁵¹ Egy svájci egyetemi tanár, Kőgi azt írta egyszer az 1950-es években: a demokrácia nem abból áll, hogy a többség kérelhetetlenül érvényesíti és véghezviszi jogait, hanem inkább abban, hogy milyen lelkiületet tanúsít az alkotmányhoz hűnek maradó kisebbségekkel való bánásmódban.

⁵² Zalatnay István: i. m.

⁵³ Tőkés László, a 21. jegyzetnél i. m. 74.

⁵⁴ Uo. 73.

⁵⁵ G. G. (?) : Egyház és kisebbség. In: Egyház és világ, 1990/10, 40–41.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ A görögkeleti egyház-állam közti kapcsolat tanában van egy jellegzetes fogalom: *symphonia*. Körülbelüli jelentése: isteni összhang. Oroszországban az 1905. évi forradalom előtt ez jellemezte az egyház-állam viszonyt.

⁵⁸ „Az egyház megnövekedett hatalomban és gazdagságban, de kisebblétté erényekben.” - Jeromos (egyházatyja)

⁵⁹ A fenti (reformációig terjedő) részt a következő tanulmányok alapján állítottam össze: Boros János: Ember és közösség, továbbá Katus László: Keresztény közélet és történelem. Mindkettő a Kereszténység és közélet, Bp. - Pécs, 1991, tanulmánykötetben jelent meg.

⁶⁰ 1986. II. 22–25. között 77 óra alatt a Fülöp-szigetek halálra szánt, de reménykedő népe felszabadította magát egy 14 éves zsarnokság elnyomása alól. A nép mögött, között és előtt ott állt a nemzeti katolikus egyház, amely politikai fellépése révén „beoltotta a forradalomba a hit megmentő erejét”. Először a katolikus egyház történelmében, a vezetők hirdették meg a forradalmat, és nem csupán utólag ismerték el annak az eseményeket. Ez úgy történt, hogy a püspökkari konferencia egy nyilatkozatban a frissen lezajlott elnökválasztásokat „páratlan csalások sorozataként” bélyegezte meg, s elítélték a szavazók tudatos félrevezetését, a szavazatok tömeges megvásárlását, a megfélemlítést, a zaklatást, az erőszakot és a gyilkosságokat. Ezután figyelmeztették a kormányt, hogy nincs erkölcsi alapja a hatalom megtartására, és felszólították, hogy amennyiben nem teszi jóvá hibáját, akkor a nép erkölcsi kötelessége lesz, hogy ezt megtegye - erőszakmentes ellenállás útján. A nyilatkozat felolvasása a Győzelem Miséjén történt, egymillió ember jelenlétében, és a forradalom közvetlen kezdetének tekinthető. A háromnapos forradalom az egyház vezetése alatt erőszak nélkül zajlott le.

⁶¹ Pl. jó tudni, hogy a különböző vallásos vezetők az elsők között voltak, akik elősegítették az ENSZ Egyetemes Emberi Jogok Nyilatkozatának megalkotását.

⁶² Robert Traer: Hit és szabadság. In: Keresztény Magvető, 1993/1, 34.

⁶³ Hans Küng: i. m. 174.

⁶⁴ Stefan Wilkanowicz: A demokrácia tízparancsolata keresztény megközelítésben. In: Egyház és Világ, 1991/18, 4.

KOVÁCS ISTVÁN

VOLTAIRE (II. rész)

„Mindig meg leszek győződve róla, hogy az óra az órás létezését, a világegyetem pedig Isten létezését bizonyítja.” (Voltaire)

2. FILOZÓFIÁJA

A francia felvilágosodás filozófiáját a racionalizmus uralma jellemzi. Már első nagy képviselője, Pierre Bayle (1647-1706), a Descartes-i racionalizmusból¹ kiindulva leszögezi: *„Az ész a legmagasabb ítélőszék, amely legfelsőfokon és fellebbezés nélkül dönt mindenről.”*

Bár a 18. századi francia filozófia már inkább az angol empirizmus hagyományaira épít², általános világnézeti értelemben - minden empirizmusa, szenzualizmusa és materializmusa ellenére - mindvégig megőrzi a racionalista hagyományt.³ E tágabb értelemben vett racionalizmus szerint a világ alapvetően észelvekkel magyarázható. Helvétius (1715–1771) megállapítása: *„Elveim egyedüli bírója az ész és a tapasztalat”* - az egész francia felvilágosodásra jellemző.

„Minden embert a maga százada alakít ki” - írta Voltaire. Ő sem képez kivételt. Voltaire ugyanis nem rendszeralkotó elme. Több filozófiai rendszert próbál ötvözni, hogy erre az alapra felépíthesse saját elméleti rendszerét. Mindenekelőtt Locke (1632–1704) mérsékelt agnosztikus empirizmusát veszi át. Locke - akárcsak Descartes - az egyén benső intellektuális világából indul ki, ám e világ tartalmait, Descartes-tal ellentétben, nem belülről, velünk született ideákból származtatja, hanem külső tapasztalathól.⁴

A megismerés forrása tehát a tapasztalat. De amíg Descartes-nál a racionalitás mindent áthatott, addig Locke szubsztancia-fogalma elvi határra utal a tapasztalati megismerés területén, valami végképp kifürkészhetetlenre, s a tapasztalati tudás eme elvi korlátozottsága mellett csak a matematikai és erkölcsi ismeret lehet teljes és tökéletesen bizonyos.

Voltaire ugyanakkor mélyen gyökerezik abban a szkeptikus hagyományban is, amely számára az ember feletti elmélkedés általában mindenfajta rendszeralkotás megalapozottságának kétségbevonásához kiindulópontot képez. Ez tulajdonképpen Montaigne vonala, aki - mint Pascal mondja - *„mindenre kiterjeszti általános és oly messzemenő kételkedését, hogy ez a kétkedés önmagát is megsemmisíti, más szóval, kétkedik abban, hogy kétkedik, mivel*

pedig abban is kétkedik, bizonytalansága szakadatlanul és pihenés nélkül körben jár, egyformán cáfolva azokat, akik azt mondják, hogy minden bizonytalan, és azokat, akik azt állítják, hogy nem minden kétséges; ő ugyanis semmit sem akar állítani."

Mindez Voltaire műveiben is megvan. „*A kétely nem valami kellemes állapot, de a bizonyosság nevelésének*” - írja a Filozófiai szótár elején, és „védőszentjéül” Tamást választja, „*aki mindig ragaszkodott ahhoz, hogy saját kezével vizsgálja meg a dolgokat.*”⁵

Csakhogya a vég nélküli kételkedés, amely az állandó pro és contra Voltaire-i dialektikában jut kifejezésre, s szinte mániákus szükséglettől űzve von kétségbe minden tételt, hogy összevesse a nézeteket a tényekkel, s saját nézeteit sem kímélve, visszájára fordítva „logikus” gondolatait, ellentmondásos formába ötvözve a különféle - de „az életben előforduló” - lehetséges megoldásokat: végsősoron Voltaire helyes zavarát, bizonytalanságát juttatja kifejezésre.

Mindennek eredményeként, Voltaire filozófiája tele van ellentmondásokkal. Ugyanazokban a művekben és ugyanazokban a szövegekben, ahol Voltaire a „nyilvánvalóságokról” - Istenről, a gondviselés rendjében levő természeti világ célszerűségéről, a világmindenség örök törvényeiről, és az élet racionális alakíthatóságának lehetőségéről - beszél, gyakran helyet kap a kéttség és a zavar is. Ez nemcsak bizonytalanná teszi, de sokszor kétségbe is vonja mindazt, amit az előbb még oly határozottan állított.

Voltaire igyekszik racionálisan bizonyítani Isten létezését. Newton elméletéből kiindulva, rendszerezni akarja a belőle fakadó következtetéseket. A világmindenségben - Newton nyomán - felfedezett tervszerű rend és célszerűség: az „isteni kéz” tevékenységére utal, a világ berendezésének isteni rendjét hirdeti. Más szóval: „a világ legtávolabbi és legapróbb részleteiben is szembe-tűnő célszerű törekvés, azaz inkább a célszerű törekvések végtelen gazdagsága” - a világegyetem összhangja - Isten létét bizonyítja.

Voltaire számára tehát Isten a világmagyarázat hasznos elve: „*ha Isten nem volna, ki kellene találni.*” A világegyetem rendjének ez a motívuma pedig azért lesz a Voltaire-i filozófia kulcsfontosságú tétele, mert éppen ez szolgáltatja az előfeltételeket az Isten által - a természet rendjét kormányzó fizikai törvényekkel analóg módon - elrendelt, változhatatlan és egyetemes, minden ember szívébe beleírt erkölcsi törvények tételéhez. Ahogyan Newton a nehéz-kedés törvényében felfedezte a világmindenség célszerű szervezetének alapvető és változhatatlan fizikai törvényét, úgy kell felfedeznie a felvilágosodott filozófiának a bennünk élő erkölcsi törvényt.

A racionalista hagyomány értelmében ez azt jelenti számára, hogy *a világ ésszerű és az ész alapján magyarázható* is. Voltaire, aki - akárcsak később Kant - a bennünk élő erkölcsi törvény elsődlegességét hangsúlyozza, ennek alapján nemcsak elhatárolja magát a tételes vallástól⁶, de ami fontosabb: ideológiai alapot teremt a tapasztalati világ megváltoztatásához. Mégpedig *optimista* alapot, mert ha a világmindenségben „lépten-nyomon” rendet és célszerűséget találunk, nem nyugodhatunk bele a társadalom és az egyén életében uralkodó rendetlenségbe és zűrzavarba. A felvilágosult filozófia által - a világmindenségben - felfedett rend és célszerűség, a bennünk levő erkölcsi

törvény: az emberi világ zűrzavarát az emberi közösség ésszerű szervezetévé változtathatja.

Ez a newtoni elméletre felépített világnézeti konstrukció lényegében Voltaire „*teista hitvallása*.”⁷ Indítékait találóan jellemzi a deisták⁸ és teisták közötti különbséget magyarázó Holbach⁹, aki szerint a deistáknak „*csak azért van szükségük Istenre, hogy elkezdje a természetet, s miután ezt megtette, mindaz, ami történik, az első lökés következménye.*” A deisták szerint tehát Isten „*tökéletesen közönyös teremtményei iránt, semmiféle kapcsolata nincs velük.*” Ezzel szemben - folytatja Holbach - a teisták „*közeli kapcsolatot feltételeznek az egyetlen tényező és az emberi faj között. Elméje termékenységétől függően mindegyik bővíti vagy szűkíti e kapcsolatok szféráját... Nem elégszenek meg a deisták mozdulatlan és közönyös istenével, közelebbi Istenre van szükségük, aki legalábbis segíthet nekik e világ bizonyos titkainak megmagyarázásában.*”

Holbach magyarázata lényegében azt a teizmust foglalja össze, amelyet Voltaire a Newton filozófiájának elemei (1738) című filozófiai művének elején mond el.

Isten fogalmát tehát Voltaire meglehetősen korán szembeállítja a „*vak szükségszerűség*” fogalmával. Isten eszméje - mondja Voltaire - a sajátmaga és teremtményei közti kapcsolat nélkül csak meddő eszme lenne.

A „Newton filozófiájának elemei”-ben kifejtett Voltaire-i teizmus¹⁰ tehát szembeszáll a természeti törvénynek alávetett Isten fogalmával. Voltaire számára e szempontból alapvető fontosságú a Spinozával folytatott polémia és a Descartes személyében a deizmust és annak „első lökés” elméletét támadó bírálat, mert amíg a deistáknak „attól kezdve nincs többé szükségük Istenre”, addig Voltaire-nek nélkülözhetetlen Isten jelenléte, hogy a vele meghatározott viszonyban levő ember érezze meghatározott kötelességeit, vagy - ismét Holbach találó szavaival - higgye: „*hogy csak úgy tetszhetik neki, ha utánozza jószágát és hozzá hasonlóan jól tesz teremtményeivel.*”

Ha ugyanis Isten „korlátozza” a világmindenség törvénye - véli Voltaire a természeti törvénynek alávetett Isten spinozai koncepciója ellen harcolva -, akkor egybeolvad vele, immanensé válik a természet világában.

Úgy tűnik azonban, hogy midőn Voltaire-nek - több-kevesebb meggyőző erővel - sikerült megalkotnia ezt a metafizikai világképet - az „abszolút szabad”, tehát saját törvényei felett is uralkodó és az emberek javát is tudatosan szem előtt tartó Legfelső Lényről, valamint a teremtett „lehetséges világok legjobbjáról” és az abban uralkodó rend és célszerűségről -, még a newtonizmus népszerűsítésének idején, szembe kellett néznie bizonyos „nehézségekkel” is. Ezek a „nehézségek” főként az Isten és a világ közti viszony megjelenítése rendjén jelentkeznek fejtegetéseiben, s a filozófiájában található ellentmondások forrását is ezekben kell keresnünk.

Ha az önmaga által megszabott törvény révén, a világmindenségen uralkodó Isten szabad Isten, aki saját törvényeinek is ura, akkor azt jelenti-e ez, hogy Isten megváltoztathatja a saját maga által létrehozott törvényt, és „mint

egykor megszabta a csillagok mozgásának ilyen és nem más irányát”, képes saját akaratával megváltoztatni az események menetét?

Ez a kérdés, mint Voltaire-t mindig foglalkoztató probléma, már a legelső műveiben is megjelenik. Így a Newton filozófiájának elemei-ben, a Newton–Leibniz vita ismertetése rendjén: Newton teológiai felfogását a határozott dualizmus és Isten szabad akaratára szellemében magyarázva, Voltaire inkább e felfogásnak helyesel, de közvetlenül mégsem foglal állást Leibniz ellen. Leibniz ugyanis azt az ellenvetést teszi, hogy a világ létezésének egyetlen oka az isteni akarat, és *„Isten mindenben azt csinálta, ami a legjobb, mivel ha nem azt csinálta volna, ami a legjobb, semmi oka nem lett volna, hogy azt tegye”*, s ezzel egyben elutasítja a Newton teológiai koncepcióit magyarázó „szeszélyes alkotó”-nak bizonyuló istenét.¹¹

Voltaire kitér a válasz elől, s „a dolgot az értelmes olvasó vizsgálatára bízza”, ami - úgy tűnik - megengedi azt a feltevést, hogy Voltaire azért jár el így, mert - saját, e kérdésben való bizonytalankodása miatt¹² - „sarkigazságai-ba” szeretné beilleszteni egységes egészbe foglalva mindkét nézetet.¹³

Az is lehetséges, hogy Voltaire - az Isten és világ viszony megjelenítése rendjén -, két különböző dolgot kíván „egy csapásra elintézni”. Egyrészt, ezt a viszonyt - épp a belőle fakadó erkölcsi megfontolások alapján - a természeti törvényt szabadon teremtő Isten dualisztikus perspektívájában kell bemutatnia; másrészt viszont - a csoda teológiai koncepciója ellen folytatott vita szükségletei miatt is - hangsúlyoznia kell a természet örök rendjének sérthetetlenségét. Ez utóbbival „korlátozza” ugyan Isten szabadságát, de inkább hajlik erre a „megoldásra”, mert - mint racionalista gondolkodó - eleve idegenkedik a csoda lehetőségének elfogadásától: *„A csoda az isteni, változhatatlan, örök, matematikai törvények megerősökölése.”* - Igaz, csak késői műveiben vont le ilyen - a csoda lehetőségét racionálisan elutasító - radikális következtetéseket.¹⁴

Mindezek az ellentmondásokká sűrűsödő „nehézségek” és „bizonytalankodások” Voltaire filozófiájának belső konfliktusait mutatják. Már a korai művekben megjelenő, két különálló és ellentétes istenfogalom - a teista, az „abszolút szabad” és az emberek javát tudatosan szem előtt tartó; illetve a deista, a természeti törvény „kereteiben” cselekvő Isten -, aránylag békésen „megfér” egymással, ami azzal magyarázható, hogy ezt a problémát - egyelőre - háttérbe szorítja a „világ rendjéről” kialakított optimista meggyőződés. *„Miért rémítene meg bennünket létezésünk ténye? - kérdi Voltaire. - Életünk nem is olyan boldogtalan, mint be akarják beszélni nekünk. Vakbuzgó gondolat úgy tekinteni a világmindenséget, mint a gyötrelmek helyét, és minden embert kivégzésre váró gonosztevőnek látni; másrészt viszont szibarita álmodozás, hogy a világ a gyönyörök völgye, ahol csak kellemességek érhetnek bennünket. Az a gondolat, hogy a Föld, az emberek és az állatok olyanok, amilyeneknek a gondviselés rendjében lenniük kell - véleményem szerint a józanul gondolkodó ember álláspontja.”*

Az a körülmény azonban, hogy Voltaire sokféle szerencsétlenségtől és csalódástól sújtott emberi életet élt, felszínre hozta filozófiájának ellentmondá-

sait, jelentőségük teljes súlyával állítva őket elmékedései előterébe, egyben a leglényegesebb törést okozva filozófiájában.

„A józanul gondolkodó ember álláspontja” szerinti gondviselés „nyilvánvalósága” korántsem bizonyult olyan nyilvánvalónak, amikor 1755. november 1-én a szörnyű lisszaboni földrengés híre alapjaiban rendítette meg a Tökéletes Lény akarata által létrehozott világrend Voltaire-i koncepcióját. Ekkor jelenik meg teljes jelentőségében és élességében a Voltaire-t gyöttrő nagy dilemma, hogy: *Isten képes-e beavatkozni a világ sorsának alakulásába, vagy Őt is kötik az általa egyszer s mindenkorra elrendelt, változhatatlan természeti törvények?* Elmondhatjuk-e, hogy ami Lisszabonban történt, a szabad és a jó Isten által felállított örök törvények következménye?

A katasztrófa ráadásul Mindszentek napján történt, midőn a templomok zsúfolásig tele voltak hívőkkel, s mintegy harmincezer ember pusztult el. A francia papság úgy magyarázta a szerencsétlenséget, mint a lisszaboni nép bűneinek büntetését. Voltaire rettenetes haragra gerjedt, és szenvedélyes költeményt írt, melyben hosszan sorolja a földrengés szörnyűségeit - „borzalmas romok, omladékok, por és hamu, anyák és gyermekek összekeveredett holtteste, a márványtörmelékek között szétszórt emberi maradványok, több ezernyi vérező szerencsétlen, élve eltemetett, segítség nélkül elpusztuló sebesültek” -, melyek nyomán a Föld „boldogtalan földdé” válik, amely „minden halandó lény iszonyú gyülekezete, senkinek sem kellő kínszenvedések találkozásának örökös helye.” Voltaire-t nem elégti ki Spinoza válasza, hogy *a jó és rossz csak emberi fogalmak, nem alkalmazhatók a világegyetemre.* - Hol van a gondviselés? - kérdezi a „boldogtalan halandónak” bizonyuló Voltaire, a Lisszabonról szóló költeményben. Istennek, ennek az „örök művésznek”, aki „*kezében tartja céljai megvalósításának minden lehetőségét*”: végtelen lehetősége volt arra, hogy másképpen irányítsa a szerencsétlen város sorsát. „Ne állítsátok szembe felháborodott szívemmel a szükségszerűség ama változhatatlan törvényét - írja Voltaire. - *Isten kezében tartja az okok láncát, de őt magát az nem köti meg.*”¹⁶

A „világmindenség törvénye” által korlátozott Isten, aki nem képes megváltoztatni ezt a törvényt: nem mindenható Isten. De Isten, aki saját szuverén akaratából szabadon teremti azokat az „örök törvényeket”, amelyeknek következményei a lisszaboni „szörnyűségek”: nem igazságos Isten. S a Voltaire-i teológia eme „zsákutcájából” a *csoda* teológiai koncepciójának spekulatív bevonásával¹⁷ sem lehet kiutat találni.

A „Költemény Lisszabonról” magas hőfoka, erőteljes kérdései, sőt a Legfelső Lényhez címzett vádjai ellenére, végső kicsengésében mégis olyan mű, amely - „*mindenek ellenére*” - ragaszkodik Isten jóságához, és - bár ezt „*nem foghatjuk fel*” - továbbra is a világ berendezésének elmésségét hirdeti.¹⁸

Csakhogy mindez azt mutatja, hogy Voltaire a lisszaboni válság előtti teológiai optimizmusa idején is meglevő - a természeti törvényt szabadon teremtő, illetve a természeti törvények alávetett istenfogalmak közti - ellentmondásra ezennel - a konfliktus drámai kiéleződése idején - sem képes kielégítő megoldást találni. A lisszaboni földrengést követő, pesszimizmusban jelentkező szellemi törés következtében, Voltaire istenfogalma - a gondolko-

dásában addig is fellelhető - deista irányba „csúszik”. Ez azt jelenti, hogy Isten továbbra is a világmagyarázat hasznos elve marad Voltaire számára: Isten adta meg az első lökést a Newton törvényei szerint mozgó világnak és teremtette meg az anyagot úgy, hogy rendelkezék a gondolkodás képességével, de Isten személye egyre inkább felolvad az örök mechanizmusban, immanensé válik a természet világában. Mindezt a Voltaire-i reflexiók mélyebb rétegeit felvillantó és filozófiájának csúcspontját jelentő kisregényében, a *Candide*-ban követhetjük nyomon.

Mint említettük már, *Rousseau* nyilvánosan válaszolt a lisszaboni földrengéssel kapcsolatos költeményre, s válaszában - az embert érő szerencsétlenségekért - az embereket vádolta: „ha künn élnének a mezőn, nem pusztulnának el ily nagy számban.” Voltaire-t mélységesen felháborította e naturalista teodicea, s válaszképpen megírta a *Candide*-ot, melyben - többek között - maró gúnnyal figurázta ki Pangloss doktort, aki mindig bebizonyítja, hogy „*minden ami van, szükségképpen a legjobb célt szolgálja.*”

Függetlenül ettől, a *Candide*-világa alapvetően kompromittálja a „lisszaboni válság” előtti Voltaire-i filozófiát: Nincs a világnak olyan „rendje”, ahol az emberi mikrovilág örülete csak apró disszonancia, mely korántsem árnyékolja be Isten jóságát, és beláthatatlan művének elmésségét. Az emberi örület, a háború és a türelmetlenség, a kaszthabonák és rabszolgatartó kegyetlenkedések világa a kozmikus örület tébolyult ritmusában kavargó, amely nemcsak közböbs az emberi nem szenvedései iránt, de még szaporítja is az emberi világ szerencsétlenségeit és szenvedéseit.

Olyan világ ez, amely semmi jót nem várhat Istentől. A természet törvénye az emberi faj szenvedései, gyötrelmei révén, sőt nagy részének pusztulása árán valósul meg. „*A földrengés nem újdonság* - tanítja Pangloss doktor a romok alá temetett *Candide*-ot. - *Lima város ugyanilyen rengéseket érzett tavaly, mégpedig Dél-Amerikában: egyforma okok, egyforma okozatok... Mert ugye - mondta -, eddig minden a legeslegjobban történt; mert ha van vulkán Lisszabonban, ez a vulkán nem lehet másutt; mert hiszen teljesen lehetetlen, hogy a dolgok, ugyebár, ne ott legyenek, ahol vannak; egyszóval, minden a legjobban van.*”¹⁹

De nem újdonság a Pangloss orrát és szemét rágó „*francbetegség*” sem; ugyanolyan okok, ugyanolyan következmények. Így kompromittálódik a célok koncepciója. Bár igaz, hogy „*nincsenek olyan cél-okok, amelyeknek okozata a teológia lenne. A teológia nem az isteni terv része, hanem az emberek reménytelen ostobaságának következménye.*” De mivel „*mindmáig csak Európában ismerik a bajt (t.i. a vérbajt), akár a vallási villongásokat*”²⁰, Isten megosztja a kétes dicsőséget az emberekkel, és „*a világot csak avégből teremtették, hogy legyen min mérgelednünk.*”²¹ De különben meglehet, hogy ezt sem érdemes, mivel épp úgy fölöslegesnek bizonyul, mint a *Candide* hőseinek a bölcs dervistől érdeklődni az ember teremtésének célja felől. Hiszen miért tartozna épp ez ránk, amikor még az életben elszünetelt szerencsétlenségek és balsikerek áradatának értelme és célja is megfejthetetlen, érthetetlen titok marad számunkra?! Sőt, a Legfelső Lény számára még az is teljesen mindegy, hogy jól avagy rosszul élünk ezen a földön.²²

Ez Voltaire válasza 1759-ben, a lehetséges világok legjobbjának, s a gondviselés rendje „nyilvánvalóságának” kérdésében. Mindez pedig azt sejteti, hogy Voltaire-t - a lisszaboni válság óta - valami kimondatlan „balsejtelem” gyötri. Mégpedig az, hogy a Legfelső Lény által az „egésznek kiszabott” cél és értelem: *az emberre való tekintet nélkül halad az önmegvalósulás útjain!*

Ellentmondásba keveredtünk-e, amikor előzőleg úgy vélekedtünk, hogy „végsősoron” a Candide is *optimista* mű?

Igen, de ez ismét csak a Voltaire-i szellem nyugtalan mozgékonyságának, ellentmondásosságának tulajdonítható. S Voltaire mesteri - és szinte vég nélküli pro és kontra - dialektikája épp filozófiai kisregényeiben és párbeszédekben nyilvánul meg a legteljesebben. Történeteinek sokfélesége mellett a *szerkezeti elv* általában ugyanaz:

„Íme, itt egy elmélet. A dolog bonyolult. Vannak mellette és ellene szóló érvek. Hogy megvilágítsuk az ügyet, a mellette és ellene szóló érveket az elméletről vitázó személyek párbeszédébe rendezzük. Hogy a dolog konkrétabb legyen, úgy képzeljük, hogy az illető elmélet védelmezője filozófus, a másik pedig messziről jött, egészen egyszerű ember... Elképzeljük a két beszélgetőt, amint az illető elméletről párbeszédet folytat, az érveket pedig maga az élet szolgáltatja. Az elméletet annak közvetítésével adjuk elő, amit mellette és ellene fel lehet hozni. Akkor az érvek és ellenérvek drámai fordulatot vesznek. Szerepelhet csak két személy, de lehetnek többen is, és mindegyikük más álláspontot képvisel. Ami eddig a gondolat világába tartozott, nyilvánvaló, élő és drámai lesz. Mindaz, ami a történelmi fejlődés nyomán csak múlt volt, közvetlenné válik; az emberek nézetei drámai jelleget öltenek; együttvéve megteremtik az antitezisekkel szaggatott dialektikus egységet.”²³

Mindennek - a Candide drámai konstrukciója esetében is - csak az elbeszélő lángelméje adja meg az egység és a rend látszatát. Ha ellenben megpróbáljuk ízekre szedni, részeire bontani, akkor feltárulnak különböző mondanivalójú síkjai és egymásnak ellentmondó részei. Ekkor ugyanis a párbeszéd minden oldala kölcsönösen tagadva és kizárva egymást, ellentétes nézeteket hangoztatva, ugyanannak a Voltaire-nak különböző érveit hangoztatja. Így válik láthatóvá, hogy bár az elbeszélő katasztrófa-kitaláló leleménye a szerencsétlenségek és balsikerek egész áradatát zúdítja hőseire - mert Voltaire kisregényei állandóan az abszurdum peremére vezetnek bennünket -, a szerző mégsem a katasztrófa, hanem a *megbékélés*, az *igenlés* hangulatát sugallja. Ezek a Voltaire-i „fél-happy-endek” sokszor távol állanak ugyan a meggyőző megoldás optimumától, de a szerző sem hőseit, sem olvasóit nem engedi az abszurdum szakadékába zuhanni.

Mindez azért figyelemre méltó, mert Voltaire a konkrét emberi létezés problémái rendjén, ha azzal nem is vádolható, hogy „visszalopja” korábbi optimizmusát, de: „nem akarja elvenni a reménységet.” - „Mert végtére is filozófus vagyok: nem illik, hogy megtagadjam magam” - írja a Candide-ban; s bár az emberi világ örülete a kozmikus örület tébolyában kavarog, ami „beárnyékolja” ugyan a Legfelső Lény jóságát, de Földünk azért „nem egészen” a világmindenség örültjeinek kórháza, mint a jó szellem magyarázza Memnonnak, aki elveszítette egyetlen szemét, mert úgy határozott, hogy tökéletesen ésszerű

lesz. Martin pedig hiába jut arra a következtetésre, hogy „*az ember vagy a nyugtalanság örökös kínjaira született, vagy pedig az unalom letargiájára*”, mert Candide nem ért vele egyet, mivel „*semmit sem állít határozottan.*”²⁴

A Föld maga - hasonlóképpen - nemcsak az abszurdum színtere, hanem emberi örömök szülője is; egyébként még Eldorádó is létezik. Sőt, piros bárnyokban és cukrozott gyümölcsökben is gyönyörködhetünk, ha megkeressük azokat a helyeket, amelyeket a világ őrlete még nem ért el. Candide „paradicsomi kertjében” pedig „mindenki próbálta gyakorolni a maga tudását és képességeit”, mégpedig a „*dolgozzunk, ne okoskodjunk!*” elv alapján, s ennek eredményeként minden „szépen gyümölcsözött.” Olykor azért még okoskodásra is marad idő, észrevenni, hogy azért mégis „*minden esemény egyetlen láncsort alkot ezen a legeslegjobb világon*”, amit végül még Candide is elismer, habár ő nem szokott semmit sem határozottan állítani: „*Igaz, úgy van - felelte Candide. - De vár ám a munka a kertben.*”²⁵

Hogy alig néhány oldallal előbb a cél-okok világa szolgáltat még olyan meglepetéseket, amelyek „még kétkedőbbé” tették Candide-ot, s „még inkább megzavarták” a derék Leibniz-Pangloss? Hogy a cél-okok világa ugyanígy jelentkezhetne egy napon vulkánkitöréssel vagy földrengéssel is Candide kertecskéjének művelői előtt? Ebben igazán nem lenne „semmi rendkívüli”. Végsősoron: „*Nincs az a rossz, amiből ne születne valami jó.*”

E vonatkozásban tehát ugyanannak a Voltaire-i „mértéktartásnak” a körében vagyunk, amely a Költemény Lisszabonról szerzőjének nem engedte meg Isten szidalmazását, s a Legfelső Lényhez címzett vádak is - végső kicsengetésükben - a „*mindenek ellenére*” való ragaszkodást juttatják kifejezésre. Ami kétségtelenül arra utal, hogy amikor Voltaire a túlzott optimizmust „lehűtve”, az ember problematikáját közelebb hozza a valósághoz, akkor *nem mondott le az emberi világ racionális átalakíthatóságának lehetőségéről.*

A Candide ugyanakkor feltárja Voltaire embertanának, az ember és a világ kapcsolatának egy új vonását, ami nemcsak az emberi lét értelmessé tételének kísérletét jelenti, de jelzi Voltaire-nak azt a - végig soha nem magyarázott - próbálkozását is, hogy *az emberi élet és tevékenység célját és értelmét egybeolvassza a Legfelső Lény által „kiszabott” értelemmel és céllal.*

Az embernek, mint a Föld „*férgének*” gondolata, amelyet Voltaire sokszor megfogalmaz - olykor épp Pascal szavaival -, onnan ered, hogy az embert az „ember-feletti világ” perspektívájából - a világmindenség mérhetetlen nagyságának távlatából - próbálja szemlélni. A világmindenség isteni tervének egészét felmérni akaró, önnön lététől elszakadó gondolat - a Micromégas űrutasaihoz hasonlóan -, a Földet csak kicsiny „sárkupac”-nak, az embert pedig parányi „féreg”-nek látja, s korántsem a világmindenség legfontosabb részének. Voltaire szerint ostobaság azt állítani, hogy a világot az ember számára teremtették, mikor „nyilvánvaló”, hogy mindössze mikroszkopikus méretű „féreg” a Föld „sárkupacán”, amely szintén csak elenyészően kis pontocska a világmindenség végtelenjében.

Tévedés lenne azonban ebből arra következtetni, hogy Voltaire emberképe megegyezik a Pascal felfogásával. Voltaire soha nem megy oly messzire, hogy Pascallal találkozzék, s vele együtt csak akkora cselekvőképességet tulaj-

donítson az emberi észnek, „amikorára szüksége van ahhoz, hogy tudatában legyen önnön gyengeségének, és ostoba, orcátlan önhittség helyett őszinte alázat töltse el.”²⁶ A *Gondolatok* keresztény pesszimizmusával és aszketizmusával szemben, Voltaire egy olyan antropológiát vázol fel, amelynek optikájában az ember már nem végletes ellentmondásoktól szaggatott, „az eredendő bűn stigmáját tudatosító rajongó szörnyeteg és megfejthetetlen talány”, *hanem társadalmi lény, akinek sem értelmét, sem szenvedélyeit nem kell megtagadnia.*²⁷

Pascalétól eltérő szándékát épp a *Candide* mutatja a leginkább. Az ember magányosságának tudata - nem az egyén magányosságaként értelmezve, mint Pascalnál, hanem az emberi faj magányosságaként - *cselekvő és humanista ihletés kiindulópontja*, s az ember sorsának leírása nemcsak közelebb hozza a valósághoz az ember problematikáját, de egyben - életének értelmessé tételéért - cselekvésre ösztönöz.

Úgy tűnik megengedhető az a feltevés, hogy Voltaire épp azért nyúlt vissza - a francia felvilágosítók és enciklopédisták közül *egyedül* - a görög mitológiai hős, a lázadó titán és emberharát *Prométheusz* témájához, mert ennek szimbolikájában összefogott eszmék jól szolgálták társadalom- és emberalakító céljait.²⁸ Számára a prométheuszi eszme szerves alkotó elemei - a szüntelen változás és a világ megváltoztatásának eszméje, az alkotás és önalakítás, az emberszeretet és humánus cselekvés a közösségért - azt sugallják, hogy a természeti szükségszerűséget felismerő, önmaga elé célokat tűző, és e célokért cselekvő ember „*magából csiholja ki az istenit*”, s eközben képes az előttünk - és nem mögöttünk! - levő „aranykor” megvalósítására. Voltaire - *Pandora* című darabjában felidézett - Prométheusza tehát egyidejűleg *a haladás jelképe és a civilizáció okozta állítólagos hanyatlás cáfolója.*

Mindez érthetővé teszi a már említett - és elvi alapokra visszavezethető - Voltaire–Rousseau ellentét lényegét. Jellemző erre az elsősorban filozófiai emberkép körül csomosodó elvi ellentétre, hogy Rousseau - a dijoni akadémia pályázatára írt művének egyik jegyzetében - épp Prométheuszt teszi felelőssé a civilizáció okozta bajokért. Rousseau felfogása szerint a civilizáció embere bukott angyal, aki önmagát rontotta meg, s megváltását csak a természetes őállapotha való visszatérés hozhatja el. „Vissza a természethez!” - hangzik Rousseau jelszava. - Vissza - hová? Létezett-e egyáltalán „aranykor”? Az „ártatlan gyermekkor természetes emberét” - aki társadalom és erkölcs nélkül éli paradicsomi életét, s nem ismeri sem a mesterségeket, sem a nevelést, még kevésbé a háborút -, vajon nem csak a rousseau-i képzelet szülte? - kérdezhetné a racionalista Voltaire. Rousseau azonban nem sokat törődik az értelemmel. A szív a fontos, nem az ész; az érzés, nem az értelem.

A döntő az, hogy itt két különböző világkép és erkölcs ütközik össze, s e kettő nem egyszerűen türelmetlen egymással szemben, hanem „*abszolút értetlen*” is. Képviselőik pedig - mutat rá Heller Ágnes - nem tudtak megegyezni a döntő kérdésben: „*hogyan lehet és kell a jelenkorban élni?*”²⁹

Rousseau humanizmusa nem békül meg a felvilágosodás polgári szárnyának sok tekintetben naiv optimizmusával, s kitapintja a felvilágosodás számos gyöngjét is, noha megoldásukkal ő is adós marad. A két *Értekezés* ugyan

degenerációs folyamat termékének tekinti a filozófus korát és kora emberét, de megáll a folyamat elemzésénél, s nem vizsgálja meg az emberi cselekvés lehetőségeit és normáit. A probléma elméleti áttekintését az *Új Heloïse*-ban adja Rousseau, midőn az önmegvalósítás lehetőségének kérdését vizsgálva a lehetséges élet- és magatartásformákat kutatja, s arra a következtetésre jut, hogy: korának társadalma és a születő polgári életforma egyaránt abszurd, s abban „nem lehet és nem is érdemes élni, mert másoknak nem használhatunk, emberi integritásunkat viszont elveszítjük.”³⁰

A Voltaire-i emberkép és életszemlélet gyökeresen más irányba mutat, s feltárja a két gondolkodó közti ellentét elvi gyökereit: a kor társadalma, a rendi valóság valóban elavult, abszurd és nevetséges; a kialakulóban levő polgári élet problematikus, *de mégis ez a társadalom, ebben kell és lehet élni, még hozzá jól és hasznosan is élni.*

Jegyzetek

¹ René Descartes (1596–1650), a velünk született eszmékből származtatott minden biztos tudást; „az egyén a megismerés elvét önmagából meríti.”

² Az angol filozófia 17–18. századi fő irányzata az *empirizmus*, a tapasztalathoz látta ismereteink forrását.

³ Ez már azért is lehetséges, mert a *racionalizmus és empirizmus* - minden ellentétességük mellett - mélységesen rokon gondolatrendszerek. Mindkettő a természetes környezetéből kiszakított egyén, az „elkülönült individuum” fogalmából indul ki vizsgálódásai rendjén, s nem magát a létet, hanem az egyén benső világát vizsgálja. E benső és külső világ viszonyára, kapcsolatára rákérdezve: az igaz ismeret és a helyes életforma normáit kutatja, tehát ismeretfilozófiai és etikai kérdésekkel foglalkozik.

⁴ „Az elme - írja Locke -, *ahogy mi mondjuk, fehér lap, amelyre semmi sincs írva, ideák nélkül való. Honnan telik meg?*” – Ideáink a külső tárgyak érzékeléséből (sensation), illetve reflexiókból (reflexion) keletkeznek, ahol az utóbbi: „*saját elménk bensőnkben végbemenő műveleteinek észrehevése, amikor az elme a birtokában levő ideákkal foglalkozik.*”

⁵ Korának modernjeihez hasonlóan - mint Bacon, Descartes, Locke -, ő is kételkedéssel kezdi tehát, s ezt így indokolja: „*Nem tudom, hogyan teremtettek és hogyan születtem... Láttam azt, amit anyagnak neveznek, legyen az akár a Sirius csillag, akár a legkisebb atom, amelyet mikroszkóppal meg lehet látni, és nem tudom, hogy mi ez az anyag... Elhiszem, hogy anyagból vagyok alkotva, de sohasem tudtam kielégítő választ találni arra, hogy mi idézi elő a gondolatot. Még azt sem tudom, hogy értelmem olyan egyszerű képesség-e, mint a járásé vagy az emésztésé, vagy hogy úgy gondolkozom-e a fejemmel, mint ahogyan a kezemmel megfogok valamit.*”

„*A mi dolgunk az - írja a Filozófiai szótár-ban -, hogy számítsunk, latolgassunk, mérjünk és megfigyeljünk; ez a természetes filozófia, jóformán minden egyéb képzelődés.*”

⁶ „*A művelt filozófus nem szorul intézményes hitre*” - írja, s már egyik legelső művében hirdeti: „*Nem vagyok keresztény, de azért nem, hogy jobban szeresselek*” (t.i. Istent). „Meslier atya nézetei”-ben pedig azt mondatja a hal-

dokló pappal: „Bocsánatot kérek Istentől azért, hogy keresztény voltam, amiért életemben a keresztény hitet terjesztettem.”

Voltaire a Bibliát sem fogadta el, mint „Szentírást”, történelmi hitelességében is kételkedett. A társadalmi rend és béke felé vezető legelső lépésnek a korabeli egyházi hatalom lerombolását tekintette: „*Tiporjátok el a gyalázatot!*” - hirdette. Egyházellenes megnyilatkozásait „*istentagadással*” azonosítani: durva hozzászólásokról tanúskodó - és ma is gyakran elkövetett - tévedés! Voltaire *nem volt ateista*. Maguk az enciklopédisták írták róla: „*Voltaire bigott, hisz Istenben!*” - Diderot-nak például a következőket írta: „*Megvallom, hogy éppenséggel nem vagyok egy véleményen Saundersonnal, aki tagadja Istent, mert vakon született. Lehet, hogy tévedek, de az ő helyében elismernék egy nagy Értelmet, amely annyi mindent adott nekem a látás pótlásául, s reflexió útján felfogván a dolgok közt levő csodálatos viszonylatokat, gyanítanám egy végtelenül ügyes Munkás létezését. Ha nagy önhietség is azt hinni, hogy kitálálhatjuk: micsoda ő és miért teremtett minden létezőt, az én szememben még nagyobb önhietség tagadni azt, hogy létezik...*”

Voltaire felfogása szerint a népnek szüksége van a vallásra, s Isten nélkül még a filozófia sem lehet meg. „*Kétségtelenül az a vallás a legjobb*” - írja 1763. február 28-án, La Chalotais-nak címzett levelében -, „*amely a legegyszerűbb, és a legbiztosabban a természet törvényein alapul.*” - E kérdéssel a „*Költevény a természeti törvényről*” című művében (1752) is foglalkozott, s arra a következtetésre jutott, hogy az embernek Istent önmagában, saját lelkiismeretében kell keresnie: „*Ha Isten nincs bennünk, soha nem is létezett.*” - *A természetes vallás* tehát nem más, mint a saját lelkiismeretünk hangja, s itt tulajdonképpen a bennünk élő *erkölcsi törvényről* van szó. A felvilágosodott filozófia által felfedett erkölcsi törvényt szolgáló hit, az annak való engedelmesség az igazi vallás.

Érdekes és figyelemre méltó ugyanakkor az intézményesített vallás dogmáival szembeni felfogása: „*... mindenki fennhangon hirdeti: Egy az Isten, Szűz Mária nem Istennek anyja, a Szentlélek nem más, mint a fényesség, mely Istenből árad felénk.*” (Helvétiusnak, 1763. augusztus 25-én.)

7 A *teizmus* szerint a világot Isten nemcsak teremtette, hanem kormányozza is; a természeti és társadalmi jelenségek tehát Isten rendelése szerint mennek végbe. - Voltaire a „*Filozófiai szótár*” több cikkében is vitatkozott ateista barátjaival, s a „*Teista*” című cikkében világosan kifejtette hitét: „*A teista olyan ember, aki szilárdan meg van győződve egy jó és hatalmas legfőbb Lény létezéséről, aki mindennek alkotója..., aki kegyetlenség nélkül megbüntet minden bűnt, s jósággal jutalmaz minden erényes cselekedetet... Ebben az alapelvben együtt van az egész világgal, de egyikhez sem csatlakozik az egy másnak kölcsönösen ellentmondó szekták közül...*”

⁸ A *deizmus* az a tan, amely szerint Isten csak a világ személytelen ősoka, de a továbbiakban a világot a természet törvényei irányítják. (Lásd *Holbach* magyarázatát is a szövegben!)

⁹ *Paul-Henri d'Holbach* (1723–1789), az enciklopédisták körének eszméit rendszeres formában kifejtő materialista gondolkodó. A természet rendszere címen 1770-ben megjelent műve nagy felháborodást váltott ki, még

Voltaire-t is beleértve... A szövegben idézett deista-teista különbség magyarázása rendjén különben nem nevezi néven Voltaire-t.

¹⁰ Ebben a szellemben íródtak a *Filozófiai levelek, a Tanulmányok az emberről*, és a már említett *Költemény a természeti törvényről* című művei is.

¹¹ Leibniz (1646–1716) szerint ugyanis a természet és lélek, az anyag és szellem - Isten, a legfőbb monász kivételével - mindenben együtt van, természetesen az emberben is. Itt mint két előre jól beállított óra, párhuzamosan működnek, az „*eleve tételezett harmónia*” - harmonia prestabilita - elvének megfelelően. A helyes életben pedig megvalósul a teremtés végső célja: világunk „*a lehetséges világok legjobbika*” Mindebből természetesen következik, hogy Leibniz filozófiájában nincs helye a „*szeszélyes alkotónak*”, vagyis a világmindenség életébe *csodákkal* beavatkozó Istennek.

¹² Voltaire „bizonytalankodása”, illetve a határozott állásfoglalás elől való kitérése azzal magyarázható, hogy a szóbanforgó vita eldöntése nyomán fakadó - és számára oly fontos - etikai kérdésekre ekkor még nem tudott megnyugtató megoldást találni. Gondoljunk csak az előbbieken említett „teista hitvallás” erkölcsi vonatkozásaira, melyek optimista alapot jelentenek Voltaire számára az egyén és társadalom életének racionális megreformálásához.

Mindezt bizonyítani látszik az is, hogy a *Filozófiai levelek*-nél valamivel később, és a *Newton filozófiájának elemei*-nél valamivel korábban írott *Metafizikai értekezés* részletében Voltaire már kifejezetten szakított a Newton koncepcióira épített - és számára kevésbé „kényes” kérdéseket feszegető - skolasztikus ízű magyarázatok (Clarck, Locke) iránti szolidaritással. Ennek rendjén nemcsak helyesli és bekapcsolja elmélkedésébe a „*tout est bien*” leibnizi eszméjét, de átveszi Spinoza érvelését is, és álláspontja határozottan a holland gondolkodó ontológiai álláspontja felé „csúszik”.

¹³ Nem egészen alaptalanul emlegetik Voltaire filozófiájának „leibnizi korszakát”, szembeállítva a későbbi - főként a *Candide*-ban megnyilvánuló csipkelődésekben szembetűnő - „antileibnizi korszakkal”. - Janguranowski találó paradoxona szerint: „Voltaire azonban lényegében sohasem leibniziánus, vagy - ami ugyanazt jelenti - bizonyos mértékig mindig az.”

¹⁴ A *csodatételekről* című munkájában, 1765.

¹⁵ Frappáns aforizmája így egészíti ki ezt a gondolatot: „*Furcsa egy szenvedély az, amellyel egynémely urak mindenképpen meg akarnak győzni minket arról, hogy nyomorultak vagyunk. Nem szeretem azt a kuruzslót, aki el akarja hitetni velem, hogy beteg vagyok, azért, hogy eladja nekem a piruláit.*”

¹⁶ „*a szükségszerűség ama változhatatlan törvényeit*” - Voltaire ezzel Spinoza állítására utal, hogy ti. a világban minden szükségszerű, s ez magára Istenre is vonatkozik: „*Minden, amit úgy fogunk fel, hogy Isten hatalmában van, szükségszerű.*”

¹⁷ Voltaire nem is „kísérletezik” vele, mert mint említettük: racionalizmus általában idegenkedik a csoda minden lehetőségének elfogadásától. Filozófiájának belső ellentmondásait különben ezzel sem tudná megoldani, legfeljebb csak újabb ellentmondásokba keveredne. Ha ugyanis az „abszolút szabad” Isten beavatkozhat az események láncolatába, de - mint Lisszabon

esetében is - mégsem teszi, akkor méginkább igazságtalan. De amennyiben egyáltalán „szüksége van” a csodákra, akkor ez már azt jelenti, hogy önmagát kell „kiigazítania”, ami újabb képtelenség, hiszen Isten mindenhatóságát és tökéletességét megkérdőjelezve azt tételezi fel, hogy Isten akarata mégsem „a világok lehetséges legjobbjáé” hozta létre.

¹⁸ A cél - írja Voltaire a „cél-okok koncepcióját” híva segítségül - ismeretlen lehet előttünk, „nem foghatjuk fel”, de létezése bizonyos, és - „mindenek ellenére” - a gondviselés isteni tervének elemét képezi. „Meggyőződéseitek-e - írja -, hogy az örök ok nem vethetett bennünket ily szomorú éghajlat alá, nem teremthetett vulkánokat, amelyek állandóan fenyegetnek bennünket? Határt meritek-e szabni ily módon a legmagasabb hatalomnak és megtiltjátok-e, hogy irgalmasságának művét végrehajtsa?”

¹⁹ Candide, 35. o.

²⁰ Candide, 29. o.

²¹ Candide, 136. o.

²² A Candide 203–204. oldalain a következő - kétségtelenül figyelmet érdemlő - párbeszédet olvashatjuk ezzel kapcsolatosan:

„Uram, kérünk, mondd meg nekünk, hogy mi végre teremtődött egy olyan furcsa állat, mint az ember?

- Mi közöd hozzá? - rivallt rá a dervis. - Mit gondolsz, ez a te dolgod?

- De hát tisztelendő atyám - szölt közbe félénken Candide -, mikor annyi rettentő baj gyötírt ezt a szegény földet!

- Olyan mindegy - felelte a dervis -, jól vagy rosszul élünk-e a földön! Ha a szultán öfelsége (ti. Isten) hajót küld el Egyiptomba, mit törődik az ege-
rekkal, jól vagy rosszul élnek-e a hajón? ...

- Azt reméltem - mondta Pangloss -, hogy kissé cseveghetek veled az okokról és okozatokról, a legeslegjobb világról, a rossz eredetéről, a lélek természetéről, no meg az előzetes harmóniáról.

A dervis e szavakra már ki is tessékeltte őket.”

²³ Mint látható, a „dialektika” itt a „vitatkozás tudománya” értelemben szerepel, amelynek során az igazságot az ellenfél érvelésében előforduló el-
lentmondások felderítése és feloldása során fejtik ki.

²⁴ Candide, 202. o.

²⁵ Candide, 208. o.

²⁶ Pascal, Blaise (1623–1662) ilyen értelemben történő említésekor, természetesen az értelemnek és a tudománynak hadat üzenő, pesszimista etikát megszólaltató Jansénius-tanítványra utalunk, és semmi esetre sem a Montaigne- és Descartes-örökös, humanista természettudós Pascalra, aki épp a gondolatban jelölte meg az ember nagyságát: „Nádszál az ember, a természet leggyengébb nádja, de ez a nádszál gondolkodik. Nem kell a világnak összefognia, hogy megsemmisítse: kis pára, egy kis vízcsepp is megölheti. De ha a világ meg is semmisítené, az ember akkor is értékesebb lenne, mint gyilkosa, mert tudja, hogy meghal, és a világ nem tudja, hogy erősebb nála.”

²⁷ A *Le mondain*-ban olvasható látszólagos paradoxona: „A fölösleges a szükséges” - a felvilágosodott embernek és művésznek a művészethez, az esztétikai élvezetekhez való jogát fejezi ki.

²⁸ Különös figyelmet érdemel mindez Voltaire emberről alkotott felfogásának elemzésekor. Már csak azért is, mert míg a német felvilágosítók körében nagy népszerűségnek örvend a mitológiai hős, Prométheusz legendás alakja, hiszen társadalmi, politikai és művészi eszményeik egész gazdagságát sűrítették benne - s itt elég csak a Goethe nevéhez fűződő és a felvilágosodás legmaradandóbb értékű Prométheusz-képére utalni -, addig a francia felvilágosodás általános mítosz-ellenessége nehezen volt összeegyeztethető a mítosz lázadójának alakjával. Így, a mitológiai hős - az enciklopédisták közül - *egyedül* Voltaire számára válik a haladás jelképévé és bajnokává.

²⁹ Heller Ágnes - Rousseau és az Új Heloïse című - nagyszerű tanulmányában, a francia felvilágosodás polgári szárnyának képviselői (mindenekelőtt Diderot) és a preromantikus - tehát a felvilágosodás racionalizmusába és optimizmusába szentimentalizmust és pesszimizmust „vegyítő” - Rousseau közötti nézetkülönbséget fejtegetve, jut erre a megállapításra.

³⁰ Rousseau az önmegvalósítás lehetőségének kérdését vizsgálva, az Új Heloïse-ban, arra a következtetésre jut - írja említett tanulmányában Heller Ágnes -, hogy az nagyközösségben lehetetlen; kisközösségben és személyi kapcsolatokban is problematikus és viszonylagos, legtöbbször bukásra ítélt. Mindezek ellenére Rousseau úgy véli, hogy az utóbbi két „kategóriában” mégis szükséges *„humánus szigeteket, kis világokat teremteni, a rendi társadalmon, a kialakuló polgári társadalmon belül, jobban mondván annak ellenére.”*

Irodalom

Csehi Gyula: Felvilágosodástól felvilágosodásig. Kriterion Kiadó. Bukarest, 1972.

Durant, Will: A gondolat hősei. Budapest, 1931.

Gábor György: Gondolatok könyve. Magvető Kiadó. Budapest, 1964.

Gáll Ernő: A humanizmus viszontagságai. Politikai Kiadó. Bukarest, 1972.

Heller Ágnes: Portrévázlatok az etika történetéből. Gondolat Kiadó. Budapest, 1976.

Janguranowski: Voltaire filozófiája. In: Világosság, 9. évf. 3. szám. Budapest, 1968. március. 132-137. o.

Lendvai L. Ferenc - Nyíri J. Kristóf: A filozófia rövid története (A Védáktól Wittgensteinig). Kossuth Kiadó. Budapest, 1974.

Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1991.

Rousseau, J. J.: Társadalmi szerződés. Kriterion Kiadó (Téka). Ford. Mikó Imre. Bukarest, 1972.

Voltaire: XII. Károly svéd király története. Európa Kiadó. Ford. Justus Pál. Budapest, 1965.

Voltaire: Candide. Magyar Helikon. Ford. Gyergyai Albert. Budapest, 1966.

Voltaire: Én, az üldözöttek Don Quijotéja (Levelek). Kriterion Kiadó (Téka). Ford. Rózsa Ágnes. Bukarest, 1978.

MÁTHÉ SÁNDOR

EMMAUSZI ÚTON

Lk 24, 32

Ragyogó tavasz nap lehetett. A tanítványok gondolataikba mélyedve haladtak Emmausz felé. Néha megtörte a csendet egy-egy rövid mondatnyi vélemény a Jeruzsálemben történekről. Az események oly váratlanul alakultak, annak ellenére, hogy Jézus szólott, figyelmeztette tanítványait. Most mégis az a kérdés mardossa lelküket, hogy miként történhetett meg. A lelkiismeret is vádolja őket: talán nem voltak elég bátrak, ki kellett volna álljanak Mesterük mellett, vállalni akár a halált is.

Körülöttük a felpezdülő élet, tavasz ragyogás, de mindez nem érdekli, nem érinti meg az ő lelküket. Ők csak egyet látnak: a gologotai keresztet s azon a szenvedő, halált vállaló Jézust. Tulajdonképpen nem értik az egészet: Miért az áldozat? Mi búne volt Jézusnak, hogy ilyen nagy árat kellett fizessen miatta.

S miközben így töpregenek, észre sem veszik, hogy melljük szegődött egy „idegen”, aki, lám, tud a történekről, sőt többet, mint azt a tanítványok képzelnék. Ők úgy ítélik meg, hogy „rendkívüli dolgok történeek.” A hozzájuk szegődött idegen pedig így szól: „Ó ti balgák, hát nem tudjátok, hogy mindezeknek így kellett történeüek.” Az áldozat meghozatott.

A látomás tovább folytatódik. A képzelet tovább űzi „játékát”. Az idegen tovább beszél az írásokból, bemegy velük a házba és asztalhoz ülnek, együtt vacsoráznak. Itt valami olyan történe, ami Jézusra emlékezteti őket, felismerik Jézust, de ekkor már vége a látomásnak, s újból a zavartság, a bizonytalanság költözik elméjükbe, lelkükbe. „Nem hevült-e a szívünk, amikor beszélt hozzánk?” - kérdezik gyermeki naivsággal

Mi űzte velük ezt a csalóka játékot? Egyszerű a felelt: az emlékezet. Az emberi lélek és elme egyik legszebb, legcsodálatosabb adottsága az emlékezés képessége. Mennyire szeretünk emlékezni, emlékeinket, még ha néha nagyon fáznak is, felbolygatni. Azt hiszem, hogy azért emlékezünk - akár sírva, akár nevetve tesszük ezt -, hogy jobban tudjuk szeretni az életet: úgy ahogy van, a maga valóságában ...

Az emlékezésben mindig tanulunk valamit, mindig megvilágosodik előttünk valami, új fényben látjuk az életet, megvilágosodik előttünk a világnek egy addig számunkra ismeretlen része, vonatkozása. Azt is mondhatnám, hogy többet látunk a világból a múlt emlékein keresztül, s talán éppen ezért jobban értékeljük a jelent.

Ez az emlékezés tette lehetővé a tanítványoknak, hogy újra lássák Jézust, beszélgessenek vele, hallják szavát. Ez a látomás is arra szolgált, hogy megnyugtassa őket, hogy hitben megerősödjenek. A látomás vége azonban ismét megzavarja őket: látják Jézust felemelkedni a magasba, oda ahova ők képtelenek követni a Mestert. Újra félelem és kétségbeesés vesz erőt rajtuk. E kétségbeesés tetőfokán jelenik meg és szól hozzájuk a „két férfi”: „Miért álltok itt?” Ne a menybe emelkedő, szemetek elől eltűnő Jézusra nézzetek, hanem arra, aki lelketekben van, bennetek él!

Ez az igazi Jézus. Az, amit ti most láttok, az a képzelet játéka, csupán álom, amely mint délibáb gyorsan továtűnik a keserű ébredéssel. Mi marad akkor? Ki marad veletek? Csak a bennetek élő Jézus lehet igazán a tiétek. Őt hallgassátok, hisz azzal biztat, hogy „. . . én veletek vagyok a világ végezetéig.” Ez az! Ez kell a csüggedő léleknek. Ő arra hívott el titeket, hogy bizonyágtevői legyetek az Ő evangéliumának, s hirdessétek tanításait szerte e világon.

Miért álltok itt? Megdöbrent, megráz a kérdés minket is, mert annyira emberi, hozzánk közel álló a tanítványok magatartása. Sokszor állunk meg mi is álmaink, reményeink romján kétségbeesve, ég felé emelt tekintettel, tehetetlenül, különösen akkor, ha szeretteink koporsója felett, sírhantja mellett kell megállanunk. S milyen jó, ha jön a kérdés: Kit kerestek, mit vártok ég felé néző tekintettel? A kérdésben vigasztalás és bátorítás is van egyben. Azt, akit eltakart a felhő, a sírhant, testi szemeitekkel többé nem látjátok, de annál inkább látnotok kell őt a lélek látásával, mert ott kell lennie a lelketek mélyén, kitérőn tehetetlenül, mint fájó, de egyre szépülő emlék. Örökre megmarad az, aki bennünk él! Ámen.

„ELHAGYTAM A GYERMEKI DOLGOKAT”

1 Kor 13, 11

Mindig szerettem a virágot, ma is szeretem. Nem kimondottan azért, hogy eleget tegyek a népi bölcsességben megfogalmazott „követelménynek”, miszerint: „Aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet”, - hanem egyszerűen azért, mert szépek, mert életemhez tartoznak, mert szépítik környezetemet, a világot.

Ebben az ember - virág kapcsolatban az a szép, hogy egymásra vagyunk utalva, létünk, „jólétünk” egymástól függ. Öntözöm, gondozom őket, s ezért hálásan rám „mosolyognak”, szépségükkel megajándékoznak. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy elviselhetőbb legyen számomra ez a sokszor bosszúságot, hálátlanságot termő lelkészi szolgálat.

Valahányszor gyermekek társaságában vagyok, vallásórán, vagy más alkalmakkor, szintén ezt a csodálatos szépséget látom magam körül, mint amivel a virágok ajándékoznak meg. Olyan a gyermeki lélek is, mint egy gyönyörű virág. Isten ránk bízta őket, ránk vannak utalva, létük tőlünk függ, szükségük van a mi gondoskodásunkra. Ugyanúgy kell gondozni őket, ápolni, öntözni, gyomlálni, védeni, mint a virágokat.

A másik hasonlóság, hogy a gyermekek is hálásak, amíg gyermekek. Tudják, amit tudniuk kell, s gyermeki lelkük tisztaságával nyilatkoznak meg érzésben, gondolatban és cselekedetben egyaránt.

Sajnos mindez csak addig tart, amíg „gyermek a gyermek”. Az élet rendje szerint felnőtté lesz egy olyan folyamat után, amit nevelésnek nevezünk. Ez alatt szerzi meg a gyermek azt a bölcsességet, élettapasztalatot, tudást, ismeretet, de mindenekfelett hitet, amire szüksége van felnőttként. Sajnos a legtöbb esetben ez a folyamat oda vezet, hogy az ember „elhagyja a gyermeki dolgokat”, fokozatosan kihullanak életéből, vagy éppen szándékosan hagyja el azokat.

Mik is ezek a gyermeki dolgok? Már érintettem a kérdést. Most hadd mondjam el bővebben is. Először is a *valakihez, valahová való tartozás tudata*. Egyszerűen azt mondanám: biztonságérzet. Addig, amíg van édesapánk és édesanyánk, még felnőtt emberként is ezt érezzük. Hány felnőtt ifjú szorul ma is a szülői hajlék adta biztonságra. Milyen jó, hogyha van ilyen.

Az *őszinteség és nyíltság* a másik alap jellemzője a gyermeki léleknek. Mondjuk is: olyan tiszta a lelke, mint a frissen hullott hó, vagy a tavaszi harmat cseppje. Erről „árulkodik” a tekintete is, ha bele nézel ártatlan szemébe. Ilyen a gyermek. S mi felnőttek milyen könnyelműen, szinte felelőtlenül viszonyulunk ehhez a gyermekhez, sokszor valósággal terhünkre van, zavarba hoz ez a nyíltság és őszinteség.

Van a gyermeki léleknek egy harmadik, talán mindeneknél többet érő tulajdonsága: *fejlődőképes*. Szüntelenül többé lesz azáltal, amit a szülők, nevelők hozzáadnak felnövő életéhez. Így lesz lassan a gyermekből ifjú, majd felnőtt.

Kis túlzással azt is mondhatnám, hogy tudatosan „öljük meg” a gyermekben a gyermeki dolgokat, valósággal megfojtjuk benne, ami igazi érték. Rájuk is pirítunk sokszor: Nagy vagy már, felnőtt, illendő lenne ennek megfelelően viselkedned! S milyen érdekes, hogy a legtöbbször éppen ezzel „vágunk vissza”: Nagy vagyok már, felnőtt, jogom van a saját életemhez és a felnőttnek kijáró szabadsághoz.

Nincs is ezzel semmi baj, ez így van rendjén. Hát akkor mi a gond?

Egyszerűen ennyi: milyen jó volna úgy felnőtté lenni, hogy az ember ne hagyja el a gyermeki dolgokat. Erre meg is van a lehetőség: Isten atyaságában teljesezhet ki igazán az ember élete, úgy, hogy „örök gyermek” marad. Gondoljunk csak Jézusra: „Bizony mondom néktek, ha meg nem tértek és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermekek, nem mentek be a mennyek országába.” (Mt 18, 3)

A baj tehát az, hogy elhagyjuk a gyermeki dolgokat, felnőttévé, tökéletesekké leszünk, legalábbis azt hisszük magunkról, hogy azok vagyunk. Rajtunk már nem alakíthat senki, befejezett alkotásként állunk, „önnön szoborunkká meredten”, ahogy azt Székely János költő megfogalmazta Férfikor című versében.

Ma gyermeknap van. Újra a gyermekekre figyelünk. Hogy miért csak ilyen rendkívüli alkalmakkor? - erre hadd ne válaszoljak most, csak annyit je-

gyezzek meg, hogy nincs időnk a „gyermeki dolgokra” figyelni, annyira elfoglalnak felnőtt gondjaink.

Megdöbbenő adatokat tárnak fel az UNICEF adatai. Világszerte 600 millió gyermek él a létminimum alatt. Sajnos a mi társadalmunkban is egyre több az éhezők, hajléktalanok, nincstelen éhezők száma, s köztük nagyon sok a kiskorú gyermek. Mit tettünk, tehetünk értük, azonkívül, hogy felnőtté válásukat várjuk, remélve, hogy így mentesülünk az értük vállalt felelősség súlya alól?

Ilyen alkalmakkor ajándékkal kedveskedünk, különbnél-különb játékokkal lepjük meg őket, legalábbis azok, akik ezt megengedhetik maguknak. Én azt hiszem, hogy ebben sincs semmi kivetnivaló. Talán annyi a baj, hogy a játék mellé nem adunk valamit a léleknek is. A léleknek nem „lélektelen” játékokra, hanem imádságra, hitre, szeretetre van szüksége, mert a XX. század legnagyobb betegsége a lelki sorvadás. Túl anyagiassak vagyunk. Miközben arra törekszünk, hogy gyermekeinknek mindent megadjunk, talán azt is, amit nekünk nélkülözniünk kellett, közben elfeledkezünk az igazi értékekről: közösségi tudat, anyanyelv, őseink öröksége. Nevelhetünk polihisztorokat, „mindenre felkészült” felnőtteket, de ha elhanyagoljuk a lelket, félő, hogy lélektelen robotembereket nevelünk. Sajnos a mai tudomány állása még nem teszi lehetővé a „lélekátültetést.” Sérült lelkeket gyógyítani lehet, de kicserélni nem. Ha nem vigyázunk a lélekre, megsemmisül, s vele együtt az egyén és közösség egyaránt.

Igyekezzünk tehát úgy nevelni gyermekeinket, hogy felnőttként is megmaradjanak lelkükben a „gyermeki dolgok”. Így igazán Isten gyermeke az ember. Ámen.

SIMÉN DOMOKOS

ÖNVIZSGÁLAT–MEGMÉRETTETÉS*

Mt 19, 16–17;20–22

„És íme, hozzá jövén az ember, monda neki: Jó mester, mi jót cselekedjem, hogy örök életet nyerjek? Ő pedig monda neki: Miért mondassz engem jónak? Senki sem jó, csak egy, az Isten. Ha pedig be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat...Mondá neki az ifjú: mindezeket megtartottam ifjúságomtól fogva; mi fogyatkozás van még bennem? Mondá neki Jézus: Ha tökéletes akarsz lenni, eredj, add el vagyonodat, és oszd ki a szegényeknek, és kincsed lesz a mennyben, és jer és kövess engem. Az ifjú pedig e beszédet hallván, elment megszorodva, mert sok jószága volt.”

K.T, hallgatóim. Igaz az, hogy természetünktől függően mindnyájan szoktunk, vagy szeretünk tükörbe nézni. Vizsgáljuk magunkat, a tükörképün-

* Elhangzott a bukaresti rádió magyar adásában (1999)

ket. Nézzük, hogy szaporodnak-e a ráncok barázdái arcunkon, a fehér hajszálakat meg tudjuk-e még számlálni, soványabbat vagy kövérebbet látunk-e viszont. Ez nem más, mint külsőnk vizsgálata. Van egy lelki tükör is, melybe ritkábban nézünk bele, mert itt azt kellene vizsgálnunk, hogy jobbak vagy rosszabbak, igazabbak vagy farsangiasan könnyelműek lettünk. Ez az önvizsgálat, mikor őszintén kellene szembenéznünk magunkkal, mintha nem a látszatra, hanem a valóságra ügyelnénk. Ilyenkor húshagyókedden, hamvazószerda előtt, önvizsgálatunkban jó lenne, ha meg tudnók ítélni magunk, életünk, cselekedetünk, ha őszintén azonosak tudnánk lenni eszmei önmagunkkal. Sajnos magunkkal szemben elfogultak vagyunk. Összekeveredik bennünk a zseb a lélekkel, a szokáskényszer a hittel, a látszat a valósággal...és a legtöbben meg vagyunk győződve, hogy a legek legfelsőbb fokán mi vagyunk: mi a legjobban, a legtöbbet, a legjobban tudók, a leghűségesebbek, a legvallásosabbak, a legjobb magyarok stb. Az okát abban látom ennek a torzító tükörbe nézésnek, hogy magunkhoz mérünk mindent: a piacot, a politikát, a társadalmat, az egyházat, a nemzetet és így tovább. Így leszünk önmagunk tudatának a tükre, torzult és torzított önmagunk....Mivel nem tudunk őszinték lenni még magunkkal sem, nem túlzok, ha azt mondom, hogy Istennel sem, nem lehetünk a magunk tükre, bírāja, önmagunk megfogalmazó ítélete. Valakihez mérni kell magunk... Ezt tette a Bibliából felolvasott, általában a gazdag ifjúnak ismert történet főszereplője is. A maga tükrében jónak, igaznak, becsületesnek látta életét, semmi hibát nem talált életvitelében. Nagy érdeme, hogy Jézus véleményének tükrében-szavában meg akart méretkezni, véleményt akart hallani, talán dicséretet magáról. Ismerte Jézust, és hitt is benne. Követője akart lenni. Gazdagságához mérten tisztességesen akart Jézushoz menni, mondjam úgy, hogy kihallgatásra, talán szolgálói kíséretében. Ez csak a látszat. Belül a lelkében egy nagy vágyakozás telepedett rá, a szava szerint „az életet” vagy a másik evangélista szerint az „örökéletet” akarta megszerezni, ha nem is, de eligazítást találni ahhoz, hogy ezt elnyerje. Jézus véleményének tükre elé állt és szólt: Jó mester. Mi jót cselekedjem, hogy a lélek életére, a hit nyugalmára, a belső megnyugvásom békességére eljussak? A cél, az eszköz és az út kérdései tülekednek tudatában. Ez nem csak joga, hanem kötelessége is minden önmagával számot vető ifjúnak.

Jézus Isten tükrében nézi magát. Ez, számunkra unitáriusoknak egy sarkalatos nézőpontunk, hogy ne sértsek meg senkit a *más* szóért. Mind a három evangélista, ki a történetről ír, egyformán adja vissza Jézus válaszát: „Miért mondasz engem jónak. Senki sem jó, csak egy - egyedül - az Isten.” Kihangsúlyozzák mindhárman a szót: „csak egy”, az Isten. Szerintünk a mondatban Jézus a maga helyére teszi önmagát. Isten tükrébe néz. A tanácsadásra, „az életre való bemenetelre” a művelt és intelligens zsidó ifjú számára világos: „Tartsd be a parancsolatokat!” és ez már a jócselekedetek előszobája. Az ifjú megkérdi: melyeket? A mai ember világnézetével gondolhatnék arra, hogy az ész, a zseb, a vér, a gyomor, a kényelem, a munka, a farsangi vagy a húshagyókeddi, talán a világi törvényeket? és legyintenek a gazdag ifjúnak, hiszen ezek emberenként, családokként, egyházként és országokként változnak, kibúvóval kecsgetnek.. Jézus a tűzparancsolatra utal, amit azonnal megért az ifjú. Csak zárójelben akarom megemlíteni azt, hogy az egy

történetet a három evangélista mikor előadja, a parancsok felsorolásának a sorrendjét összecserélik, csak az ötödik parancsolat az, amelyiket mindhárman egy sorba tettek. Úgy látszik akkor is a család-egység, a tisztelet, a szülők megbecsülése már szociális gond volt...

És szólt a gazdag ifjú a tízparancsolat betartására vonatkozóan: ifjúságotmól fogva betartottam. Mi fogatkozás van még bennem? Milyennek mutat a jézusi ítélet tükre? Én jót akarok cselekedni, nyerni akarok vele. Igen, mert mintha a mai embert hallanám: megteszem, hogy jó szülő, jó egyháztag, nemzetemhez és anyanyelvemhez, hagyományainkhoz hű maradok..., de mit nyerek vele? mennyivel jutok előbbre? Többre jutok-e? Mi a bére, a fizetsége, a jutalma? Hol a nyereségem mindebből? A gazdag ifjú „életet”, „örökéletet”, nyugalmat, tehát valami belső gazdagságot akart nyerni, mert a földi gazdagságából nem hiányzott semmi, vagyona nőtt, okosan gazdálkodott, érezte, hogy a pénz a pénzhez húz. Akármi történik, a vagyont megőrzi. Talán gondolhatnánk azt, hogy a gazdag ifjú a pillanatnyi jézusi tükröbe-ítéletbe való nézés után azt szűrte le tanulságnak magának, hogy ő meg lehet elégedve magával, mert ő jó, ad a szegényeknek, segíti az árvákat, jól bánik rabszolgáival, egyszerűen ő egy jó és igaz ember, mert akármi jót meg fog cselekedni, és a törvény parancsolatait betartja.

Jézus az öt követés lehetőségét ajánlotta fel az ifjúnak: menj el, add el minden vagyonedat, gazdagságodat, oszd szét a szegények közt...és a pontot felteszi. „Jer és kövess engem!” Az ifjú egy nyugodt életre való lehetőséget szalasztott el akkor, mikor megszorodva, hátat fordított a saját maga boldogságának. Nem kellett sok idő arra, hogy a mérlegelő ifjú a lelki gazdagság ellenére az anyagi gazdagságot válassza!

Kedves Testvéreim! Húshagyó kedd hagyománya minket is oda állít a választás, a megmértetés, az önmagunkkal való szembenézés elé. Egy lehetőség az, hogy keresztény módra, lelked és értelmed összehangolásában a hited nyugalomban, de a békességed gazdagságában élj. Mi unitáriusok valljuk, hogy nehéz keresztény módra élni, a jézusi tükröben magunkkal és vele szembe nézni, de vigasztal, hogy nem lehetetlen.

Az élet azt mutatja, hogy a szegény emberek lélekben gazdagabbak, megelégedettebbek, mert a közmondás igazságával vallom, hogy nem az a megelégedett, akinek mindene megvan; hanem aki megelégedett, annak van meg mindene.

Hitünk, öntudatunk cserepekre tört az elmúlt évtizedekben. Új még nincs. Van egy közös kötelességünk: önmagunkat keresni, és megtalálni a keresztény embermagunkban Ahhoz célt, eszközt és utat kell kijelölnünk, és hűek leszünk önmagunkhoz. Az emberi értékrendet újra megfogalmazni magunknak.

Szegényen is lehetünk jötevők, számtalan példát mutat erre a történelem, de magunk is tapasztaltuk, hogy egy könnycsepp mellett a miénk is jöttevés, egy kézfogás a megbocsátás, az őszinte szó, egy falás kenyér a szűkösből is, a helytállás kétszínűség és érdek nélkül a közös ügyünkben, egy simogatás mind egyegy jöttevés, fizetés Isten jóságáért. Viszont akár mennyit is költünk vagy teszünk,

akkor sem mondhatjuk magunkat jónak, mert az evangéliumok szerint csak Isten, egyedül a mindenkivel jót tevő Isten a tökéletes jó.

Az élet nem farsangi tréfa és nem komor önmarcangolás, hanem a jobbra, tökéletesebbre való igyekezet a magunk és embertársaink érdekében, Isten dicsőségére. Ha tökéletes akarsz lenni, hallgass Jézus szavára: „Jer, és kövess engem”, így hív. Ámen

A GYÓGYÍTÁS HIVATÁSA*

Ján 5,1-17

Kedves Testvéreim! Főt. dr. Szabó Árpád unitárius püspök úr elnézését kéri a konferencia megjelent tagjaitól, hogy személyesen nem lehet jelen, mert a beütemezett munkaterv szerint, a meghívás előtt, már „eladta magát máshova”. Engem küldött maga helyett, hogy köszöntsem az Unitárius Egyház és az Ő nevében a megjelenteket, és eredményes szakmai-szellemi és lelki sikert kívánjak a jó szándékú megjelenteknek.

A 38 évig nyomorék-beteg Bethesda tavi gyógyulásának történetét olvasta fel református kollégám a Bibliából, az ökumenikus egyeztetés alapján ezt a történetet kellene gyengécske tehetségem alapján „ki-felboncolnom”.

A felolvasott Bibliai történet Jézusnak a hittel való gyógyítás-sorozatából való. A csíksomlyói kegytemplom jelképes Bethesda tavánál gondolkozzunk együtt az Ige üzenetére. Egy szakma több specialistái találkoztak ma itt, különböző témában. Erről az egy történetről több szempont sajátosságából gondolkozzunk el közösen.

A Bethesda tava az ősi természetgyógyászat jelképe is az angyal megjelenésének magyarázatában. Ősi pogány hagyományaink közé tartozik a tisztások, források gyógyító erejének a hatása, az oda való „búcsújárás”. Ma is elismerjük és értékeljük a természetgyógyászat felújított tapasztalatait. Értékeljük benne Istennek a természetbe rejtett gyógyító-orvosló ajándékát. Nem csak a gyógyszertárak drága orvosság-kínálata gyógyíthat, hanem a hitből fakadó szó bizalma is orvosság, amit nem írnak receptre, de láthatatlanul ott van minden recepten: hinni kell a gyógyítóban, és hinni kell a gyógyulásban, mert aki ezt a receptet aláírja, annak kell tudnia azt, hogy ő bízik abban, amihez nevért adta, és bíznak benne is. Nem csak az orvosságot, hanem a hitet is adni kell! Önmagunk garanciái vagyunk!

A beteg kitarító, ha türelmetlen is; vágya a gyógyulás. A bethesdai beteg 38 évig megszakítás nélkül ment a hite szerinti gyógyító tóhoz. Ő bízott, neki menni kellett, mert gyógyulni akart. Segítséget, gyógyítót 38 évig nem kapott az emberi közösség, az egymásra nem figyelés miatt. A reménységet nem adta fel. *Csak* Jézus ment hozzá: neki gyógyítania kellett.

Minden kórházra és orvosi rendelőre ki van írva nem csak a szak láthatóan és olvashatóan, hanem láthatatlanul a nagy reklám-kérdés is: „Akarsz-e

* Elhangzott a Romániai Magyar Orvosok Szövetségének csíkszeredai istentiszteletén

meggyógyulni?" A beteg mindig akar és remél, ezért megy, nem csak a gyógyító hírnevéért, tudományos elismertetéséért, hanem a remélt gyógyulásért. ...Jézus a gyógyítás után ismeretlen akart maradni és elvegyült a tömegben, a beteg nem tudta gyógyítója nevét sem. Az önzetlenség kérdése kérdezi: miért? Azért, mert nem önmaga volt számára a fontos, a reklám, hanem a gyógyítás segítése. Nem Jézus tudását hangsúlyozza ki a Biblia, hanem Jézus által Isten segítségét. Az orvos Isten meghosszabbított segítségét.

Érdekes tanulsága a történetnek, hogy nem Jézus reklámozza önmagát, hanem a meggyógyult beteg. A beteg gyógyulása a legjobb reklám! A mellékajton belép a tudás és a reklám kérdése. A mellékajton belép az a hiedelem, hogy a betegség a büntetés kérdése. Ilyenkor nem csak a betegség fájdalma nyomja meg a vészcsengőt, hanem az Isten büntetésének a sejtése árnyékolja be tudati világunkat, és mondjuk: Isten büntetése van rajtunk. Ezt a torzult tudatot oldja fel Jézus. Az ősi ószövetségi hit szerint a szombat a tilalom napja, minden munkára az alkalmatlan idő. Felmerül a kérdés, hogy van-e alkalmatlan idő éjjel vagy nappal szolgálathban, vagy szabad naphban a gyógyításra? Jézust a törvény be nem tartásával vádolták. Egy megválaszolatlan kérdés kér feleletet: mi a fontosabb: a gyógyítás vagy a törvények betartása? Hiszem, hogy a hivatás lelkiismerete ad rá választ.

Jézus „munkálkodásnak” nevezi tettét, ami nem más, mint hivatás teljesítés. Úgy munkálkodott, mint Isten a maga „hivatásában”, amit naponként tapasztalhatjuk. A hivatás és a munka közti különbség öntudat és emberség kérdése. Mi testi és lelki gyógyítók abban vagyunk rokonok, hogy esküt tettünk arra, hogy tevékenységünk, tudásunk és tehetségünk szerint nem csak munka amit végzünk, hanem hivatásvégzés is önzetlenül. A felelősség szerinti munkára „mélto a munkás az ő bérére”, mondja a Biblia, de hivatásunk szerinti fizetés nem más, mint a lelkiismeret nyugalma.

A mi hitünk szerint mi mindnyájan, emberek, Isten munkatársai vagyunk. Míg Isten munkálkodik a világban és bennünk, addig nekünk is munkálkodnunk kell. A mértéke ennek az önzetlen szolgálat Isten és ember felé.

A tudás mellé hivatást, vagy a hivatás mellé tudást Isten ad. Isten nevében járunk el, és nem a magunk nevében, hogy gyógyítsunk testi és lelki, fordítva: lelki és testi bajokat. Így vagyunk Isten eszköze - Reményik szerint Isten ecsete-. Amíg Isten velünk és általunk munkálkodik önzetlen szeretetével - amit kegyelmének is nevezhetünk -, addig a hivatás mértékével méretünk meg Isten és ember szerint.

A beteg ember és emberiség mai nagy kérdése: akarsz-e meggyógyulni? Erre a mindenkori emberi válaszuk: nincs emberem a gyógyításra-gyógyulásra. Biztatásunk a Bibliából: Légy embere-gyógyítója minden testi-lelki betegnek! Munkálkodj! Isten is munkálkodik és neked-nekünk kell tennünk a legjobb tudásunk szerint, hivatásból az örök gyógyulásokért. Ez ma is Isten üzenete benned és általad is, ez árva és elhanyagolt népünk benned összpontosult reménysége, ez a jövő testi-lelki, egészségesebb életre vágyó közösségi kívánalmunk, és Isten számbavétele a lelkiismereted megnyugtató békességében.

Beteg világunkban higgy, hogy gyógyulj, gyógyulj, hogy higgy, hogy gyógyíthass. Ámen.

A PÉLDAADÓ ORBÁN BALÁZS*

Vannak emberek, akiket haláluk után teljesen befed a feledés pora, s vannak emberek, akik eszmévé finomulva szüntelenül nőnek a múlt időben. Vannak emberek, kiknek életköre nem terjed túl a családon, rokonokon, barátokon, s vannak emberek, akik egy nép gondját hordozzák szívükben, akik életüket készek mindenestől feláldozni a közösségért, a népért, amelyből vettek, Orbán Balázs az utóbbiak közé tartozott. A székelységnek a XIX. században az egyik legnagyobb terméke, az egyik legmagasabbra növekvő csúcsa volt.

A székelyudvarhelyi iskolából vitte magával az olthatatlan tudásszomjat. Az autodidakták legjobb fajtájából való volt. Nem sajnálta az időt, energiát és az áldozatot, mert egy gondolatnak volt a megszállottja: használni közösségének, népének. 1862–1867 között többnyire gyalog járta be a Székelyföld minden települését, hegyeit, váromjait, fürdőit, barlangjait, felleltározván e népnek szellemi-anyagi örökségét. A rendszerező elme alaposságával és a népet rajongásig szerető hazafi lelkének szárnyalásával megírta életművét: „A Székelyföld leírását”. Tudós társaságok munkáját végezte el egyedül hallatlan akarattal és munkabírással, mert rá akarta döbbszabni népét arra, hogy milyen hatalmas szellemi-anyagi gazdaság van a birtokában. E nagy munkában mindenütt felmutatja a nagy és szép példákat azért, hogy önbizalmat, öntudatot és bátorságot adjon a történelem viharaitól nem kímélt népének.

Politikai látását, meggyőződését életreszólóan meghatározta a Kossuth Lajossal és a Victor Hugoval kötött barátsága. Romantikus lelke, idealista alkata nem a rövidlátó, méricskélő, peccsenyesítő politikusok közé állította, hanem a szabadságot és függetlenséget követelők közé. 1884-ben a Függetlenségi Párt egyik vezérszónokaként ezeket mondta: „...ma már még gyarmati rendszernek sem mondható a mi szomorú alárendeltségünk, mert például Kanada, India vagy Ausztrália - habár gyarmatai is Angliának - azért saját hadsereggel, önálló pénzüggel, külön vámterülettel, s külön bankokkal bírnak, aminővel mi nem rendelkezünk.” Az országgyűléseken minden alkalmat megragadott, hogy szószólója és védelmezője legyen a székelység ügyének. Egész politikai pályafutásában hű maradt ahhoz az elvhez, amelyet még ifjúkorában megfogalmazott: „Az én szenteim azok, akik elhaltak a szabadság hirdetésében, a nép jogainak védelmében.”

A szabadság, egyenlőség, testvériség elvei nemcsak politikai megnyilatkozásaiban vezették, de vallásos életében is. 1865-ben unitáriusá lett. Fájó emlékként maradt meg benne, hogy 1881-ben Székelykeresztúr és környéke nem választotta meg országgyűlési képviselőjének. Erre utalva írta végrendeletében: „A székelykeresztúri gimnázium alapítványánál székely nemzetem iránti szeretetemet az irányadó; mert én itt is igazán követem Krisztus tanait,

* Elhangzott Székelyudvarhelyen Orbán Balázs születésének 170. évfordulóján

hogy aki kővel dob, azt kenyérral dobom vissza, mert nem tagadom, hogy végtelenül fájit lelkemnek, hogy a keresztúri választó kerületben, azok közt unitárius hitrokonaim buktattak meg. De én e megaláztatásomért, e kitagadásomért úgy kívánok bosszút állani, hogy a népnevelés előmozdítása által edzem meg jövőre e népet a hazafiságban". E néhány sor felvillantja Orbán Balázs lelki-emberi arcát, aki egyszerűen élt és képes volt nélkülözni is, csak-hogy imádott népének használhasson. Az Unitárius Gimnáziumnak három alapítványt tett: az első alapítványa 1000 Korona, a második 200 Korona, a harmadik 8000 Korona. Orbán Balázs példát adott nekünk a közösség szolgálatában, az érte hozott áldozatban, mint író, politikus és jötevő.

Megérdemli-e ez a nép Orbán Balázst, megbecsüli-e emlékét, ápolja-e szellemét, használja-e, kamatoztatja-e ezt a hatalmas, gazdag örökséget, amit ránk hagyott?

Bár itt a város főterén szobrot állítottunk neki, a feltett kérdésekre adandó felelet mégsem megnyugtató. A napokban egy csapat iskolással beszélgetve, közeledvén a születési évforduló, kérdéseket tettem fel a „legnagyobb székellyel” kapcsolatban. A hallgatás és a rossz válaszok azt mutatták, hogy a gyermekek csaknem semmit sem tudnak népünk egyik legnagyobb fiáról.

Nyugaton minden jelentősebb embernek múzeumot, emlékszobrot szentelnek, rendeznek be, - így akarják az utókor figyelmét példájukra irányítani. Orbán Balázs születése után 170 évvel és halála után 109 évvel még mindig nincs egy olyan helyiség a Szejkén, mely tárgyi és szellemi emlékét idézné. Ahol a szülő gyermekének elmondhatná: látod kicsi fiam. Éz volt Orbán Balázs!

Minden nép olyan jövőt érdemel, ahogy a múltját becsüli.

Ez év augusztus 14-án Unitárius Világtalálkozót rendezünk a Szejkén. Hogy miért a Szejkén? - azért, hogy elmondjuk a világnak: nekünk is van Washingtonunk, Jeffersonunk, példaképünk, vezérlő csillagunk, - és ez Orbán Balázs!

Az is jelent már valamit, hogy ünnepi beszédekkel megemlékszünk róla, de valójában akkor leszünk méltók hozzá, ha ki-ki a neki adott talentumokkal dolgozik, és meghozza áldozatát ezért a viharvert közösségért, a mi népünkért.

PAP GY. LÁSZLÓ

HIRDETEM AZ EVANGÉLIUMOT

Róma 1, 15–16.

Kedves Testvéreim!

A szolgálat lehetőségével természetesen ötlött fel az a gondolatom is, hogy mi legyen az a téma, melyről egy szerény beszéd erejéig megmutathatom magam? Nyilvánvaló, hogy 14 évi lelkési szolgálatom mondanivalóját, de az elkövetkezendő éveket sem sűrítettem bele néhány percbé. Prédikálási stílusomat híven tükrözik Teerstegen, a kiváló énekköltő szavai. Egyik beszélgetése alkalmával megkérdezték tőle, hogy hogyan helyezkednek el a mennyszáokban az oda

költözöttek, amire azt válaszolta, hogy nem tud felelni az ilyen kérdésekre, mert nem titkos tanácsos, hanem alázatos szolgája az ő urának. Én is egy hasonló alázattal kívánok élni, s leszek és maradok ügyszerető, s tartom fenn azt a jogot, hogy csak arról szóljak, amiről kell és szeretnék: az örömuzenetről! Nincs és nem lesz senkinek oka az aggodalomra, hiszen hallhattátok, és Isten akarata szerint hallani fogjátok ezután is, hogy a szentleckékben is ilyen természetű igényességekről van szó. Röviden tehát azt szeretném tőletek, hogy szólhassam nektek az örömuzenetet.

Abban az összefüggésben, melyből kiragadtam beszédem alapgondolatát, Pál apostol a fenti alkalommal sem mentette magát a római gyülekezettel szemben, hanem határozottan kijelentette: hogy Isten kezében érzi az életét, s bár ő személy szerint megtesz minden tőle telhetőt, gyülekezetének mégis számolnia kell azzal az akadályozó valósággal, hogy ő minden körülményben Istentől függ. Azért állt fenn az a megmásíthatatlan helyzet, mert Isten teljes mértékben átította életét, s a gyülekezeti tagok részéről feléje áradó támadásokra úgy válaszolt, fejtette ki véleményét, mint Istenhez szorosan hozzátartozó személy.

Pál apostol, adósnak nevezte magát, ami azt jelenti, hogy erkölcsi kötelességet érzett az örömuzenet hirdetésére. Ebben a tevékenységben - mint a többi másban is - nem történhetett személyválogatás. Sokan személyi kérdéssé tették, hogy Pál apostol nem volt mindig Rómában, és azzal igyekeztek magyarázni azt, hogy a „kultúrától” távol élő népeknek, műveletlen „vidékieknek” hirdette az evangéliumot. A görögök tehát a görög-római művelődés területén belüli, a barbárok viszont azon a területen kívül eső népeket jelentették. Pál apostol nyomatékosan mutatott rá, hogy az ő szemében az evangélium hirdetése tárgyi kérdés, és nem egyéni elgondolástól, esetleges emberi hangulattól függ, hanem állandó kötelességet érzett a szüntelen szolgálatra. Teljesen mindegy tehát, hogy értelemmel gazdagon felruházott személyeknek, vagy a vallásos ismeretekben járatlan embereknek prédikál. Egy tapasztalatokban gazdag életre hivatkozhatott volna, és egyben azt is bizonygathatta volna, hogy elkötelezettsége megkülönböztetés nélkül való, de mindazt nem találta szükségesnek.

„Nem szégyellem az evangéliumot” summázta Pál apostol mindazt, amit megelőzően elmondott. Az evangélium „bolondság” ugyan azoknak, akik elvesznek, és az is megtörténhet, hogy ezeknek hasonlóképpen üres szóbeszéd. De, aki hisz az üzenetben, abban lüktet Istennek mindenekfelett álló ereje. Ezt az erőt pedig senkinek nem kell szégyellni. Az örömuzenet nem elvont eszmék hirdetése, hanem Istennek rólunk gondoskodó ereje. Ez életünk nehéz kérdéseit megoldó valóság, melyre mindenkinek szüksége van. Mindebben benne rejlik tehát az önmegvalósulás, de csak abban az esetben, amennyiben hiszünk Jézus személyében és tanításában.

Bizonyára beletekintettetek a falinaptárba s láttátok, hogy piros betűk Advent 1. vasárnapját jelzik, tehát beleléptünk a várakozások időszakába. Várt a római gyülekezet, ti vártatok ránk, én pedig arra várok, hogy beteljen veletek az én örömöm. Várakozásunk teljes, de ugyanakkor egy irányban terjed, hiszen a római gyülekezet Pál apostolt várta, ti engem vártatok, én pedig titeket várlak. Ebben a várakozásban is van valami, ami mégis egyformán közös: egy

kapaszkodó kilincs, melyet egymás kezébe szoktak adni az emberek, amibe belekapaszkodott Pál apostol, a római gyülekezet és mi is belefogózkodhunk. Ez pedig a lehetőség, hogy hitünk alapjairól, az örömmüzenetről beszélgethünk.

Távol áll tőlem, hogy Pál apostolhoz hasonlítsam magam, de abban megegyezem vele, hogy én is egyfajta adósságot érzek, s emiatt vagyok kész hirdetni az evangéliumot. Hétköznapi adósságaink teljesítésében - a szereteten kívül - igyekeztünk mindenkinek eleget tenni, de az evangélium hirdetésében a teljességig még van néhány évtized. Nem volt, akinek lerójam az említett adósságot, s ezért kész vagyok össze fogott kézzel könyörögni nektek, hogy tőletek megkapjam ezt a lehetőséget.

Szeretném szólni az evangélium tisztaságát, és kezemben tartani egy apó sugarat, melynek fényénél bármikor meggyújthatjátok a ti gyertyátokat.

Végre érezhető közelségetekbe kerültem, és ennek köszönhetően kész vagyok örömmüzenetet, jó hírt hirdetni, és azért jót, mert rosszakkal tele vagyunk. Évekig jó hírekről szeretnék beszélni nektek, mint pl.:

- jó hír az Istenben bízó ember számára, hogy bizonyítani tud: családjá, egyháza, népe, nemzete iránt.

- tudnotok kell, hogy az evangéliumban megelhető a boldogság lehetősége azok számára, akik hinni tudnak benne. De figyelmeztetek, hogy nem elég hinni, hanem bízni kell. És nem elég bízni, hanem szeretni kell. Más szóval: mások boldogságát kell keresnünk ahhoz, hogy megtalálhassuk a magunkét.

- azt a jó hírt is szólni fogom, hogy nekünk, Istenben bízó embereknek nem kell kétségbe esnünk, még akkor sem, ha földi előnyeink és szereteteink is elhagytak, s be fogom bizonyítani nektek, hogy képesek vagyunk minden rosszat-kellemetlent elfeledni, s mosolygó arccal szépnek tudjuk majd felmutatni megfosztott, megtépázott, megvert életünket is.

Gondoltam arra, hogy megóvjalak benneteket egy fölösleges kérdéstől, s ezért Istentisztelet után nem kell megkérdeznetek, hogy miért akarom mindezeket hirdetni nektek: Azért, mert az örömmüzenethen található meg a világ legjobb hírei, amelyek azok a felismerések, hogy valakik hozzánk közel állnak. A boldogságunkat itt kell elérnünk földi életünkben, s ezért biztatlak, hogy higgyetek Jézus tanításában, hogy örökösen érezhessétek: A mellettünk álló Isten ölel bennünket, és ölelni akar, szeretetét kész megmutatni a mellettünk álló felebarát is, de ő még bátortalan, s emiatt nekünk kell kezdeményezni. Tagadhatatlanul prédikálni akarom azt a jó hírt, hogy egymás számára éppen mi vagyunk és leszünk a legjobb hír, amennyiben örömben és nehézségben egymás mellé állunk, és hallhatóan mondjuk: Itt vagyok veled!

Másodsorban azért szeretném nektek is szólni az örömmüzenetet, mert, Pál apostolhoz hasonlóan, nem szégyellem azt. Általában sok alkalmat és okot szerzünk a szégyenkezésre magunknak, de az evangélium miatt még senkinek sem kellett piruljon az arca. Főleg akkor nem, ha Jézusra figyelünk, aki üldözést, megszegyenyítést, megalázást, megtagadást, de még a halált is elviselte anélkül, hogy szégyenkeznie kellett volna. Hirdetni fogom nektek azt a jó hírt, hogy nem kell szégyellnünk magunkat sem az üldözéseink, sem megaláztatá-

saink, sem nyelvünk, sem nemzetünk, sem vallásunk miatt. Nem szégyellem tehát alkalmas és alkalmatlan időben hirdetni nektek az örömmüzenetet, s azért teszem, mert nagyra értékellek titeket: az egymásért vállalt áldozathozatal örökösei, unitáriusok vagytok. Ez pedig nemcsak az étellel járó szenvedéseket, hanem a jó hírt, az evangéliumot és a szeretetet is jelképezi.

Még egyszer szerényen Teerstegenre kívánlak figyelmeztetni, és megkérlek arra szeretett Testvéreim, hogy azt ne várjátok tőlem, hogy múltnak és jövődönnek álmoképeivel ámítsalak titeket, mert azt nem tehetem. Az időnk meghatározott, amiről nem tudunk semmi közelebbit, viszont egyet bizonyosan megfontolhatunk, hogy ki kell a végsőkig használni azt.

Balázs Ferenc unitárius lelkésszel én is vallom, hogy „Szomorú dolog volna, hogyha a mi unitárius hitünk nem bírná meg a mindenkori igazat, a lelkiismeret szavát, a határozott imperatívust. A lelkiismeret szava Isten szava. /.../ Titkok és meglepetések már csak itt vannak ezen a kurta lélegzetű világon, az öregek taposta úton. Az ősök fájdalom színjátéka hol van? /.../ Magamban hordom Isten tüzét, szüntelen buzgólkodván az ő útjain.”

Azt az igazi vallást hirdetem, ami átmegegy a vérünkbe, ami életünké lesz, ami mozgat bennünket, s amelyet cselekszünk (Varga Béla).

Ha megszorodtatok, vagy terhetek megnőtt, jöjjetek evangéliumot hallgatni, mert meg fogjátok hallani tőlem, hogy „mindig van néhány jó ember, aki magában egy meleg szobát hordoz, kályha, tető és ablak nélkül” (Keller), ahová bemehetsz, megpihenhetsz, megmelegedhetsz, kisírhatsz magad, és enyhülten távozhatsz. Itt, a szív melegében, a vigasztalás, az új reménység megérkezéig mindenki talál magának nyugalmat, egy kellemes helyet.

Igyekszem tehát bátor és hű maradni, mint a fenyő, mely színét akkor sem változtatja meg, mikor a hó az ágát a földre nyomja (Hirohito). A kezemből fáklyát hordozok, engedjétek, hogy közéték lépjek velem, s ígérem, hogy nem fogom eltakarni előletek a Napot! Ámen.

A BÉNA KEZŰ EMBER

Márk 3, 4-5

Kedves Atyámfiai, Testvéreim!

A mai istentiszteleten ismét meg kell próbálnunk kis erőfeszítéssel azonosulni olyan gondolatokkal és érzelmekkel, melyek nem jellemzők az általános hétköznapijainkra. A mai beszéd sem szól a vasárnapi hívőkhöz, hanem azokhoz, akiknek eligazodást kínál fel a mindennapokban. Mondanivalómat két kérdéskörhöz csoportosítottam: az elsőről rövidebben, a másodikról pedig a megszokott módon igyekszem szólni.

Kérdéssel folytatom mai beszédemet: Szabad-e ünnepnap életet menteni, vagy pusztulni hagyni? Mikor szaladtak veled vasárnap orvoshoz, vagy hívtál te orvost, hogy megmentsd a te kedvesedet? A harmadik kérdés: Ha meglátsz az utcán egy bénát, vagy meglátogatod a te hozzátartozódat, ki évek

óta nyomorék, megvárod-e vasárnapot, hogy meginduljon rajta a szíved, vagy nyomban elérzékenyülsz?

Ha bajba kerültünk, ha megkörnyékezett a halálos veszedelem, nem nézünk soha naptárba, hogy milyen nap is van, hanem igyekszünk, hogy ment-sük a menthetőt. Ha szembe találkozunk az utcán - a többi járókelő közül távolról elkülönülő - béna emberrel -, egy drága jó Istenem, őrizz meg kijelen-tés erejéig, megesis rajta a szívünk. Természetes, hogytovább megyünk, de természetellenes lenne nem venni tudomást a béna emberek nehézségeiről.

Éppen ezért a második kérdéskörben egy olyan csodát választottam be-szédem alapgondolatául, melynek mély tartalmi mondanivalóját csak akkor érthetjük meg, ha a következő kijelentésemre mindannyian odafigyelünk:

1368–1437 között élt Zsigmond, német római császár, cseh, majd ma-gyar király a német római császárságban, 50 éves uralma alatt városok fejlesz-tése, de Husz János megégetése is nevéhez fűződik. Róla jegyezték fel, hogy valaki egy alkalommal megkérdezte őt, miképpen lehetne az ember szeren-csés ebben a világban. Ő így felelt: „Ha egészséges napjaiban véghez viszi azt, amit betegségében fogadott”.

Sokan szerencsésnek tudjuk mondani ezt a pillanatot, melyben most ar-ra gondolunk, hogy bizony megsegített Isten, felgyógyultunk rövidebb-hosz-szabb betegségünk-ből, sőt némelyek nem is voltunk még soha nehéz betegségben? Hogy tettünk-e fogadalmat, hogy ezt vagy amaszt tesszük, amennyiben meggyógyulunk, azt most ne részletezzük, hanem inkább mélyül-jünk el a felolvasott szentlecke sugallta gondolatokban!

A farizeusok társadalmában élt egy félkezére béna ember, kinek kör-nyezete nem tudott megszánni egy embert, nem tudott szeretni. A törvényt azonban képesek voltak megmagyarázni, s nemcsak a beteget - jelen esetben a bénát utasították el -, hanem a kéregető koldusokat is. A béna ember ismerte saját világát, mert sokat várakozott a zsinagógák hideg lépcsőin. Hiába nyúj-totta béna kezét az egészséges világ felé, mert feléje csak megvetés és nem-törődomség áradott.

Nagyon bántotta az is, hogy bénaságát, keserűségét nem oszthatta meg soha senkivel, pedig mennyivel boldogabb lehetett volna, ha valaki meghall-gatta, megvigasztalta volna. Nem tudott belenyugodni abba, hogy számára eb-ből a világból egy olyan keserves sarok jutott csupán, ahol az emberi keservek tömkelegéből képtelen kivergődni.

Szeretett volna olyan ember lenni, mint az átlag, de nem tudott úgy si-mogatni, mint más, képtelen volt két kézzel magához ölelni valakit, s fájón megszorítani őt, hogy a fájdalom érzéseibe belevegyülhessenek szeretetének tiszta sugarai. Az is szomorúsággal töltötte el, hogy nem tudott két kézzel imádkozni, mint mások, de áldást sem tudott emiatt osztani.

Ő hallgatta a farizeusok törvényt magyarázását, de hallgatta az Írást is az istentiszteletek alkalmával, s ezért már régóta felfigyelt arra a várakozásra, melyben élt az akkori zsidóság. Hallott valamit ő is Jézusról, aki már tevékeny-sége alatt vakokat, bénákat gyógyított meg, s-midőn kezére révedt tekintete, nyomban átvillant rajta a felismerés, hogy ez a szegény, szabadulást hirdető próféta az övé is. Abban a pillanatban átáradt rajta az a remény, melynek se-

gítségével hitte, hogy elegendő lesz egy egyszeri találkozás a Gyógyítóval, hogy végre ép ember lehessen. Elhatározta, hogy amennyiben Isten megsegíti őt erre a találkozásra, akkor odamegy a prófétához és megkéri őt arra, hogy gyógyítsa meg a béna kezét.

Kezdetben ápolgatott hite időnként mégis megrendült, s így lelkében kétség támadt, mert míg napról-napra várakozott a szokott helyen, a hideg lépcsőkön, gyakran megtörtént, hogy a zsinagógába siető, vagy onnan távozó farizeusok félrelökték, utat készítve maguknak. Már szinte megszokta a bánásmódot, s ezért önmagát kitartásra biztatta, s semmi nem rendíthette meg attól a pillanattól kezdve, mert ő Jézusra várt.

Egy szombati napon, tehát ünnepnapon történt meg az, amire régóta várt. Egy pillanatilag átsejlett rajta az ünnepnap szentsége és annak tiszteletben tartása, de képtelen volt feladni régi hittel táplált gyógyulási vágyát, hiszen olyan régóta várakozott, s olyan sok bántalmat elviselt ezért a rövid pillanatért. Mástól hallotta meg, hogy jön Jézus, s mostantól még jobban megerősödött a hite. A Mester alig érkezett a zsinagóga elé, mikor nyomban meglátta azt a hitet, mely kisugárzott a béna kezű emberből. A kérdéssel nem várakozott sokáig, bár látta maga körül a kíváncsi farizeusokat, s fülük hallatára megkérdezte az őt körülvevő tömegetől, hogy szabad-e szombat napon jót vagy rosszat tenni, életet megmenteni, vagy elveszíteni? Várható volt a néma csend, hisz ki lett volna olyan bátor a hallgatóság közül, de főképpen a farizeusok társaságából, aki a régi törvény ellen véteni mert volna? A mély hallgatás alatt a Mesteren szomorúság és harag cikázott végig, mert tudta, hogy amennyiben valakinek barma a verembe esett, nem várta meg, hogy elmúljon az ünnepnap, a vasámap, hanem igyekezett kimenteni onnan. Az őszinteségre lett volna szükség a néma hallgatás helyett. A csendet Jézus hívó szava törte meg: Állj középre te fájó szívű nyomorék, nyújtsd ki a kezed, mert neked szükséged van orvosra, hiszen te beteg vagy.

A béna kezű ember felsőhajthatott. Egy hosszú várakozás véget ért. Meggyógyult egy olyan ember, aki a fontos társadalom részére már régóta elveszett. Akit eddig félrelöktek, megvetettként kezeltek, pillanatok alatt példakép lett. A kitartó hitnek megtestesítője, ki minden emberi megaláztatást képes volt elviselni, s elsősorban önmagának bizonyítani be, hogy érdemes hinni egy olyan gyógyulásban, melyet az egyén is óhajt.

Kedves Testvéreim! Tudjátok mit juttatott eszembe ez a gyógyítási történet? Azt mindenekelőtt, hogy közülünk milyen sokan fizetnek tömérdek szenvedéssel életükért. Míg mi, a többiek alkotunk, építünk, nevelünk, addig ők csak egyre gondolnak: Hinni a meggyógyulásukban. Érdekes módon Isten gondolt arra, hogy eggyé olvadjon az ép - egészséges a békával, a magatehetetlennel. Ott érintjük el egymást, mikor minden kamatunkat itt hagyjuk, s elmegyünk az örökkévalóság útjára, meghal a béna és meghalunk mi is. Mi, az egészségesek a látható világot gyarapítottuk, ők, a békák pedig a láthatatlant. Mi tudásunk legjavát adtuk, ők pedig a hitet minden mellé. S milyen nagy különbség van mégis köztünk a távozásunkkor! Az egészséges ember befejezetlennek, nyomorultnak találja általában az életét, a béna ember pedig úgy nyilatkozik, mint a történetbeli: Érdemes volt szeretni az életet. Nem hiába mondogatják már régóta, hogy a betegség testvére a gyógyulás.

Szeretett Testvérem! Valljuk be, hogy mi is sokszor vártuk és várjuk gyógyulásunkat. Nekünk nem kellett - hála Istennek - fetrengeni templomok hideg lépcsőjén. De bizakodni - igen. És hinni is kellett sokszor. Amennyiben gondoltunk béna testvéreinkre, akkor időszerű magunkra is gondolni, akik két kézzel sem tudtunk mindig megfelelően imádkozni és ölelni! Milyen sokszor tapasztaltuk már eddigi életünk folyamán, hogy csak annak nagy ajándék az egészség, aki beteg is volt. De szerencsésnek is csak az mondhatja magát, aki teljesíteni tudta betegségében tett fogadalmait. Ha szólítana Jézus, ki memnél-e állni ide, a középre? Jó! Hála Istennek nem vagy béna, sem nyomorék. De a szíved sokszor fáj keserveid miatt. Nehogy azt találd mondani Testvérem, hogy nem maradtál hűséges akkor is, mikor sorozatosan csak csalódás volt az osztályrészed? Milyen sokszor akartunk hasonló helyzetekben találkozni Jézussal, mert hittük, hogy meggyógyítja fájó szívünket.

Én elsőnek kilépek, és megkérem a Názáreti Mestert, hogy segítsen rajtam. Megmondom őszintén neki, hogy belátom régi tévedéseimet. Ha kaptam egy garast, még egy másik kellett mindig hozzá, mert Isten áldásaiból sosem volt elég. Sok koldus nyújtja felém a kezét, de nem tudok mindeniknek adni, pedig mindenik hiszi rólam, hogy megtehetném. Ők tudják rólam, hogy én nem vagyok koldus. Én pedig tudom magamról, hogy én is kérek állandóan valamit. Te nem így vagy ezzel a kéréssel, Testvérem? Ha igen, gyere, bátorodj mellém állni, hisz mindannyiunkat szólít Jézus, hogy álljunk ki a középre. Kérjünk egyszerre: *alamizsna helyett hitet és arany helyett reményt.* Ámen.

AZ ÍGÉRET BETELJESÜLÉSE

Zsidó 6, 11–12

Kedves Atyámfiai, Testvéreim!

A nekünk adott napokat megélve - hála Istennek - ebben az évben is eljutottunk egyik nagyon kedves állomáshelyünk előtti naphoz: március 15-éhez. De nemcsak megérkeztünk most, hanem megelőzően többször átélhetjük ennek a napnak titokzatosságát és lelket emelő örömeit is. Én most nem kérdezek meg senkit, hogy eddig hogy ünnepeltetek s egymást is kíméljük meg a hasonló kérdésektől, hogy ki - ki hogyan élte meg eddig ezt a napot. Ellenben szeretném azt, ha e mai és holnapi napot úgy élhetnének meg közösen, hogy egymás kezébe kapaszkodva méltók maradhatnánk múltunkhoz.

Sokan azt mondogatják, hogy ez és a hasonló ünnepek elveszítették varázsukat, pedig nagyon hajlom arra az álláspontra, miszerint maga az ember hanyagolja el a napnak varázslatát. Tévedés volna azt hinni, hogy ezt a napot nem előzi meg előkészület, mert az embernek saját magát kellene előkészítenie, sőt segítő kezet nyújtania másoknak is arra, hogy elgondolkozzon múlton és jövődön, s azokat a szálat, gyökereket keresse, melyekből maga is, másokhoz hasonlóan, táplálkozik.

Most megismételem az alapgondolatot, hogy még egyszer és fokozottabban figyelmeztesselek titeket. Úgy cseng a fülemben, mint egy atyai intés, tanács. Amennyiben hétköznapi fordítom a gondolatot, tapasztalható, hogy

az minden előírásnak megfelel: „Igyekezz, tehát, és végy példát azoktól, akik hittek és békésen elviselték a nehézségeket, mert csak úgy lehettek az ígéretek örökösei. Szeretném, ha teljesülne minden reményed, Gyermekeim!”

Láttuk és ma is látjuk az ellenséges tábor, mely körülvette minden időben az embert, melynek kezében volt a hatalom, s mely könnyen osztogatta még a halált is. Ha valaki nem tartott a hatalommal, nem neki tapsolt, vagy nem hangoztatta dicsőségüket, akkor a legtöbb esetben magára maradt.

Láthattuk azokat az embereket és magunkat is, akiknek nem volt barátja, akik sorozatos csalódásokon át szinte már úgy érezték, hogy feladják az utolsó reményt is

Mikor ma mindezeket visszaidézzük, akkor láthatjuk magunk előtt a szétszórt magyarságot, s önkéntelenül is fel kell tennünk a kérdést: Mégis minden nehézség ellenére ebből a nagyon elhanyagolt állapotból mi volt az, ami megváltoztatta a dolgok menetét, és mi szülte meg a népek felébredését? Mi tette hőssé a forradalmárokat, a népet, és mi tette naggyá a mi őseinket? Vajon, mi fog naggyá tenni bennünket ebben az értelemben?

Itt az ideje példát venni! Kiválasztani valakit, akit gondolkodásában, tetteiben, életvitelében követni tudunk.

Legyen eszménykép a szülő, kinek sírjánál fejet hajt a hűséges gyermek. Legyen egy nép, kinek múltjában voltak olyan állomások, melyekhez ma is elzarándokolhatunk. Atyáink és múltunk egybeforrtak, s így születtek meg a Március 15-ék. Gyere Testvérem fejet hajtani szeretett szülőd, nagy értékű múltunk előtt. Érdeemes egy főhajítás mozdulatának erejéig visszaidézni azokat, akik békésen tűrték nehézségeiket, s mikor már nem hírták a láncot, síkra szálltak, szembenéztek a legdurvább bánásmóddal is, mert nekik Isten szabadságot ígért.

Hittek a Kossuth-vezette átalakulásra törekvők, de hitt az ifjúság és a pesti nép. Egy forradalmi kitörés volt abból az igából, mely megfékezte a kezet, a gondolatot is. Szabad szárnyalást kértek a szónak, és olyan jogokat, melyeket mindig megérdemelt az ember. Vajon mi tette őket naggyá?

A Biblia ad feleleteket. A gyáva, megfélemlített emberekből, elhagyatott tanítványokból apostolok lettek, mert a szükség összekovácsolta őket, de ugyanakkor gyakran összegyűltek s ezek az alkalmak segítették meg abban, hogy egy szívvel és lélekkel imádkozzanak a remélt dolgokért. Az tény, hogy kellett lennie valaminek, egy biztatásnak, mely képes volt elviseltetni velük sokszor még a lehetetlent is. Élt bennük egy ígélet, melynek hitték beteljesülését.

Minden ígélet hasonlít a mindennap szükséges kenyérhez, sok ezer gond között olyan, mint a fej alatt a párna, melyre ráhajthatja az ember megfáradt fejét.

Mi hisszük, hogy a vallásos lelkű ember nincs magára hagyva, s a legnagyobb remény éppen az, hogy velünk van Isten. Ez a reménység hatotta át, tehát a forradalmárok szívét is, akik hitték, hogy beteljesül szabadságvágyuk.

Isten kiszabadított a bilincsekből: gondolkodhatunk, szólhatunk, fejet hajthatunk. Ma azonban éppen önmagát ejti rabul az ember, aki ellentétesen cselekszik

Az ígéretek valóban nagyon sokat jelentenek, mert erőt, biztatást adnak, lendületbe hoznak, megvigasztalnak. Nem is az isteni ígéretekkel, hanem az emberekével van baj akkor, mikor nem töltik be azokat. Milyen sokan eldob-

ták maguktól életüket, lettek hontalanok, váltak embergyűlölővé, mert az ígérettevők nem váltották valóra fogadalmukat.

Van egy egészen más és minden értelemben nagyobb ígéret, Istené, melyet minden időben beváltott, teljesített. Óvjuk meg egymást, s hadd ne soroljuk fel a beváltottakat, hanem inkább nyugodjon meg a szívünk akkor, mikor Istenben bízó hittel éljük életünket, mikor minden erőnkkel igyekszünk megtisztogatni lelkünket, hogy belénk áradhasson a régi reménység új sugara.

Isten időszámításából két időpont van: *Örökidőnek előtte és a maga idejében*. Örök időnek előtte ígért, és mindig a maga idejében adja meg. Azért ígért örök időnek előtte, hogy a legsötétebb éjszakában is legyen reménységár. Aztán a maga idejében adja meg, mikor valóban szükség van rá. Az ember sokszor sürget, türelmetlen, Isten azonban vár.

Hallottad-e Atyámfia az ígéreteket? Meg tudnád-e mondani, hogy melyiket szeretnéd magadnak? De tetted-e fel önmagadnak a kérdést, hogy hány embernek és hányszor tett Istennek ígéreteket? És saját magaddal szemben nem ígérsz-e ma valamit? Itt állsz március hónapjának közepén, ünnep előtt egy nappal. Meg kellene hajtanod a fejed te is velünk együtt, hogy ránk hulljon múltnak és jövődönék minden áldása. Sok magyar ma már virágot keresgél és szívében tiszta érzelmeket, hogy adósa ne maradjon annak, kinek kezében volt és marad minden igaz ígéret.

Forradalmárok vagyunk mi is, ha hittel és béketűréssel várjuk az ígéreteket. Ez nem azt jelenti, hogy sorban, szóltanul elviseljük a megaláztatásokat, hanem azt, hogy eltűrjük a pofonokat, a rágalmakat. Nem csak az a forradalmár, aki fegyver elé áll és feláldozza életét, hanem az is, aki a barikádokon túl is forradalmár marad. Amennyiben nincs elegendő erő, összefogás, akkor nem roskadhat magába az akarat, hanem el kell viselnie elveiért a bántalmakat. Csak az marad meg tehát, ami nemes ügy volt, melyet hittel és béketűréssel lehet átmenteni a jövődönék. Ilyen Március 15. is.

Nézd Testvérem! Istennek két nagy tette kínálja fel magát: ígérete és beszéde. Ez a két tett mint két ölelő kar fogja át és hordozza az emberiséget. Isten ígéreteire azért lehet támaszkodni, mert ő igazmondó. Amit megígért, azt meg is adja. Ez ad biztos alapot a hitnek, és ez ad értelmet az imádságnak. Ezért az a hit igazi és az az imádság száll vissza a meghallgatott imádság minden áldásával, mely Isten ígéreteire támaszkodik.

Egy gazdag kereskedő két festőt bízott meg, hogy fessék meg számára a békességet. Az egyik csendes, hegyi tavat festett, melyen még egyetlen hullám sem fodrozott. A másik viszont viharos tópartot festett, melyen a szélvihar kidöntötte a parton álló fűzfát, mely félig bedőlt a haragosan hullámzó tóba. Egyik ágon madárfészek volt, a másikon énekelt a kismadár. A kereskedő az utóbbit választotta.

Életünkben mi is állandóan keressük a békességünket, s azt tapasztaljuk, hogy mindig távol van tőlünk. Vajon maga az élet foszt meg bennünket a lehetőségektől, vagy éppen mi akadályozzuk meg a békesség elérését? Arisztipposz és Achines vitakoztak egymással, majd végül is Arisztipposz ajánlotta, hogy legyenek ismét jó barátok. Arra hivatkozott, hogy ő, mint a nagyobb,

nyújtja a kezét. Barátja így szólt: Teljes szívemből elfogadom azt, mert valóban te vagy a jobb. Én kezdtem a civódást, te pedig a békét.

Bízzatok és imádkozzatok, hogy sok bűt látott népünk szabadon mondhasssa ki saját nyelvén azt, amit akar. Isten tartsa meg józan belátásunkat, hogy bilincset, láncot, cenzúrárt letéphessünk magunkról, de közben megmaradjon bennünk minden békés szándék, cselekedet, mely a más nyelvű emberrel még sokáig összetart.

Képzeljétek el azt a gyermeket, aki szülőjének betegágya mellett áll, s míg találkoznak a révedt tekintetek, addig a haldokló susogásából útra kel egy áldás: Gyermekem, teljesüljön be minden reményed!

Mi az emlékezés emlékművénél álltunk meg. Visszaidéztük azt a nagy eseményt, melyre - bárhol élünk is a világon - büszkék lehetünk. E mai alkalom szószólójaként kérlek titeket, hogy tápláljátok, ébresztgessétek továbbra is a reményt. Ha karjaira vesz bennünket a szerencse, vagy éppen a szerencsétlenség érne is utol, ne csüggedjünk, hanem minden gondolatunkkal azon legyünk, hogy Isten betartja az ő gyermekeinek tett ígéreteit.

Tegyük szabaddá magunkat a lehetőségre, keressünk egy szál virágot, egy tiszteletteljes érzést, s hajtsuk még kegyelettel a múlt nagyjai előtt az élet mindennapi nehézségeitől aggódó fejünket! Ámen.

SZÉPFALUSI ISTVÁN

JÉZUS EGYHÁZA CSALÁD -ÉS EGYÉNLÁTOGATÓ EGYHÁZ!*

Jak 1,22–27

Vannak helyzetek, amikor egyházam istentiszteleti rendtartásának alapigéi - idén egyébként ez megegyezik katolikus testvéregyházunk Missale Romanun nevű, a 4–10. század közt kialakult rendtartásával, vagyis az ősi misekönyv igéivel -, azok kortörténeti, is így egzegetikai összefüggései is teljesen váratlanul, magától értetődővé teszik a prédikátor számára az alkalmazást. Sőt azt tálcán kínálják fel. Ilyennek vallhatom ma igénket, meglehet három szempontból is.

Jakab levele egészen sajátos helyet foglal el minden, a többségiektől távoli, vagyis kisebbségi helyzetben, szórványban élők számára. Az írás címettei, a fejezet nyitó első versében egyértelműen ők: „Jakab, Istennek és az Úr Jézus Krisztusnak szolgálja, üdvözlétét küldi a szórványban élő 12 törzsnek”(Jak 1,1). Utalás ez a zsidóság 12 törzséből származó, átvitt értelemben a zsidókereszténység egészére az akkori lakott földrészen, oikoméné-ben.

Számunkra, akik ma erre az istentiszteletre eljöttünk hozzátok, Károli ősi fogalmazásában erre az „isteni szolgálatra”, a magyar nyelvterület nyugati

* Elhangzott a kolozsvári belvárosi unitárius templomban 1999. március 23-án.

végéről - mégha mindennapi gondjaink elsődlegesen nem is háborús vagy gazdasági természetűek - igencsak közeli a jakabi mondanivaló irányvonala, hiszen - engedjétek meg, hogy ezt magunkról így fogalmazzam -, mi a „Római Birodalomban” szétszórtakkal, akik „mindnyájan örökösei annak az üdvösségnek, amely most a Krisztus Jézusban megjelent”- egyek vagyunk. S ebben az egységben különleges helyet foglal el az utódállam magyarsága.

Az üdvösség szempontjából „az ígélet örökösei” fogalmazás a szórványban élők számára mindig biztatás. Távlát, jövő, olyan élethelyzetben, ahol tapintatosan kulturáltan, vagy tapintatlanul kulturálatlanul közlik velünk - olykor ismétlődő módon is! - számolt napjaink végét.

Vigasztalás tehát ez azok ellenében, akik a kisebbségiek helyzetváltozását - függetlenül attól, hogy azok történelmi, családi vagyis magán okokból jöttek létre - olykor kézlegyintéssel intézik el (dobbantottak: a ti bajotok, ti választottatok így a jobb részt, hallgassatok, ti kincskeresők, panaszkodók stb...).

Az egyház természetesen mindig köteles rákérdezni az etikai indítókokra is. S akkor az elsődleges felelősség megállapításánál „a taszítás érzete” és „a vonzódás képzete” között különbséget kell tenni, s ez latba esik háborúvégek, békeszerződések és nagy hatalmi politikai érdekek, árulások, besúgások, bosszúkészségek stb. értékelésénél különösen is.

A „12 törzs” említésekor - a szórványban élő zsidókereszténység *tagjai az egésznek* - nem különböznek tehát a kisebbségiek a többségeiktől. (Az üdvözlő, nekik „üdvözlést küldő” formula pogány környezetre utal, így fogalmaztak az első, jeruzsálemi zsinaton /ApCsel 15,23b/, amikor „az apostolok és a vének” köszöntik „az antiokhiai, a szíriai és ciliciai pogány származású testvéreket”)

A szövegezés háttere egyértelmű. Jeruzsálem felelősnek érzi magát szórványaiért, ma ezt úgy mondanánk, kisebbségeiért, hárhoz éljenek a nagyvilágban, a nyelvtérület peremén, avagy világszórványban. Ezért tehát az önzés(em): a levél elsődlegesen a miénk, de ezért a többségi helyzetben élőké is...

Jakab levelének első mondata, igénk értelmezésében, számomra ezért *először* azt jelenti:

1. Az Igét megélő egyház mindennapos életét történelmi összefüggésbe kell állítani!

„Azután vette (Mózes) a szövetség könyvét, felolvasá a nép előtt. Azok ezt mondták: Engedelmesen mindent megteszünk, amit az Úr parancsolt” (2Móz 24,7). Vagyis: előbb a hallás, utána a cselekvés!

„Áldjátok az Urat (énekli a zsoltáros), angyalai, ti hatalmas erejűek, akik teljesítitek parancsát és hallgattok parancsszavára” (Zsolt 103,20). Vagyis: hallgatás és cselekvés, folyamatos, folytatólagos egység!

„Egyszer elmentek hozzá anyja és testvérei, de nem tudtak Jézushoz jutni a sokaság miatt.” Ezért tudtára adták neki: Anyád és testvéreid kint állnak, és látni szeretnének. Ő azonban így válaszolt: „Az én anyám és az én testvéreim azok, akik Isten ígését hallgatják, és megtartják” (Luk 8, 19–21, vö. még „aki cselekszi megy be a mennyek országába” Mt 7,21). Vagyis: egyértelmű a jakabi ige jézusi, majdnem szó szerinti idézet jellege, sőt visszaul - esetleg kiszélesít-

ve az összefüggést - a Jézus kora előtti zsidóságban honos egyik közmondásra: „szólj keveset, cselekedj sokat!”

„Nem a törvény hallgatói igazak Isten előtt” - mondja Pál apostol-, „hanem a törvény megtartói fognak megigazíttatni” (Rom 2,13). Vagyis: s most már alkalmazok.

Barátaim! Mai jelenlétetek itt a templomban semmiképpen sem biztosítéka üdvösségeteknek! De mindenképpen esély, vagyis lehetőség. S ez az igehirdető felelőssége, egyébként minden istentiszteleten és valamennyi egyházban!

Jakab levelének kezdetekor nem feledkezik meg az általános ókori üdvözlési gyakorlatról, s idézi a diaszpórában, a szórványban üdvözléskor használatos fogalmat. Ez a mai gyakorlatra lefordítva olyan, mintha az olaszos „csau” helyett azt a gyönyörű magyar „szia”-t mondaná...Ez leleplező!

De ez az „üdv neked”, avagy „legyetek üdvözölve” nekünk, mai és holnapi, nyelvterületi peremvidéken lakó szolgálattelvőknek Istentől nyújtott fogdó, mentőöv: *mienk is az Ige!* S ebből a plurálisból, azaz többszámúból akkor lesz üdvösség, amikor az szingulárisá, egyes számúvá válik, vagyis: *enyém is az Ige*, avagy személyes hitbéli felismeréssel: *enyém az Ige!* - A görögös, hellenista üdvözlési gyakorlatból is lehet üdvösségre vezérlő kalauz.

Összefoglalóan: az ígét történelmi összefüggésbe állítva ma már tán mindannyiunktak világos: nem az igehallgatásra szóló elmélkedésről van szó, hanem annak következményéről, a folytatásról. Mit jelent hát számunkra ez a „folytatása következik” utalás?

Jakab levelének mai igehirdetési alapigéje számomra ezért *másodszor* azt jelenti:

2. Az ígét megélő egyház egyént kedvelő, családlátogató egyház!

Aktivitás igehallgatás helyett? Távol legyen! Következményről van szó, akkor is, ha felületesen ellentmondásnak tűnik. Jézus egykor Márta ügyeskedései ellenében kijátszotta Mária buzgalmát, de ez kétségtelenül Jézusnak csak egyik szava volt. „Márta, Márta! Sok mindennel törődöl, sok minden nyugtalanít. Pedig csak egy a szükséged. Mária a jobbik részt választotta!” (Lk 10,41 Békés Gellért fordítása szerint).

Ügyködő lőtás-futás a családlátogatás? Jakab Jézusnak „másik” beszédéből idéz, illetve azt váltja aprópénzre. Amott, az utolsó ítéletben számításba jövő mulasztási vétkek között éhezökről, szomjazókról, jövevényekről, mezítelenekről, betegekről, hörtönben lévőkről van szó, akikkel Jézus azonosítja önmagát, s kétszer is említi a felsorolásban „nem látogattatok meg”. Ennek Ószövetségre utaló része még tágabb ölelésű: „oszd meg kenyeredet az éhezővel, vidd be házádba a szegény bujdosókat, ha mezítelent látsz, ruházd fel, és ne zárkózz el testvéred elől!” (Ézs 58,7. vö. még Sir 4,10; 7,35)

Amikor Jakab „az árvákat és özvegyeket nyomorúságukban látogató egyházzal” azonosítja magát, s ezt szembesíti a szabadság tökéletes törvényével - vagyis a zsidók Thorája tökéletesebb evilág szociális szabályainál! -, akkor feltehetően e két magára maradt, védtelen, kiszolgáltatott társadalmi csoportot *részként* nevezi a többiek helyett is, azaz latinul „pars pro to”. Példaként használt

idézésről lehet tehát szó, semmiképpen sem általánosításról, hiszen különben Jézus korabeli szavát teljességében kellene idéznie, avagy arra utalnia.

Az egyént, azaz az egyént kedvelő és családlátogató, így kisközösséget komolyan vevő egyház számomra a felelősségvállaló, a jövőt építő egyház!

Néhány héttel ezelőtt a Kossuth Rádió Névjegy című adását hallgattam vasárnapi grazi magyar istentiszteletem után, a déli osztrák autópályán szárgulva. A magyar légierő nyugdíjazás előtt álló altábornagya, 6 300. felszállása kapcsán többek között arról is szólt, hogy mit jelent számára bevetések előtt egyszer mindig még tükörbe nézni. Ilyenkor olykor csak önmagának kíván pilótaköszöntéssel „kéz-láb-nyak-törést”, bátorítást, vagyis jószerencsét, miközben még azzal is biztatja önmagát: „a járt utat a léghen járatlanért mindig is el kell hagyni” - meglehet tán csak egy kissé....Vagyis: a felelősségvállalás alól nincs kibúvó! Ilyenkor felelősségvállaló készséget kívánt - jól emlékszem! - az altábornagy úr utódjának.

A tükörbe néző ember felelőtlen feledékenységből Jakab szerint nyilván csak annyi marad meg, „mint a falra hányt borsóból”, hiszen a tükör nyilván csak az alakítható, változtatható felületet mutatja.

Mire gondolok eközben? Megvallom. A történelem sajátos alakulása folytán, anyám bécsi születése és apám még a háború alatti elhalálózása következtében 1955-ben, az Osztrák Államszerződés következtében Bécsbe kerültem. Következésképpen 1956 (!) januárjától 1992 nyaráig a menekültgondozás, elsődlegesen a tábork és szálláshelyek látogatása hivatásommá vált. Ezért, a jakabi özvegye és árvák említésén túl, a Jézus megnevezte betegek, hörtönviseltek, jövevények - egyes helyeken mifelénk a senkiházi „gyűttmentek” - híveim többségét alkották. Védelmük a többségiek és olykor a hatósági közegek ellenében is egyházi kötelességem volt. Eközben a legsúlyosabb, talán mindmáig feldolgozatlan, mert megemészthetetlen, tapasztalásom természetesen az volt, amikor az ún. „őshonos” ausztriai magyar egyházközség számára a saját hitvallásukon lévő egykori „gyűttment” magyar honfitársaikat nem kívánatos magyar istentiszteletlátogatóknak nyilvánították, őket így degradálták. Azóta is járnak magyar istentiszteletre, csak más egyházba, s ha magam alkotói szabadságon vagyok, magam is az általuk felkeresett testvéregyház miséjére járok.

Ebben az összefüggésben még egy gond. Néhány hete jártam a 40 évvel ezelőtt általunk alapított Európai Magyar Evangélium Ifjúsági Konferencia nagyheti találkozóján. Az egész Nyugat-Európából egybesereglett ifjúsági csoportok lelkészi és nem lelkészi vezetői beszámoltak arról, hogy országaikban a magyar protestáns gyülekezetek jövője bizonytalanra vált. Elég sokáig éltek már közöttünk, beszéltek nyelvünket, akkor miért ragaszkodtok magyarságotokhoz? Papjaitok ne özvegyeiteket és árváitokat látogassák, hanem özvegyeinket és árváinkat. Miért különködtök még mindig? Ha viszont meg akartok maradni önálló gyülekezetnek, akkor - miután anyaországotok rövidesen biztos az elsők között bekerül az Európai Unióba - hát tartsa el hazai egyházatok külföldön élő lelkészeit is! A Nyugaton szokásos kötelező egyházi adó természetesen a mienk, hiszen itt dolgoztok, a ki kenyerünket eszitek, de elismerjük: *ezenfelül* kisebbségi jogotok önmagatok eltartása, vagyis a kettős egyházi adózás.

A reformáció ősi anyanyelvi üzenete, a pápai Exul familia enciklika úgy tűnik egyházainkban a múlt történelmi emiélke csupán. De vajon létezik-e olyan egyház a nagyvilágban, amely nemzetiségi vagy bármely politikai okból az Emberi Jogok Nyilatkozatának 50. születésnapját követően illetően indoklással különbséget tehet „árvák és özvegyek” között az ő nyomorúságukban (szorongattatásuk egyébként a zsidó törvények alapján védtelenségük miatt szigorúan tilos volt), avagy tán - eretnek módon - csak nem úgy értelmezi önmaga tiszta megőrzését a világtól (Jak 1,27b)?!. A nyugati egyházak mindenemű illetően önmagát mentő védekezése hiábavaló, időleges, ítéletre érdemes, mert Ige-ellenes szemfényvesztés! Tudják ezt ők is!

Jakab levele igéi alapján az igehirdetés végkicsengése számomra *harmadszor* és utoljára azt jelenti:

3. *Az Igét megélő egyházban a történelmi és bizonyos értelemben a földrajzi távlat az igehirdetőt „hic et nunc”, azaz itteni és mostani alkalmazásra kötelezi!*

Engem ezért ma az érdekel: mi lesz mai istentiszteletünk után? Milyen lesz a templomozás utáni paláver az utcán, a vasárnap - tán családi vagy ünnepi - ebéd, s mit nyújtanak ezek a most egymással eltöltött percek a holnap számára? Tudott-e valamit adni, biztatást, távlatot, kibontakozást, szolgálati célt, segítséget ehhez az egyház?

Néhány évtizeddel ezelőtt az egyik koppenhágai dán evangélikus gyülekezet magyar nemzetiségű dán vezető lelkésze az egyik vasárnap, amikor az eltévedt juhról kellett volna prédikálnia, istentisztelet előtt félórával bezárta a templomajtókat és a főbejáratra kiszögezett egy nagy fehér papírlapot e szöveggel: „Az istentisztelet ma elmarad, a lelkész látogat, elment keresni a századik, elveszett juhot!” (Mt 18,11–14).

Jézusnak az elveszett juhról szóló példázata Máténál azután következik - nyilván magyarázatként - hogy előtte megfogalmazódik az evangélium központi üzenete: „azért jött az Emberfia, hogy megkeresse/megmentse, ami elveszett”.

A lelkész sajátosan alkalmazó cselekedetéről eltérhetnek a vélemények. A példa sántító mivoltát ellenei a presbitériumban kötelességmulasztás vádjával is illették. Ennek ellenére beszédes, a központi irányt megcélzó volt alkalmazása.

Olyan osztrák főesperességben élek Bécsben - nemrég volt évi közgyűlésünk -, amelyben 1998-ban 75 176 osztrák egyháztagnak közül az egész év folyamán csupán 136 048-an voltak istentiszteleten, vagyis osztrák gyülekezeteinkben híveink átlagos templomlátogatása évi 1,81 volt- azaz kevesebb mint személyenként évente kétszer. Katolikus barátaink valamivel jobban állnak, noha Bécsben - a kötelező vasárnapi miselátogatási kényszer ellenére - az évi átlagos miselátogatási gyakorlat 1998-ban már tíz alá süllyedt, míg három-négy évvel ezelőtt még 25–30 között volt....

Olyan osztrák egyházban, mindig is kizárólagos magyar nyelvű szolgálathoz éltem le életem javát Ausztriában, amelyben, amikor 1968/69-ben megkezdtem előkészíteni az első országos családlátogatási akciót, s 1968. évi jelentésem osztrák főesperesem tudomására jutott, az megszólított, így mond: "Szépfalusi testvér, ha önnek ilyesmire ideje van, akkor egyházunkban szolgál-

lati ideje egyértelműen nincsen kellőképpen kihasználva, hiszen nekünk ilyesmire időnkből nem telik!”

Hol él Jézus Krisztus mai egyháza? Kérdem, meglehet vádolóan....Teszem ezt annak tudatában, hogy az 1990-ben bekövetkezett kelet-európai társadalomváltások tőlünk peremvidéki magyar egyházi életünk gyakorlatának újragondolását követelte meg. Híveink ugyanis nem mindig ott tartózkodnak, ahol az egyház gondolja. Sátoros ünnepeink istentiszteleti látogatottsága a gyengébb. Híveink hétvégeken „hazamennek” az övéikhez, ez a „hazamene-tel” a magyar nyelvterület jelenti! Jól van ez így! Ennek következményeként előállt az a helyzet, hogy a Bécs–Graz vonaltól keletebbre lakó ausztriai magyarok, ezt az említett vonalat az utóbbi esztendőbe már a határtól nyugatra 180 km-re kellett megnövelnünk, vagyis Linz–Klagenfurt-ig, a másodlakásukat, a kis kertes házat, a lakhatóvá tett borpincés szőlőt többé már nem ausztriai városszéleken, hanem Nyugat-Magyarországon veszik meg. Ausztria magyar barátaink tehát hétfő reggeltől csütörtök estig, avagy péntek délig nálunk Ausztriában itthon élnek, a hétvégeken viszont odaát, vagyis az óhazában, avagy - kisebbségiek esetében - esetleg harmadik lakóhelyükön.

Hol él az egyház? Ki az egyház? Ahol hívei! Melyik napon és mikor? Mely évszakban, és milyen időjárási, ill. útviszonyok között! Kötelező népegyházi statisztikáink tehát meginogtak. Az évek/évtizedek összehasonlítása elvi értékelést, átfogó egyházképváltozást követel. (A számok, a kimutatások természetesen a jó rend tartozékai. Az egyház világ is, példaadó rendnek kell lenni a saját egyháza táján!) De elégséges-e mindez a jövő építéséhez?

Barátaim! Engem ma az érdekel, gyülekezetünkben hány özvegyet és árvát tartunk nyilván, s ki hiszi el azt nekünk, hogy csak ennyi van? Vajon a nyilvántartottak kartatékaiiba való menekülésünk nem önzésünk beszédes bizonyítéka-e kényelmi állapotunk igazolására? Tükörbe néző feledékeny magatartásunk nyitja tán máshol van, így amúgy is csak homályosan láthatunk (1Kor 13)

Bornemisza Péter 1584-es posztillájában a mai vasárnap evangéliumi igéjéről (Luk 16,23b–27) prédikált egyszer, s kipellengérezte a „bűnös” imádkozó képmutatókat. Számomra szavai „az özvegyek és árvák”, a meglátogatók listájának folytatása: „tolvajok, részegek, irigyek, kevélyek, bosszúállók, bujaság üzők és az egyéb gonoszságba keveredők...” De Bornemisza szerint mégis van kibontakozás a hívőnek, s jön egy váratlan szójáték, mert „Isten mindenható és mindent adható!”

Befejezem. Az egyház meglehet ma másként értelmezni a missziói parancsot („menjete, tegyete tanítványá...”, Mt 28,20). A „menjete” helyett híveinknek legtöbbször hívogató „gyertek”, „jöjjetek” igéket mond. Jézus használta e fogalmakat is. Nem vagyok azonban egészen biztos abban, hogy a missziói „menjete” helyettesíthető a templomajtóknban oly gyakran olvasható és a magyarban bizony kissé édeskés „szeretettel várunk”-kal.

Mit adunk? Mit tudunk adni? Mit kínálhatunk fel?

A menekültgondozásban egykoron az evangéliumom az utolsó ítéletről szóló látogatási parancs (Mt 25) volt, s végső kérdéseimre a válasz: „egy pohár vizet, egy szelet kenyeret”! Ez azonban mindenkéül más jelent, s mindenkéül, kötelezően, másként nyújtandó!

ESZMÉK - GONDOLATOK

Miután felébredt bennem a csodálkozás, azt kérdeztem, hogy mi az, ami tulajdonképpen van; hiszen minden továtűnik; nem voltam kezdetben és nem leszek végül; a kezdet és a vég között a kezdet és a vég után kutatok. Erre a kérdésre olyan feleletet szeretnék, amely tartást ad. Mert tudatában helyzetemnek, amelyet sem fel nem fogok hiánytalanul, sem át nem látok a maga eredetében, meghatározatlan félelem fog el... Olyan dolgokkal törődöm, amelyekről nem tudom, hogy fontosak-e valójában... megijedek a gondolattól, hogy valami örökre elveszett a számomra, ha most nem ragadom meg, és mégsem tudom, hogy mi az. Keresem azt a létet, ami nem csak eltűnés. (Karl Jaspers)

Azt dicsérd az emberben, amit sem elragadni, sem adni nem lehet, ami az ő tulajdona. Kérded, mi az? A lélek, s a lélekben tökéletességre jutott értelem. (Seneca)

Egyáltalán ne vitatkozz többé arról, hogy milyennek kell lennie a jó embernek, hanem légy olyan. (Marcus Aurelius)

Meg kell próbálnunk a lehető legjobb emberré válni. (Plótinosz)

Emberi tulajdonság azokat is szeretni, akik bántanak minket. Akkor leszel képes erre a szeretetre, ha meggondolod, hogy embertársad tulajdonképpen rokonod, hogy csak tudatlanságból és nem szántszándékkal vét ellened, hogy nemsokára te is, ő is meghaltok, és mindenekelőtt, hogy alapjában véve nem is bántott téged. Mert vezérlő értelemet nem tette rosszabbá, mint azelőtt volt. (Marcus Aurelius)

Bármilyen baj ér, lelked csüggedni ne hadd: a reménytől / El ne szakadj; ez az egy kíséri a sírig az embert. (Cato)

Az újjgazdagok és a régi gazdagok jelleme abban különbözik, hogy az újjgazdagokban valamennyi hiba fokozottabb mértékben és rosszabb formában van meg. Újjgazdagnak lenni ugyanis annyit tesz, mint a gazdagságban járatlannak lenni. (Arisztotelész)

Miképpen egyáltalán nem számít, hogy a beteget faágyba vagy aranyágyba fekteted-e - bárhova cipeled, betegségét magával cipeli -, úgy nem számít az sem, gazdagságba vagy szegénységbe helyezik-e a beteg lelket. Vele tart gyarlósága. (Seneca)

Gazdaggá csak a lélek tehet... (Seneca)

Azok a szülők, akik nevelték is gyermekeiket, nagyobb megbecsülésre érdemesek, mint azok, akik csupán a világra segítették őket: mert az utóbbiak csak az élet lehetőségét, az előbbieket viszont a szép élet lehetőségét biztosították számukra. (Arisztotelész)

Amennyi támogatást te nyújtottál a szüleidnek, ugyanannyit várj el a gyermekeidtől is! (Thalész)

... amit szülőinkért teszünk, azt kapjuk vissza gyermekinktől egykoron. (Euripidész)

Egyházi Képviselő Tanács

Egyházi Képviselő Tanács március 25-én tartotta I. évnegyedi rendes ülését. Az ülésen megtárgyalásra kerültek a teológiai képzéssel kapcsolatos kérdések, Lelkész- és Énekvezérképesítő Bizottságok jegyzőkönyvei, az unitárius kollégiumokkal kapcsolatos ügyek, az 1999. évi könyvkiadási terv, egyházunk külföldi kapcsolatai, valamint a pénzügyi és gazdasági ügyek.

Kibővített elnökségi (esperesek, köri jegyzők) megbeszélést tartottak január 14-én Kolozsváron, amelyen az 1999. évi üléstervezetet tárgyalták meg.

Lelkészi értekezletek, gondnok-presbiteri konferencia

Az I. évnegyedi lelkeszköri értekezleteket március 8–17. között tartották meg: a kolozs-tordai egyházkörben március 17-én Kolozsváron, a maros-küküllői egyházkörben március 8-án Marosvásárhelyen, a székelykeresztúri egyházkörben március 9-én Székelykeresztúron, a székelyudvarhelyi egyházkörben március 10-én Székelyudvarhelyen és a háromszék-felsőfehéri egyházkörben március 16-án Brassóban.

Az értekezleten két előadás hangzott el: Léta Sándor petrozsényi lelkész: A Jézus-kutatás legújabb eredményei Amerikában és dr. Csanádi András tudományos kutató: A keresztény egyház gazdasági szerepének és megbízatásának a kérdése, az előadásokon kívül megtárgyalásra került az Egységes Iszentiszteleti és Szertartási Rend bevezetése, valamint az Unitárius Lelkeszrek Országos Szövetségének Szervezeti Szabályzata.

A gondnok-presbiteri konferenciákat február 22–27. között tartották a következők szerint: a kolozs-tordai egyházkörben február 22-én Sinfalván, a maros-küküllői egyházkörben február 23-án Marosvásárhelyen, a székelykeresztúri egyházkörben február 25-én Székelykeresztúron, a székelyudvarhelyi egyházkörben február 26-án Székelyudvarhelyen, a háromszék-felsőfehéri egyházkörben február 27-én Brassóban. A konferencián Tóth Attila agrár agrármérnök tartott előadást: Gazdasági típusok és üzemformák. A családi gazdálkodás. Táji adottságok és termékszerkezet. A konferenciákon részt vevő képviselők beszámoltak az egyházközségek tevékenységéről, az előadón kívül részt vett dr. Szabó Árpád püspök, Balogh Ferenc és dr. Kisgyörgy Árpád főgondnok.

A II. évnegyedi lelkeszi értekezleteket június 7–16 között tartották meg. Az értekezleteken Czire Szabolcs sepsiskőröspataki lelkész tartott előadást: A Jézus-kutatás eredményei Európában címen. Az értekezleteket a következők szerint tartották: a kolozs-tordai egyházkörben június 16-án Komjászegen, a maros-küküllői egyházkörben június 7-én Désfalván, a székelykeresztúri egyházkörben június 8-án Fiafalván, a székelyudvarhelyi egyházkörben június 9-én Homoródszentmártonban, a háromszék-felsőfehéri egyházkörben június

15-én Brassóban. Az értekezleteken egyházi központunkat dr. Szabó Árpád püspök, dr. Rezi Elek főjegyző és Andrási György előadótanácsos képviselték.

Személyi változás

Rüszt Fogarasi Tihor tordatúri lelkész választás alapján január 1-től kinevezést nyert, rendes lelkészi minőségben, a Kolozsvár 3. sz. monasztori egyházközségbe.

Bálint Mária január 1-től rendes énekvezéri kinevezést nyert az alsófelsős-szentmihályi egyházközségbe.

Pap László bágyoni lelkész, meghívás alapján, február 1-től rendes lelkészi kinevezést nyert a nagyvárad-bihari egyházközségbe.

Lőrinczi Lajos kolozsi gyakorló segédlelkész május 1-től gyakorló segédlelkészi kinevezést nyert a csehétfalvi egyházközségbe.

Gyerkes Mária Zsuzsanna kénosi gyakorló segédlelkész május 27-én lelkészképesítő vizsgát tett.

Wolf Katalin küüllődombói helyettes énekvezér május 27-én énekvezérképesítő vizsgát tett.

Dimén József firtosmartonosi lelkész június 1-től választás alapján rendes lelkészi kinevezést nyert a tordatúri egyházközségbe.

Lelkész- és énekvezérképzés

Fekete Leventéné sz. Durugy Judit január 12-én énekvezérképesítő vizsgát tett.

A Protestáns Teológiai Intézetben az I. félévi vizsgákat január 4–31. között tartották meg.

A csendesnapokra február 2–3 napjain került sor. A csendesnapok alkalmával dr. Szabó Árpád püspök: A fegyelem fontossága a lelkészi szolgálatra való felkészülésben, Keresztes Sándor homoródszentpáli lelkész: Elvárásaink teológiai hallgatóink emberi magatartását és szószéki szolgálatait illetően, Ferenczi Enikő sepsiszentgyörgyi hitoktató lelkész: A csoportos lelki gondozás módszere, mint a lelki nevelés egyik formája címen tartott előadást az unitárius hallgatók részére. A közös előadást Adorjáni Dezső bukaresti evangélikus lelkész tartotta: Etnikai konfliktusok kezelése címen. A csendesnapok előadói reggel és este áhítatot tartottak, a közös záró áhítaton dr. Szabó Árpád püspök végezte a szolgálatot.

A Teológiai Intézetben május 14-én fejeződtek be a II. félév előadásai. A II. félévi vizsgákra május 15–június 26. között került sor. A teológiai hallgatók április 4–6. között húsvéti, május 23–25. között pünkösdi legációs szolgálatokat végeztek.

Eric Cherry amerikai tanár május 9-én búcsúzott el. A búcsúzás alkalmával tartott istentiszteleten lelkészi szolgálatot végzett a belvárosi templomban.

A Teológiai Intézetben június 27-én tartották meg az évváró ünnepélyt. Az évváró istentiszteleten a lelkészi szolgálatot dr. Szabó Árpád püspök végezte.

Lelkészbekiutató

Mezei Csaba lelkész bekiutatóját tartotta február 20-án az ádámosi egyházközség. A bekiutató ünnepélyen dr. Szabó Árpád püspök és Balogh Ferenc főgondnok vett részt.

Pap László nagyváradi lelkészt március 21-én iktatták be. A beiktató ünnepélyen részt vett dr. Szabó Árpád püspök és dr. Rezi Elek főjegyző.

Templomavatási ünnepély

Az alsófelsőszentmihályi egyházközség január 24-én tartotta kijavított templomának avató ünnepélyét. Az ünnepélyen tartott istentiszteleten a lelkesi szolgálatot dr. Szabó Árpád püspök végezte.

Iskoláink életéből

Egyházi iskoláinkban január 22-én ért véget az I.tanulmányi félév, a II. félév február 8-án kezdődött.

A kolozsvári Unitárius Kollégium diákjai Március 15-i ünnepélyt tartottak az egyház dísztermében.

Április 29–május 3. között a kolozsvári Unitárius Kollégium meghívására a budapesti Tavasz Kamarakórus látogatott el iskolánkba. A látogatás alkalmával április 30-án közös anyáknap-i ünnepélyt tartottak a belvárosi templomban, május 2-án Torockószentgyörgyön istentiszteleten vettek részt, és ünnepélyt tartottak

Május 17-22 között a kolozsvári Unitárius Kollégium és a Brassai Sámuel Líceum közösen rendezte meg a hagyományos Brassai Napokat. A Brassai Napok végén a kollégium diákjai és tanárai kirándulást rendeztek Torockóra és Torockószentgyörgyre, megkoszorúzták Brassai szülőházát és Torockószentgyörgyön istentiszteleten vettek részt, amelyen a lelkesi szolgálatot Kopáncsi Botond torockószentgyörgyi gyakorló segédlelkész végezte.

Unitárius Kollégiumainkban június 11-én Székelykeresztúron, 12-én Kolozsváron tartották meg a ballagást.

Kollégiumainkban június 26–július 6. között került sor az érettségi vizsgákra. Az évváró ünnepélyeket június 25-én tartották.

Dávid Ferenc Egylet

A Dávid Ferenc Egylet január 17-én tartott felolvasó ülésén Molnár B. Lehel levéltáros tartott előadást: Emlékezés Kőváry Lászlóra születésének 180. éves évfordulóján, Prokofjev 2. hegedűverseny 1. tételét előadta Dallos Csilla, zongorán kísérte Marius Popescu, szavalt Lakatos Csilla I. éves és Jakabházi Béla II. éves teológiai hallgató. A február 21-én tartott felolvasó ülésen Márkos Albert tartott előadást: A mai vonóshangszer és lehetőségei. Közreműködtek: Botár Gerő, Olimpiu Moldovan, Török Béla, György Róbert és Rónai Ádám, szavalt Boér Ferenc színművész. A március 21-én tartott ülésen Gyerő Dávid az ifjúsági egylet titkára és Szabó László az ifjúsági egylet elnöke tartott előadást Ifjúság és Egyház címen, szavalt Rácz Norbert és Orbán Erika, Beethoven Opusz 23 Hegedű-zongora szonátáját előadta Dallos Csilla és Cipriana Gavrișiu.

A Dávid Ferenc Egylet április 18-án tartott felolvasó ülésén dr. Rezi Elek teológiai tanár tartott előadást „Az Unitárius Egyház és vallás megújulása a XIX-XX. század fordulóján”. A május 16-án tartott ülésen Szépfalusi István az ausztriai magyarok lelkigondozó szolgálatának vezetője, író, irodalomszervező tartott előadást: Másokért-együtt, mai magyarok Ausztriában

címmel, közreműködtek: Szépfalusiné Wanner Márta, Antal Imre és Antalné Sebestyén Ágnes. A június 20-án tartott ülésen Kovács Sándor teológiai tanár beszélt Dávid Ferenc elítéléséről. Közreműködtek Vitályos Ildikó színművész és a zeneiskola diákjai.

Különféle rendezvények és közéleti események

- Január 1-én a Főtisztelendő püspök úr megtartotta a hagyományos püspöki fogadást, amelyen a kolozsvári egyházközségek hívei, lelkészei, a teológiai tanárok, Balogh Ferenc főgondnok és az egyházi központ alkalmazottai vettek részt. Az új évet köszöntő püspök beszámolt egyházunk egyéves szolgálatáról, és vázolta a következő év feladatait, végül Isten áldását kérte a jelenlevőkre, egyházunkra és népünkre. Püspök afiát egyházunk nevében Balogh Ferenc főgondnok üdvözölte.

- Az Unitárius Nők Országos Szövetsége január 25–30. között kézimunkatanfolyamot szervezett Kolozsváron.

- Mezőgazdasági tanácsadó tanfolyamot tartottak lelkészeink részére január 25–29. között Árkoson. A tanfolyamon részt vett dr. Szabó Árpád püspök is.

- A Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet szavalóversenyt rendezett január 29–31-én Segesváron.

- A Babeş-Bolyai Tudományegyetem pedagógiai tanfolyamot szervezett lelkészek részére február 8–19. között. A tanfolyamon lelkészeink közül Nyitrai Csongor kobátfalvi lelkész vett részt.

- Egyházunk a Szent Szabadság Oltalmában címen kiadványt tervez az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékére. A könyv összeállítására szervezett bizottság február 4-én tartott megbeszélést Kolozsváron.

- A Romániai Magyar Történelmi Egyházak püspökei Tanácsa február 19-én tartott megbeszélést Kolozsváron, amelyen egyházaink jelen gondjait tárgyalták meg.

- Február- március hónapokban egyházközségeink legnagyobb részében megtartották a hitelesítő napokat.

- Dr. Szabó Árpád püspök és Andrási György előadótanácsos Budapesten március 1–2-án látogatást tett a kormányhivatalokban.

- Egyházunk testvéregyházközségi tanácsának tagjai március 1–23. között látogatást tettek az Amerikai Egyesült Államokban: Kriza János, Mezei Csaba, Dancs Lajos, Gyerkes Zsuzsanna, Kiss Alpár.

- Dr. Szabó Árpád püspök és Andrási György előadótanácsos Budapesten március 30-án a millenniumi rendezvényeink támogatása ügyében tárgyaltak.

- Dr. Szabó Árpád püspök április 5–15. között látogatást tett Angliában, részt vett az angol testvéregyház közgyűlésén, Southamptonban.

- Zsakó Istvánra, Torockó bírójára (1848–49), honvédszázadosra emlékeztek meg április 11-én. Az emléktisztviszteleten a lelkészi szolgálatot dr. Rezi Elek főjegyző végezte. Istentiszteletet követően emléktáblát lepleztek le Zsakó István szülőházán.

- Sándor Gyula Mátyás győri gyakorló segédlelkész lelkészképesítő vizsgát tett Budapesten április 16-án. A vizsgán dr. Szabó Árpád püspök, dr.

Rezi Elek főjegyző, Andrási György előadótanácsos, Kovács Sándor és Kovács István teológiai tanárok vettek részt a vizsgáztató bizottságban.

• Május 4–11. között Balatonföldváron került sor az unitáriusok és univerzalisták nemzetközi találkozójára. Ez alkalommal tartották meg az Unitárius és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsának Közgyűlését (ICUU) A közgyűlésen és találkozón egyházunkat dr. Szabó Árpád püspök, dr. Rezi Elek főjegyző, Kovács Sándor teológiai tanár, Kedei Mózes esperes, Kovács István sepsiszentgyörgyi lelkész képviselte.

Halottaink

Bencző Dénesné Salamon Teréz, Bencző Dénes homoródalmási lelkész felesége életének 62 évében Homoródalmáson, március 12-én elhunyt. Március 14-én temették a homoródalmási temetőbe. A temetési szertartáson a lelkészi szolgálatot Lakatos Gyula homoródkarácsonyfalvi lelkész végezte. A temetésen részt vett dr. Szabó Árpád püspök.

Özv. Lukács Sándorné született **Fazakas Margit Mária**, Lukács Sándor volt dicsőszentmártoni lelkész özvegye 93 éves korában, március 21-én Dicsőszentmártonban elhunyt. Március 23-án temették Dicsőszentmártonban, a temetés a lelkészi szolgálatot Fazakas Endre dicsőszentmártoni lelkész végezte.

özv. Sándor Bálintné szül. **Papp Ella**, volt torockószentgyörgyi lelkészné, 68 éves korában, május 2-án Szederjesen elhunyt. Május 4-én temették Szederjesen, a temetési szolgálatot Benedek Jakab segesvári lelkész végezte, majd Nagy Ferenc ny. lelkész és Kopáncsi Botond torockószentgyörgyi gyakorló segédlelkész búcsúztatta.

Emlékük legyen áldott!

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 16 000 lej, melyet a lelkészi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 20 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 20 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 21 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania.

